

תלמוד בבלי מסכת שבת דף סז עמוד א (וגם חולין עז עמוד ב)

משנה. יוצאין בביצת החרגול, ובשן שועל, ובמסמר מן הצלוב משום רפואה, דברי רבי מאיר, וחכמים אוסרין אף בחול משום דרכי האמורי.

גמרא. יוצאין בביצת החרגול - דעבדי לשיחלא, ובשן של שועל - דעבדי לשינתא, דחייא - למאן דניים, דמיתא - למאן דלא ניים. ובמסמר מן הצלוב - דעבדי לזרפא.

משום רפואה דברי רבי מאיר. אביי ורבא דאמרי תרויהו: כל דבר שיש בו משום רפואה - אין בו משום דרכי האמורי. הא אין בו משום רפואה - יש בו משום דרכי האמורי? והתניא: אילן שמשיר פירותיו סוקרו (וצובע אותו) בסיקרא וטוענו באבנים. בשלמא טוענו באבנים - כי היכי דליכחוש חיליה, אלא סוקרו בסיקרא מאי רפואה קעביד? - כי היכי דליחזייה אינשי וליבעו עליה רחמי. כדתניא: +ויקרא יג+ וטמא טמא יקרא - צריך להודיע צערו לרבים, ורבים יבקשו עליו רחמים. אמר רבינא: כמאן תלין כובסי בדיקלא, - כי האי תנא. תני תנא בפרק אמוראי קמיה דרבי חייא בר אבין, אמר ליה: כולהו אית בהו משום דרכי האמורי, לבר מהני: מי שיש לו עצם בגרונו מביא מאותו המין ומניח ליה על קדקדו, ולימא הכי: חד חד נחית בלע, בלע נחית חד חד - אין בו משום דרכי האמורי. לאדרא לימא הכי: ננעצתא כמחט, ננעלתא כתרס, שייא שייא.

רש"י מסכת שבת דף סז עמוד א

דרכי האמורי - ניחוש הוא, וכתוב ובחוקותיהם לא תלכו (ויקרא יח)

שיש בו משום רפואה - שנראית רפואתו, כגון שתיית כוס ותחבושת מכה, ופרכינן: הא אין בו כו', כגון לחש שאין ניכר שיהא מרפא - יש בו משום דרכי האמורי בתמיה.

בפרק אמוראי - בפרק אחד ששנוי בתוספתא דמסכת שבת, בהלכות דרכי האמורי.

חד חד נחית - לחש הוא.

שייא שייא - לחש הוא: רד רד.

רש"י מסכת חולין דף עז עמוד ב

יש בו משום רפואה - כגון משקה או סם או לחש שלוחש על המכה.

אין בו משום רפואה - כגון שעושין שלא על החולי כגון קבורת שליח בפרשת דרכים וכיוצא בהם שדומין לניחוש.

פירוש המשנה לרמב"ם מסכת שבת פרק ו

[ו]... וכן מדמים בעלי הסגולות שאם לוקחים מסמר מעץ הצלוב ותולים על מי שיש לו קדחת תמידית מועיל לו. והלכה כר' יוסי, לפי שהכלל אצלינו כל שיש בו משום רפואה אין בו משום דרכי האמורי, ולא עליו אמר הכתוב ולא תלכו בחקות הגוי וכו'.

תלמוד בבלי מסכת שבת דף ס עמוד א

משנה. לא יצא האיש בסנדל המסומר, ולא ביחיד בזמן שאין ברגלו מכה. ולא בתפילין, ולא בקמיע בזמן שאינו מן המומחה. ולא בשריון, ולא בקסדא, ולא במגפיים, ואם יצא - אינו חייב חטאת.

רש"י מסכת שבת דף ס עמוד א

ולא בקמיע - שכותבין וטוענין לרפואה.

שאינו מן המומחה - אבל בקמיע מומחה - שרי, דתכשיט הוא לחולה כאחד ממלבושיו.

תלמוד בבלי מסכת שבת דף סא עמוד א

ולא בקמיע בזמן שאינו מן המומחה. אמר רב פפא: לא תימא עד דמומחה גברא ומומחה קמיע, אלא: כיון דמומחה גברא, אף על גב דלא מומחה קמיע. דיקא נמי, דקתני ולא בקמיע בזמן שאינו מן המומחה ולא קתני בזמן שאינו מומחה - שמע מינה. תנו רבנן: איזהו קמיע מומחה? כל שריפא, ושנה, ושלש. אחד קמיע של כתב, ואחד קמיע של עיקרין. אחד

חולה שיש בו סכנה ואחד חולה שאין בו סכנה, לא שנכפה - אלא שלא יכפה. וקושר ומתיר אפילו ברשות הרבים, ובלבד שלא יקשרנו בשיר ובטבעת ויצא בו ברשות הרבים - משום מראית העין. והתניא: איזהו קמיע מומחה - כל שריפא

שלושה בני אדם כאחד! - לא קשיא, הא - למחויי גברא, הא - למחויי קמיעא. אמר רב פפא, פשיטא לי: תלת קמיע

תלת גברי, תלתא תלתא זימני - איתמחי גברא ואתמחי קמיע. תלתא קמיע תלתא גברי, חד חד זימנא - גברא איתמחי, קמיעא לא איתמחי. חד קמיע תלתא גברי - קמיעא איתמחי, גברא לא איתמחי. בעי רב פפא: תלתא

קמיע לחד גברא מאי? קמיעא - ודאי לא איתמחי: גברא איתמחי או לא איתמחי? מי אמרינן: הא אסי ליה, או דילמא: מזלא דהאי גברא הוא דקא מקבל כתבא? - תיקו.

רמב"ם הלכות שבת פרק יט

הלכה יג

יוצא אדם בקיסם שבשיניו ושבסנדלו לרה"ר ואם נפל לא יחזיר, ובמוך ובספוג שעל גבי המכה ובלבד שלא יכרוך עליה חוט או משיחה שהרי החוט והמשיחה חשובין אצלו ואינם מועילין למכה, ויוצא בקליפת השום ובקליפת הבצל שעל המכה ובאגד שעל גבי המכה וקושרו ומתירו בשבת, ובאספלנית ומלוגמא ורטייה שעל גבי המכה ובסלע שעל הצינית ובביצת החרגול ובשן השועל ובמסמר הצלוב, ובכל דבר שתולין אותו משום רפואה והוא שיאמרו הרופאים שהוא מועיל.

הלכה יד

יוצאה האשה באבן תקומה ובמשקל אבן תקומה שנתכוין ושקלו לרפואה, ולא אשה עוברה בלבד אלא אפילו שאר הנשים שמא תתעבר ותפיל, ויוצאין ש בקמיע מומחה, ואי זה הוא קמיע מומחה זה ת שריפא לשלשה בני אדם או שעשהו אדם שריפא שלשה בני אדם בקמיעין אחרים, ואם יצא בקמיע שאינו מומחה פטור, מפני שהוציאו דרך מלבוש, וכן היוצא בתפילין פטור.

טור אורח חיים הלכות שבת סימן שא

יוצאים במיני עשבים שקושרים אותם בקשרים ותולין אותם לרפואה אין יוצאין בקמיע שאינו מומחה ואם הוא מומחה יוצאין בו ל"ש איתמחי גברא ולא קמיע כגון שכתב לחש א' בג' איגרות ורפאו שלשתן דאיתמחי גברא לאותו לחש בכל פעם שיכתבנו אבל לא לשאר לחשים וגם אין הקמיע מומחה אם יכתבנו אחר לא שנא איתמחי קמיע ולא גברא כגון שכתב לחש אחד באגרת אחת וריפא בו ג' פעמים שאותה אגרת מומחה לכל אדם וכ"ש איתמחי גברא וקמיע כגון שכתב לחש אחד בג' איגרות וכל אחת הועילה לג' אנשים או לאדם אחד ג' פעמים איתמחי גברא ללחש זה בכל איגרת שיכתבנו ואיתמחי איגרות הללו לכל אדם אבל אם כתב ג' קמיעות לאדם אחד ורפאו ג"פ לא איתמחי לא גברא ולא קמיע מותר לצאת בקמיע מומחה לא שנא הוא של כתב או של עיקרין בין בחולה שיש בו סכנה בין שאין בו סכנה ולא שנכפה כבר ותולוהו לרפואה אלא אפילו לא אחזו החולי אלא שהוא ממשפחת נכפין ותולה שלא יאחזנו שרי וקושרו ומתירו בר"ה ובלבד שלא יקשרנו בשיר או בטבעת ויצא בו לרה"ר שאז יאמרו שיוצא בו לשם תכשיט וזהו אסור דלאו תכשיט הוא נאמן לומר הרופא על עצמו שהוא מומחה יוצאין בביצת החרגול ובמסמר הצלוב ובשן של שועל בין בחול בין בשבת ואין משום דרכי האמורי וכן בכל דבר שהוא משום רפואה אבל אם עושה מעשה ואין ניכר בו שהוא משום רפואה אסור משום דרכי האמורי אבל כל לחש מותר מי שיש לו מכה בפיסת רגלו וקשר עליה מטבע להגין שלא ינגף ברגליו וגם יש בו משום רפואה מותר לצאת בו

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שא

סעיף כז

<טז> יוצאין (קד) בביצת החרגול ובשן של שועל ובמסמר הצלוב בין בחול בין בשבת, ואין בו משום דרכי האמורי. וכן בכל דבר שהוא משום רפואה. אבל אם עושה מעשה (קה) ואין ניכר בו שהוא משום רפואה, אסור משום דרכי האמורי. אבל (קו) כל לחש, מותר. ולא אסרו אלא באותם שבדקן ואינם מועילים. <יז> ויש מי שחשש (קז) בכל קמיע שאינו מומחה משום דרכי האמורי.

סעיף כח

מי שיש לו מכה בפיסת רגלו וקושר עליה מטבע להגין שלא ינגף ברגלו, (קח) מא וגם הוא מרפא, (קט) מותר לצאת בו.

ביאור הגר"א אורח חיים סימן שא

ויש מי. שפ"י הא אין. כה"ג שאין ידוע וצ"ע הא במתניתין תנן ולא בקמיע כו' משמע הא בחול ש"ד:

לבושי שרד הלכות שבת סימן שא אות עח

(עח) שו"ע סכ"ז ואין ניכר בו • שאין ניכר שדבר זה יהי' מרפא לאותו חולי שאין רפואתו מצד הסברא אבל כל לחש מותר אע"ג שאין ניכר ג"כ שיהי' מרפא מ"מ הרי אנו יודעין שהלחש מרפא והוי כאילו ניכר הרפואה ואפי' לחשוב שעדיין לא איתמחי ואין אנו יודעין שמתרפאים אפ"ה מותר כיון שידעין שיש לחשים שמרפאים אמרינן שמא גם בזה ירפא והוי קצת כמו ניכר כיון שרגילות שהלחשים ירפאו ואין אסור אלא באותן שידענו שאין מועילים • ויש מי שחושש בכל קמיע דלא איתמחי ואסור אפי' בחול ובביתו משום דס"ל דבעינן ניכר ממש שידוע שהוא מרפא אבל כל שלא נודע לא מיקרי ניכר • ולפ"ז צ"ל דהא דאסרינן קמיע שאינו מומחה בשבת לומר דבשבת יש גם איסור שבת על הקמיע נוסף על איסור דרכי האמורי:

משנה ברורה סימן שא

(קה) ואין ניכר בו משום רפואה - היינו שאין ניכר [קכד] שיהיה לרפואה והא דמותר בדברים הנ"ל כיון שיאמרו היודעים שהוא לרפואה [קכה] מצד הסגולה הוי כניכר:

(קו) כל לחש מותר - ואפילו אי עדיין לא אתמחי ואין אנו יודעין שמרפאין [קכו] אפ"ה מותר בחול דכיון דידיעין שיש לחשים שמרפאים אמרינן שמא גם בזה ירפא והוי קצת כמו ניכר כיון שרגילות שהלחשים ירפאו ואין איסור אלא באותן שידענו שאין מועילים:

(קז) בכל קמיע שאינו מומחה - הקשה בביאור הגר"א הא תנן דאין יוצאין בקמיע שאינו מומחה משמע הא בחול ש"ד ועיין בלבושי שרד שנדחק ליישב. ואם החולה הוא דבר שיש בו חשש סכנה נראה דלכו"ע שרי בכל גווי: (קח) וגם הוא מרפא - הוא מלשון הטור [קכז] ומשמע מזה דבדבר שאינו מרפא אלא שעושה כדי שלא ינגף ברגלו אסור ואזיל לטעמיה בסכ"ב עיי"ש אבל בא"ר הביא בשם [קכח] כמה פוסקים דאפילו אם אינו מרפא אלא שעושה כדי להגין מצער ג"כ מותר לצאת בו וכ"כ בתו"ש בשם מהרש"ק ועיין לעיל בסעיף כ"ב מה שכתבנו בשם הגר"א דדעת הרמב"ם הוא ג"כ הכי [קכט] וע"כ אם חתך אצבעו בשבת וכורך חתיכת בגד עליה שלא ישרט בבגדיו [קל] מותר לצאת בו מיהו יותר טוב שיכרוך על המקום הזה באיזה סמרטוט דבזה מצדד הפמ"ג [קלא] דלכו"ע שרי לצאת בו דלא חשיב ובטיל לגבי המכה [קלב] מיהו בכל גווי צריך לרחוץ מקודם הדם שבאצבעו כדי שלא יצטבע עי"ז:

הגהות מיימוניות הלכות עבודה זרה פרק יא הלכה א

[א] כתב הרא"ם שאין להוסיף מסברא על מה שמנו חכמים שהיתה קבלה בידם שהוא מחקות העובדי כוכבים:

בית יוסף יורה דעה סימן קעט

..כתבו הגהות מיימוניות בפרק י"א מהלכות ע"ז (הל' א) בשם רא"מ (יראים השלם סי' שיג) דמסברא אין להוסיף על מה שמנו חכמים שהיתה קבלה בידם שהוא מחוקות הגוים וכתב סמ"ג (שם) בתוספתא דשבת (שם) מונה כל מה שהיתה קבלה ביד חכמים מחוקותיהם ודרכי האמורי עכ"ל ובאמת שהרבה דברים שנויים באותה תוספתא שיש בהם משום דרכי האמורי והרבה בני אדם נכשלים בהם ואין איש שם על לב ושמא משמע להו שאין לחוש משום דרכי האמורי אלא לדברים שהוזכרו בגמרא בלבד וכל שאר דברים השנויים בתוספתא הוו דלא כהלכתא דאם לא כן לא הוה שתיק תלמודא מינייהו:

שולחן ערוך יורה דעה הלכות מעונן ומכשף סימן קעט

סעיף א

[א] אין שואלים בחוזים בכוכבים ולא בגורלות. הגה: ב] משום שנאמר: תמים תהיה עם ה' אלהיך (דברים יח, יג) (ב"י בשם תוספות דע"פ ובשם ספרי). א ג] וכ"ש (א) דאסור לשאול (ב) בקוסמים ומנחשים ומכשפים (פסקי מהרא"י סי' צ"ו).

סעיף ב

[ד] נהגו שאין מתחילין <א> בב' ובד', ה] ואין נושאים נשים אלא במילוי הלבנה. הגה: ו] ולכן נהגו ג"כ להתחיל ללמוד בר"ח, כי אף על פי שאין נחוש יש סימן (סמ"ק סימן קל"ו). ז] במה שאדם יודע שהוא כנגד המזל, לא יעשה ולא יסמוך על הנס, ב אלא שאין לחקור אחר זה משום תמים תהיה (דברים יח, יג) (תשובת רמב"ן סימן רפ"ו /רפ"ג/) כמו שנתבאר.

ביאור הגר"א יורה דעה סימן קעט ס"ק ו

[ו] ולכן נהגו כו' כי כו'. כמ"ש מושחין מלכים על המעיין (הוריות י"ב א' כריתות ה' ב') ומושחין בצנורת לפני חתן וכלה כו' (ברכות נ' ב') יהא רגיל אינש למיכל בריש שתא כו' גרוסו על מיא כו' (הוריות שם כריתות ו' א') ובסוף פי"ח דשבת פורסא חד בשבא כו' בתלתא מ"ט כו' ארבע דהוא ארבע כו' בתולה נישאת ביום הרביעי שנאמר ברכה לדגים ואלמנה כו' שנאמר ברכה לאדם (כתובות ה' א') והרבה כיוצא וז"ש בש"ע הנ"ל נהגו כו':

שולחן ערוך יורה דעה הלכות מעונן ומכשף סימן קעט

סעיף יב

[א] מותר להתרפאות בקמיע, אפי' יש בהם שמות. וכן מותר לישא קמיעין שיש בהם פסוקים. כב] ודווקא להגן שלא יחלה, אבל לא להתרפאות בהם מי שיש לו מכה או חולי, כג] <ט> אבל לכתוב פסוקים בקמיעין, אסור.

בית יוסף יורה דעה סימן קעט

י (ב), יא - יב ומ"ש ומותר לקרוא פסוק להגן וכו'. פשוט בההיא שכתבתי בסמוך רבי יהושע בן לוי קרי להנהו קראי וגני וכתב רבינו ירוחם (שם) על זה וכן כל לחש שאומרים לרפואה כגון לשמור מן המזיקין מותר כדאמרין (פסחים קיב). בשברירי ברירי רירי ונראה שכתב כן מדאמרין בסוף פרק בהמה המקשה (חולין עז): כל דבר שיש בו משום רפואה אין בו משום דרכי האמורי וכבר נתבאר יפה בטור אורח חיים סימן ש"א (נב). גבי ההיא דיוצאין בביצת החרגול (שבת זס). איזה רפואות יש בהם משום דרכי האמורי ואיזה אין בה וגם שם נתבאר אם מותר להתרפאות בסתם לחשים וסתם קמיעים קודם שיהיו מומחין ובסימן ש"ו (ס): נתבאר דלחש שלוחשין על האזור ומודדין אותו מותר אפילו בשבת: וכתב הרשב"א (שו"ת ח"ב סי' רפא, ח"ה סי' קיט) שאלת הקמיעין אם מותר לכתוב אותם ולהתרפאות בהם אם מותר בין שיהיה בהם שמות בין פסוקים בלא שמות. תשובה ודאי מותר להתרפאות בהם אפילו יש בהם שמות ובהדיא שנינו בפרק במה אשה (ס). ולא בקמיע שאינו מן המומחה הא במומחה יוצאין בו בשבת וכל שכן בחול דמתרפאים בו וכל שכן שהוא מותר לישא קמיעים שיש בהם פסוקים ודוקא להגן שלא יחלה אבל לא להתרפאות בהם מי שיש לו מכה או חולי כדגרסינן בפרק שני דשבועות ריב"ל הוה אמר להני קראי וגני וכו' עד לפי שאין מזכירין שם שמים על הרקיקה אבל לכתבם עם פסוקים אסרו בפרק כל כתבי (שבת קטו): דת"ר הברכות והקמיעים אין מצילין אותם מפני הדליקה וכו' מכאן אמרו כותבי ברכות כשורפי תורה ואף על פי שעששו כותבין סידורי הברכות והתפלות היינו משום עת לעשות ליי' (תהלים קיט קכו) אבל הקמיעין מסתברא שבאיסורן הן עומדין כל שיש בהם פסוקים ע"כ:

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קטו עמוד ב

תנו רבנן: הברכות והקמיעין, אף על פי שיש בהן אותיות של שם, ומעניינות הרבה שבתורה - אין מצילין אותן מפני הדליקה, אלא נשרפים במקומן [הן ואזכרותיהן]. מכאן אמרו: כותבי ברכות כשורפי תורה. מעשה באחד שהיה כותב בצידן, באו והודיעו את רבי ישמעאל, והלך רבי ישמעאל לבודקו. כשהיה עולה בסולם הרגיש בו, נטל טומוס של ברכות ושקען בספל של מים. ובלשון הזה אמר לו רבי ישמעאל: גדול עונש האחרון מן הראשון.

רש"י מסכת שבת דף קטו עמוד ב

הברכות - מטבע ברכות שטבעו חכמים, כגון שמונה עשרה ושאר ברכות. ומעניינות הרבה - מפרשיות, שהיו כותבין בקמיעין פסוקים ללחש, כגון כל המחלה וכגון לא תירא מפחד לילה. נשרפין במקומן - אם נפלה דליקה בשבת. כשורפי תורה - שהרי לא יצילם בשבת. לבודקו - אם אמת היה הדבר. טומוס - קבוצות קונטרסים.

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שלד

סעיף יד

(מ) >יב< הקמיעין שיש בהם פסוקים, (מא) אין מצילים אותם מפני הדליקה; (מב) יט ויש אומרים שמצילים.

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שז

סעיף ז

* מותר למדוד בשבת (לד) מדידה של מצוה, (לה) טז כגון: למדוד אם יש במקוה מ' סאה, ולמדוד אזור מי שהוא חולה וללחוש עליו כמו שנוהגים הנשים, מותר דהוי מדידה (לו) של מצוה.

בית יוסף יורה דעה סימן קעט

ובספר הזה נראה שאיסור גדול הוא לדרוש במכשפים אפילו לחולה. ומעשה שדים שהתירו קצת פוסקים ראינו שרוב הנתפלים להם אינם יוצאין בשלום מתחת ידם ולכן שומר נפשו ירחק מהם:

שולחן ערוך יורה דעה הלכות מעונן ומכשף סימן קעט

סעיף טז

יט מעשה שדים, אסור. ויש מי שמתיר לישאל בהם כ על הגניבה. הגה: וכיוצא בזה. (ב"י והגהות מיימוני פי"א מהלכות גזילה). כז וע"י השבעה שמשביע אותם ע"י שמות, יש מתירין בכל ענין. (ב"י בשם ר"י ושם בהגה הנ"ל), כח] מ"מ רוב העוסקים בזה אינן נפטרים מהם בשלום, על כן שומר נפשו ירחק מהם (משלי כב, ה) (ב"י).

משנה מסכת יומא פרק ח

משנה ו

[ד] מי שאחזו בולמוס מאכילין אותו אפילו דברים טמאים עד שיאורו עיניו מי שנשכו כלב שוטה אין מאכילין אותו מחצר כבד שלו ורבי מתיא בן חרש מתיר ועוד אמר רבי מתיא בן חרש החושש בגרונו מטילין לו סם בתוך פיו בשבת מפני שהוא ספק נפשות וכל ספק נפשות דוחה את השבת:

פירוש המשנה לרמב"ם מסכת יומא פרק ח

[ד]... ואין הלכה כר' מתיא בן חרש שהתיר להאכיל את האדם ביום צום כפור יותרת כבד שלכלב שוטה אם נשך, מפני שאינו מועיל אלא בדרך סגולה. וחכמים אומרים אין עוברין על מצוה אלא ברפוי בלבד שהוא דבר ברור שההגיון והנסיון הפשוט מחייבים אותו, אבל הריפוי בסגולות לא, לפי שענינים חלוש לא יחייבהו ההגיון, ונסיונו רחוק, והיא טענה מן הטוען בה, וזה כלל גדול דעהו...

ספר מורה הנבוכים חלק ג פרק לז

המצות אשר כלל אותם הכלל השני, הם המצות אשר ספרנום בהלכות ע"ז, ומבואר הוא שהם כלם להציל מטעות עבודה זרה ומדעות אחרות בלתי אמיתיות התגלגלו עם עבודה זרה, כמעונן, ומנחש, ומכשף, וחובר חבר, ושואל אוב וזולתם מן הכת שלהם, וכשתקרא כל הספרים אשר זכרתי לך יתבאר לך שהכשוף אשר תשמע אותו הוא מפעולות שהיו עושים אותם, הצאב"ה, הכשדיים, והכלדיים, ויותר היה במצריים, ובכנעניים, היו מביאים לחשוב בהם או היו חושבים שבהם יעשו מעשים נפלאים במציאות אם לאיש אחד או לאנשי מדינה, והמעשים ההם אשר יעשו אותם המכשפים אין ההקש נותן אותם ולא יאמין השכל שהם יחייבו דבר כלל, כמו שיכונו לקבץ צמח ידוע בעת ידוע, או ילקח מן הדבר הפלוני מספר הפלוני ומכך מספר כך, והוא שער גדול מאד ואני אכללהו לך בשלשה מינים, האחד מהן מה שנתלה בדבר מן הנמצאות, צמח או בעלי חיים או מוצא, והשני מה שנתלה בהגבלת זמן שיעשו בו המעשים ההם, והשלישי פעולות אנושיות שיעשו, כרקוד, או טפוח, או הצוחה, או השחוק, או שישכב על הארץ פרקדן, או לשרוף דבר, או לעשן בעשן

ידוע, או דברים ידובר בהן מובנים או בלתי מובנים, **אלו הם מיני מעשה הכשוף, ויש פעולות כשוף שלא ישלמו אלא בכל אלו הפעולות**, באמרם ילקח כך וכך עלה מן הצמח הפלוני, ויקחהו בהיות הירח במעלה הפלונית, בעת שהוא ביתד מזרח או זולתו מן היתדות, וילקח מקרן הבהמה הפלונית או מזיעתה או משערה או מדמה שיעור כך והשמש בחצי השמים דרך משל, או במקום מוגבל, וילקח מן המוצא הפלוני או ממוצאים רבים ויותר במולד כן והכוכבים על ערך כך, אחר כן תדבר ותאמר כך ואתה תעשן בעלין ההם וכיוצא בהן לצורה ההיא המותכת, ויארע כך, ויש פעולות כשוף יחשבו חושבים שהם ישלמו באחד מן המינין ההם, ורוב מעשה הכשוף האלו יתנו בהן שיהיו העושות נשים על כל פנים, כמו שנמצא שזכרו בהוצאות המים, שעשרה נשים בתולות ילבשו חלי ובגדים אדומים וירקדו דוחקות אחת חברתה הולכות לפנים ושבות לאחור וירמוז לשמש והשלמת הפעל ההוא הארוך עד שיצאו המים לפי מחשבתם, וכן זוכרים שארבע נשים תשכבה על גבן ותגבהנה רגליהן מסופקות ויאמרו כך ויעשו כך והן על זאת ההצעה המגונה, ויסור הברד היורד על המקום ההוא, והרבה מאלו ההבלים והשגעונות, ולא נמצאם כלל שיתנו בפעולתם אלא נשים, וא"א לפעולת הכשוף מבלתי הבטה בענייני הכוכבים, ר"ל שהם יחשבו שזה הצמח מחלק הכוכב הפלוני, וכן כל ב"ח וכן כל מוצא ייחסוהו לכוכב, וכן יחשבו שהפעולות ההם אשר בעשותם אותם יעשה להם הכשוף, הם מיני עבודות לכוכב ההוא וירצהו הפעל ההוא או המאמר ההוא או העשון ולזה יעשה לנו מה שנרצה. **ואחר זאת ההקדמה אשר התבאר לך מקריאת ספריהם הנמצאים עתה בידינו שכבר הודעתים לך, שמע דברי, אחרי שכונת התורה כולה וקטבה אשר עליו תסוב הוא הסרת ע"ז ומחות זכרה, ושלא יחשב בכוכב מן הכוכבים שהוא מזיק או מועיל בדבר מאלו העניינים הנמצאים לבני אדם, שזה הדעת הוא המביא לעבדם, התחייב בהכרח שיהרג כל מכשף**, כי כל מכשף הוא עובד ע"ז בלא ספק, אבל בדרכים מיוחדים זריים בלתי דרכי עבודת ההמון לאלהות ההם, ולהיות הפעולות ההם כלם אמנם התנה ברובם שיעשו הנשים, אמר מכשפה לא תחיה, ועוד לחמלת בני אדם בטבע להרוג הנשים, ולזה בארה ג"כ בע"ז לבד, איש או אשה, וכפל ואמר את האיש או את האשה, מה שלא בא כמו זה לא בחלול שבת ולא בזולתו, וסבת זה רוב החמלה עליהם בטבע. וכאשר היו המכשפים חושבים בכשופיהם שהם עושים מעשה ושהם בפעולות ההם מגרשים החיות הרעות מן העירות, כאריות והנחשים וכיוצא בהן, ויחשבו ג"כ שהם בכשופיהם ידחו מיני נזקים מצמח האדמה, כמו שנמצא להם פעולות שיחשבו שהם ימנעו רדת הברד, ופעולות יהרגו התולעת מן הכרמים עד שלא יפסידם, וכבר האריכו בהריגת תולעת הכרמים ר"ל הצאב"ה ודרכי האמרי ההם הנזכרים בספר עבדת הנבטי"ה, וכן יחשבו שיש להם פעולות ימנעו נפילת עלי האילן ונשירת הפרי, ומפני אלו העניינים המפורסמים אז, כלל בדברי הברית שבעבודת ע"ז ומעשה הכשוף ההם אשר תחשבו שירחיקו מכם אלו הנזקים, בהם יחולו הצרות ההם בכם, אמר והשלחתי בכם את חית השדה וגו', ואמר וכן בהמות אשלח בם עם חמת זוחלי עפר, ואמר פרי אדמתך וכל יגיעך וגו', ואמר כרמים תטע ועבדת ויין לא תשתה ולא תאגור וגו', ואמר זיתים יהיו לך וגו', עקר הענין שכל מה שהתחכמו בו עובדי ע"ז לחזק עבודתם ולהעמידם לעד ולהביא בני אדם לחשוב שהם דוחים נזקים ידועים ומביאים תועלות מיוחדות, כלל בדברי הברית ואמר שבעבודתה ימנעו התועלות ההם ויחולו הצרות ההם. הנה התבאר לך אתה המעיין למה כוונה התורה לאותם פרטי הקללות והברכות הנכללות בדברי הברית וייחדם מזולתם, **ודע שעור זאת התועלת הגדולה ג"כ, ולהרחיק מכל מעשה הכשוף הזהיר מעשות דבר מחקותיהם ואפי' במה שנתלה במעשה העבודה וכיוצא בהן, ר"ל כל מה שיאמר שהוא מועיל ממה שלא יגזור אותו העיון הטבעי אבל נוהג לפי דעתם, כמנהג הסגולות והכחות המיוחדות, והוא אמרו ובחקותיהם לא תלכו, ולא תלכו בחקות הגוים, והם אשר יקראום ז"ל דרכי האמורי, מפני שהם סעיפי מעשה המכשפים, שהם דברים לא יגזרם היקש טבעי, אך הם מושכים למעשה הכשוף אשר הם נסמכים לענייני הכוכבים בהכרח, ויתגלגל הענין להגדיל הכוכבים ולעבדם ולרוממם, ואמרו בפירוש כל שיש בו משום רפואה אין בו משום דרכי האמורי, רוצים בזה שכל מה שישגרהו העיון הטבעי הוא מותר וזולתו אסור**, וכן כאשר נאמר אילן שמשיר פירותיו טוענו באבנים או סוקרו בסקרא, הוקשה על זה המעשה בשלמא טוענו באבנים כי היכי דליכחש חיליה אלא סוקרו בסיקרא מאי טעמא וכו', הנה התבאר שסקירה בסקרא וכל מה שדומה לזה ממה שלא יגזרהו ההיקש הטבעי אסור לעשותו משום דרכי האמורי, וכן אמרו בשליא של מוקדשין תקבר, אמרו אין תולין אותה באילן ואין קוברין אותה בפרשת דרכים מפני דרכי האמורי, ואל יקשה עליך מה שהתירו מהם במסמר הצלוב וכן השועל, כי הדברים ההם בזמן ההוא היו חושבים בהן שהוציא אותם הנסיון והיו משום רפואה, והולכין על דרך תלות העשב שקורין בערבי פאבינ"ה ובלע"ז פיאונאי"ה על הכנפה, ונתינת צואת הכלב למורסות הנרון, והעישון בחומץ ומרקשי"ט למורסות המכות הקשות, **כי כל מה שנתאמת נסיונו באלו אף על פי שלא יגזרהו ההיקש הוא מותר לעשותו, מפני שהוא רפואה ונוהג מנהג שלשול הסמנין המשלשלים, והעלה בידך אלו הנפלאות ממאמרי זה אתה המעיין ושמרם כי לוית חן הם לראשך וגו'.**

שו"ת הרשב"א חלק א סימן קסז

ולענין מה שבא בשאלותיך אם מותר לעשות צורת אריה בלא לשון חרותה על טס של כסף או של זהב לרפואה? לפי שנמצא לראשונים בספרי הרפואות שזה מועיל לחולי מתנים והוא שיעשה בשעה ידועה. ופלפלת בזה הרבה מגמרין ומגמרא דבני מערבא. וראיתך נוגע בזה פעם מחשש איסור עשיית שמשין שבמרום ולומר שהאריה אחד מארבעה פנים. ופעם מחשש דרכי האמורי הואיל ואין הקש הטבע מסכים לזה שיהא בזה שום תועלת.

אני אומר על חשש ראשון דאין איסור עשייה בזה. ואפילו לא עשו לו אחרים אלא שעשאו ישראל ואפילו בולט. לפי שאין במשמשי מרום דמות אריה עומד לבדו ולא נשר ולא שור. אלא שפני חיות המרכבה דמות ארבעה פנים אלו. והעושה צורת פנים כצורת החיות שעושה לה דמות ארבעה פנים אלו הרי זה אסור. אבל אחת מהן לבד לא. ותדע דאם כן למה אנו צריכים לפירוקיה דאביי באיסור עשיית צורת האדם מדכתב (שמות כ) לא תעשון אתי לא תעשון אותי. בא ונלמד מן הבריתא /ברייתא/ דקתני לא תעשון דמות שמשין שממשין לפניו במרום כגון אופנים ושרפים וחיות הקודש ומלאכי

השרת. ואביי גופיה הוא דאמר עלה לא אסרה תורה אלא שמשיין שבמדור העליון. וכן ששנינו חיות הקודש וחיות הקודש אחד מפניהם פני אדם אם כן אין לו צורך עוד לדרשת אתי אותי. אלא דלא אסרו בדמות חיות הקודש אלא דמות ארבעה פנים בהדי הדדי. וכדגרסינן התם בהדיא לא אסרה תורה אלא דמות ארבעה פנים בהדי אהדדי. וכולה שמעתא דפרק כל הצלמים מוכחת כן. **ולפיכך צורת אריה ונשר ושור כל אחת לעצמה מותר לעשותה.** ותניא בתוספתא טבעת שיש עליה פרצוף מותר לחתום בה. רבי חנינא בן גמליאל אומר של בית אבא חותמין בחותם של פרצופות /פרצופים/. רבי אלעזר ברבי צדוק אומר כל הפרצופות היו בירושלים חוץ מפרצוף אדם בלבד. **והילכך אפילו בלשון ואפילו בולט מותר.** וכל שכן בשוקע שאין לך אסור בשוקע. **ואי משום דרכי האמורי האמת כמו שאמרת. שכל שיש בו משום רפואה וידוע לרופאים שהוא כן אין בו משום דרכי האמורי.** ויתר מזה נראה שכל שלא נאסר בגמרא באותן המנויין בדרכי האמורי **אין לנו לאסרו. לפי שאין הסגולות נודעות לנו ואין לנו לדון עליהם מדרכי הטבע /ידועות מקובלות/ המפורסם. שהרי יש סגולות שלא נודע עיקרן לכל בעלי הטבע כקמיע של עיקרין וקרירת האבן הירוקה הנקראת אשטופאסי. גם בעשבין גם בלחשין שהתירו חכמים כמו שאמרנו בכמה מקומות לימא הכי ולימא הכי. ואין לך רחוק מן הטבע מלחש שברירי ברירי. ואף על פי כן התירו חכמים בהדיא באותן השנויין בגמרא שיש בהן משום דרכי האמורי. והנה לרבותינו ז"ל גם כן רפואה בצורות כמו שאמרו במסכת שבת (פ"ו דף ס"ה) ובסלע שעל גבי הצינית. ואמרו בגמרא למה? אם משום שוכתא ליעביד לי טסא אי משום צורתא ליעביד לי פולסא. **ושמעתי כי גם מורי הרב רבי משה ברבי נחמן ז"ל היה עושה אותה צורת אריה לאותו חלי כמו שאמרת ולא חשש לכלום.****

שו"ת הרשב"א חלק א סימן תתכה

עוד כתב וזה לשונו. ולענין מה שבא בשאלתך אם מותר לעשות צורת אריה בלא לשון אריתה על טס כסף או של זהב לרפואה?... ואי משום דרכי האמורי האמת אמרת. **שכל שיש בו משום רפואה וידוע לרופאים שהוא כן אין בו משום דרכי האמורי.** ויתר מזה שכל שלא נאסר בגמרא באותן המנויין בדרכי האמורי אין לנו לאוסרו. לפי שאין הסגולות ידועות ואין לנו לדון מדרכי הטבע המפורסם. שהרי יש סגולות שלא נודע עיקרן לכל בעלי הטבע. דקמיע של עיקרין וקדירת האבן הירוקה הנקראת אם טופסי גם בעשבים גם בלחשים שהתירו חכמים. כמו שאמרו בשאר המקומות לימר הכי ולימר הכי. ואין לך רחוק מן הטבע מלחוש שברירי ברירי ואף על פי כן התירו חכמים. **ולא היתר בלבד אלא שצו והזהירו לאומרו מפני סכנה. והילכך כל שלא ידענו אם יש בו שום רפואה אם לא מותר. אם לא אסרוה חכמים בהדי אותן ששנינו בגמרא שיש בו משום דרכי האמורי.** והנה לרבות רפואה בצורות כמו שאמרו במסכת שבת (פ"ו דף פ"ה) ובסלע שעל גבי הצינית. ואמרו בגמרא אי משום שוכתא ליעביד צורתא אי משום צורתא ליעביד ליה פולסא. **ושמעתי ממורי הרשב"א ז"ל שהיה עושה אותה צורת אריה כמו שאמרת ואינו חושש לכלום.**

שו"ת הרשב"א חלק ה סימן קיט (שו"ת הרשב"א חלק ב סימן רפא)

שאלת: הקמיעין אם מותר לכתוב אותם, ולהתרפאות בהם, בין שיש בהם שמות, בין שיש בהם פסוקים בלא שמות?

תשובה: **ודאי מותר להתרפאות בהן, אפילו יש בהן שמות.** ובהדיא שנינו, בפ' במה אשה יוצאה (דף סא): ולא בקמיע, בזמן שאינו מן המומחה. הא במומחה, יוצאין בו בשבת לכתחלה. וכ"ש בחול, דמתרפאין בו. ותניא: איזהו קמיע מומחה? כל שרפא ושנה ושלש. אחד קמיע של כתב, ואחד קמיע של עיקרין. אחד חולה שיש בו סכנה, ואחד חולה שאין בו סכנה. לא שנכפה, אלא שלא יכפה. כלומר: ולא דוקא שנכפה כבר, אלא שלא יכפה. **וכן נראה, שהוא מותר לישא קמיעין שיש בהן פסוקים. ודוקא להגן שלא יחלה, אבל להתרפאות בהם, מי שיש לו מכה או חולי, לא דגרסינן בשבועות, פרק ידיעות הטומאה (דף טו):** שיר של פגעים, בכנורות ובנבלים ובתופים. ואומר: יושב בסתר עליון, עד כי אתה ה' מחסי. וחוזר ואומר: מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו, עד, לה' הישועה. ריב"ל, הוה אמר להו להני קראי, וגני. ואקשינן: והיכי עביד הכי? והא אמר ריב"ל: אסור להתרפאות בדברי תורה? ומפרקינן: להגן שאני. ואלא כי אמר אסור, דאיכא מכה. ואקשינן: דאיכא מכה אסור, ותו לא? והתנן: הלוחש על המכה, אין לו חלק לעוה"ב? ומפרקינן: הא איתמר עלה: אמר רבי יוחנן: ברוקק שנו, לפי שאין מזכירין שם שמים על הרקיקה. **ואינו רוצה לדחות ולומר: שלא אמרו: אסור להתרפאות; אלא בלוחש. הא בנושא על זרועו, בקמיע מותר. אבל לכותבם עם פסוקים, אסרו במס' שבת, פרק כל כתבי (דף קטו):** דת"ר: הברכות והקמיעין, אף על פי שיש בהם אותיות של שם, ומעניינות הרבה שבתורה, אין מצילין אותם מפני הדליקה, אלא נשרפין במקומן. כלומר: אין מצילין אותן בשבת, כשאר כתבי הקדש שמצילין אותן למבוי, ואף על פי שלא שתפו בו, אלא מניחין אותן במקומן, אף על פי שהם נשרפים. ותשלום אותה ברייתא: מכאן אמרו: כותבי ברכות, כשורפי תורה. **ואף על פי שעכשיו כותבין סדורי ברכות והתפלות, שיש בהם כמה פסוקים של תנ"ך, היינו טעמא, משום שנתקצרו הלבבות. ומותר, משום: עת לעשות לה'. וכדאמרי' במס' סוטה +ט"ס הוא, וצ"ל במסכת גיטין ס ע"א. ריש לקיש ורבי יוחנן, מעייני בספרא דאגדתא בשבתא, משום עת לעשות לה'. וכן אנו קורין ומטלטלין ספרא דאגדתא ודאפטרטא בשבתא, ומצילין אותו עכשיו מפני הדליקה. וכ"כ בעל ה"ג =הלכות גדולות=, ומדברי יוחנן דאמר: עת לעשות לה'. ובמסכת סופרים אמרו: דמצילין ספרא דאגדתא. אבל הקמיעין, מסתברא דבאיסורן הן עומדים, כל שיש בהם פסוקים, ואין מצילין אותן. שאין אומרים בהם עכשיו, עת לעשות, יותר מן הדורות הראשונים. והלכך אף עכשיו, אנו אומרים בהם: הכותבם כשורפם +תשובה זאת רמזה מרן בב"י יו"ד סי' קע"ט. ומ"ש הרב שכנה"ג בהגב"י אות ט"ז עמ"ש מרן הב"י, וכתב: הרשב"א כתב ע"ז, וז"ל: נ"ב ס"ז יעיי"ש, והיא בח"ב סימן רפ"א. ולהיות שיש קצת תוספת, הדפסנו אותה. ועיין עוד בס' התיקונים, תיקון ס"ט ק"ד ע"א, שנראה משם ג"כ שמותר, כדברי רבינו המחבר ז"ל ודו"ק. ועיין תשב"ץ ח"א סימן כ"ו וס"ז.**

שו"ת הרשב"א חלק ד סימן רמה

יכול אדם לצאת בקמיע בשבת, בין בצוארו בין בזרועו אחד חולה שיש בו סכנה, ואחד חולה שאין בו סכנה. כך שמעתי מפי ה"ר אהרן ז"ל. ועוד אמר: שכותבין כל קמיע, אפי' בשבת, לחולה שיש בו סכנה, או לילודת, היכא דאינה תבעי, ליתובי דעתייהו. אף על פי שאין אנו יודעים אם הוא מומחה, אם לאו. אבל אם אינם תובעים, אלא שאמר חכם אחד: יש לי קמיע א', שמועיל לאותו חולי. אפשר שאין כותבין אותו בשבת מספק, אא"כ יודע דאמחי קמיע, או אמחי גברא, שרוצה לכתוב אותו קמיע. + (א"ה: לך נא ראה, לה"ר מהרח"א נר"ו בקונט' טוב עין, דמ"ה ע"ב, שכתב תשובת הרמ"ה שמצא בכ"י כדברים האלה, ועי' בח"ב ס' רפ"א) +.

שו"ת הרשב"א חלק א סימן תיג

תשובה שהשבתי למונטפסליר. כבודך יכריחני ומעלתך מגדרי תוציאני. כל ימי גדרתי בעדי ולא אצא חוץ מגדרי לבל אשים דבורי במה שרבו בו החקירות עד אמצא איש נבון וחכם להוציאני ממבוכות הנסתרות. **ועתה אתה אוחז בערפי להוציא מה שאין לי חפץ בו.** על פי כי דברים אלו שאמרת אין לבבי /לבי/ מכיל חקירתם כי רבה מבוכתם ונפלאה ממני אמתתם לאמר מצאתי און לי ויש דברים שאסמוך על יסודותם. אבל מה אעשה ואהבתך ומעלתך הסיתו אותי לענות בחכמה נעלמה ויהי מה ואם לא ישיג לבבי עומקה ורומה. ואומר אני כי באמת פעם אחת שאלני אחד מאנשי החכמה אשר בארצכם על עשיית צורת אריה במתכת לרפואה. והתרתי כי אמרתי שאיני רואה שום איסור בעשיית הצורה לרפואה. והבאתי לו ראייה מסלע שעל גבי הצינית ששנינו בפרק במה אשה יוצאה (דף פ"ה) יוצאין בסלע שעל גבי הצינית. ואמרינן עלה בגמרא מאי צינית בת ארעא. מאי שנא סלע. אילימא דכל דקשי מעלי לה ליעביד ליה חספא. ואי משום שוכתא ליעביד ליה טסא. אלא משום צורתא ליעביד ליה פולסא. אמר אביי כלהו מעלו לה כלומר הקושי ושוכתא וצורתא. **אלמא צורה לרפואה מותר.** ואי משו' צורת אריה ומשום לא תעשון אתי (שמות כ') לא תעשון דמות שמי המשמשין לפני במרום. הא אמר אביי לא אסרה תורה אלא דמות ארבע פנים בהדי הדדי חוץ מפרצוף אדם. **ואמרתי שגם מורנו הרב הגדול רבינו משה בר נחמן ז"ל היה מתיר ועושה. ואין לנו גדול ממנו בחכמה ובמנין וביראת חטא. וכשהתרתי לא ידעתי שנפלה מחלוקת שם בחכמי הארץ שאין דרכי לענות על ריב ולא אחקרנו. ואחר מיכן באו אלי שאלו' על זה מן החכמים החולקין לומר שהצורה לרפואה אסורה.** ודחו אותה ראייה שהבאתי מסלע שעל גבי הצינית. אף על פי שדחו אותה בענין שאינו מתקבל כלל לה והשבתי כדי שלא אכניס עצמי במחלוקתם. שאם הם מנצחין זה את זה מה לי לנפול בדבריהם. **אבל בעושה אותה בעונה ידועה כמדומה שעל זה לא נשאלתי ולא השבתי. ומכל מקום איני רואה שיאסרו לחלוטין כל הצורות וכל העונות וכל המעשים וכל הדבורים בכל ענין. לא משום לא תעוננו ולא משום לא תנחשו ולא משום מה שיראה כשוף או דרכי האמורי. ואתה הפרזת על המדות ואמרת שחכם אחד אמר לך שיש ספר אחד בזה. ושיש מן הצורות במתכת מיוחד וכורך בבגד צמר מיוחד ועושה להם הקטרה מיוחדת בשעוה או בדבר אחר. ואין ספק כי זה מדרכי עבודה זרה ואם באת להקטיר הצורה הקטנה שבספר ההוא תתיר הכל. כי כל המינין נופלין תחת הסוג ובנין אב לכולם. אלו דבריך. ובאמת כל שיש שם הקטרה אסור. שההקטרה והזיבוך והניסוך וההשתחואה ארבע עבודות אלו אסורין לכל עבודה זרה ואפילו לפעור. אבל בלא כן אין לאסור הכל לפי שאני רואה בדברי חכמי התורה רצוני לומר בגמרא ובירושלמי דברים שהותרו מכללם כמו שאכתוב אליך. ומי יתן וידעתי חכם בארץ ואעשה לי רב עלי ואשמעיניה וישמיעני ובסתום חכמה בכל אלה יודיעני. ואדון בזה עמך וגם הרב הגדול מורה צדק הרב רבינו משה ברבי מימון ז"ל. ולא כמשיב על דבריו ועל דבריך רק כחוקר ושואל אולי תמצא ארוכה למבוכה. כתבת שהעושה צורה בשעה ידועה אפילו לרפואה עובר משום לא תעוננו. שהתורה לא אסרה אלא דבר שיש בו קצת עיקר שיש בו כדי לטעות. אלו דבריך. ואפשר שהוא כן. אבל הרב /רמב"ם/ ז"ל כתב בהפך שכן כתב בהלכות עבודה זרה. זה לשונו כל המאמין בדברים אלו ובכיוצא בהם ומחשב בלבו שהן אמת אבל התורה אסרה אותם אינו אלא מן הסכלים /הכסילים/ ומחסרי הדעת ובכלל הנשים והקטנים שאין דעתם שלמה. אבל בעלי החכמה ותמימי הדעת ידעו בראיות ברורות שכל אלו הדברי' שאסרה תורה אינם חכמה. אלא דברי תוהו והבל שנמשכו בהן חסרי הדעה ונטשו דברי דרכי האמת בכלל. ומפני זה אסרה תורה כשהזהירה על כל אלו הדברים (דברים י"ח) תמים תהיה עם ה' אלהיך ע"כ לשונו. וכפל עוד זה בפרק ל"ז בספר המורה זה לשונו והמעשים האלה אשר יעשו המכשפים אין ההיקש נותן אות' ולא יאמין שכל שהם יחייבו דבר כלל. עוד חזר וחזק דברים אלה בספר המור'. **ואלו היה בידנו להכריע היה נראה יותר כמו שאמרת לפי שאמרו בפרק חלק (דף ק"א) שרי שמן ושרי ביצים נשאלין מהן בשב' מפני שמכזבין. וכן באוב וידעוני בשאול ובחרטומי מצרים שהעידה התורה השלמה שעשו בלטיהם ובלהטיהם. ומכל מקום יש לי מקום עיון בדברי הרב ז"ל. שמתוך דבריו נמצאו למדים שכל דבר שנמצא בו תועלת באמת אינו בכלל מה שאסרה תורה מאי זה צד שיהיה בין מסגלה אמיתית שנמצאת בהן בגופן בין שנתאמ' מצד הנסיון. ונמשך הרב עוד בזה להתיר מה שנמצא בו מצד סגולה הלוקחה מסגולה אחרת מקרית. כגון מסמר הצלוב שאין סגלתו כסגלת שן של שועל. שסגולת שן של שועל היא מצד עצמה כסגולה הנמצאת באבן השואבת. וסגלת אותן שמנה הרב סגלת הפאוניא' וצואת הכלב וזולתן הרבה. אבל סגלת מסמר הצלוב אינה מצד הברזל עצמו ולא מצד צורת המסמר. אלא מצד המקרה שקבל מן הצלוב ומן הסגלה ההיא תמשך עוד סגולה אחרת לפעול באיש דאית ליה זירפא. וכמהו אבן תקומה שמצאו שמצלת האשה שלא תפיל ולא היא בלבד אלא אפילו משקלה. ואעפ"כ מותר וכמו שכתב הרב ז"ל זה לשונו ואל יקשה בעיניך מה שהתירו (שבת פ"ו דף ס') מסמר הצלוב ושן של שועל. כי הדברים בזמן ההוא היו חושבין בהם שהוציא אותן הנסיון והיו משם רפוא'. והולכין על דרך תליית העשב שקורין פאוניאה על הנכפה וצואת הכלב על מורסת הגרון. **שכל מה שנתאמת נסיונות כאלו אף על פי שלא יגזרוה ההקש הוא מותר לעשות משום רפואה. הנה אחר שאסר התיר כל מה שנמצא בו תועלת מצד הנסיון. ואם כן מותר לסמוך על נסיוני הקודמים. ואין אנו אסורין בהן עד שיבחן הנסיון בהתאמת לעינינו. שהרי מסמר הצלוב ושן של שועל אנו מותרין לסמוך על נסיונם של הקודמים וכמו שאנו סומכין על חכמי******

הרפואה באותן הרפואות שאין ההקש הטבעי גוזר אותם. ולא על חכמי התורה וחכמי הרפואות בלבד אלא על כל האנשים שאומרים שנתנסה הענין ההוא התירו לנו לסמוך עליהן כבעלי הקמיעין. שהרי התירו הקמיעין בין של עיקרין בין של כתב. ולא פי' לנו חכמים אי זה קמיע של כתב ואי זה עיקר מן העיקרין. והרב זכרנו לברכה בספר המורה כתב לאיסור אחר שהתיר. והוא שכתב שם בפרק ל"ז זה לשונו כל מה שיאמרו שהוא מועיל ממה שלא יגזור אותו העיון הטבעי אבל נהגו להתיר לפי דעתם כמנהג הסגלות והכחות המיוחדות אסור. והוא אמרו (ויקרא כ') לא תלכו בחקות הגוי והם אשר יקראו דרכי האמורי מפני שהם סעיפי מעשה המכשפים ושהם דברים לא יגזרם היקש טבעי. הנה שאסר לנו אפילו מה שיש בו תועלת מצד הסגלה כל שאינו גוזר אותו העיון הטבעי. ונשוב לאסור מסמר הצלוב משום דרכי האמורי אחר שהתרנו אותו. לא ידענו אי זה נקח בידנו למעשה מדברי הרב או ההיתר כמסמר הצלוב או מה שאסר משום דרכי האמורי. ואולי יאמר הרב ז"ל שאפי' מה שתלה בספריה' לסגלה לא נאמין לפי שעיקר ענינם לתוה ולהבל בעיני המכשפים. אבל מה שאמרו חכמים ז"ל נאמין ונסמוך לעשות מעשה מצד מה שהתירו ונתאמת להם לסגלה. ושמו הרב ז"ל במבוכה רבה. ועוד אני חוזר ושואל על זה לפי שאני רואה בגמרא דברים רבים יראה מהם שהתירו מכלל הנחשים והלחשים ומן המכשפי' וההתעונות בשבת וחולין ועבודה זרה וגיטין וסנהדרין בגמרא ובירושלמי בשבת. באותן שנאמרו בשילהי פרק במה אשה יוצאה (דף פ"ז). כתוב בספרינו אין בהם משום דרכי האמורי ואין באחד מהן אפי' אחד שיגזור העיון הטבעי. ואפילו למאן דאמר התם כולוהו אית בהו משום דרכי האמורי לבד מהני. משיש' לו עצם בגרונו מביא מאותן המין מניח לו על קדקדו ואמר הכי חד נחת בלע בלע נחת חד נחת חד לאדרא נימא הכי ננעצת' כמחט ננעלת כתרס שיאה שיאה. הנה שיש בכאן מעשה ודבור ממה שאין העיון הטבעי גוזר. לא מעשה שיועיל הנחת המין ההוא על הקדקד ולא הדבור באותן המלות והותרו בגמרא. ויראה דרבי חייה בר אבא דאמר דכולוהו אית בהו משום דרכי האמורי לבד מהא כי זה תתיר אותו הנסיון ומותר משום רפואה. ועוד שם /שבת/ (דף ס"ו ב') אמר אביי כל מנייני משמא דאימא וכל קיטרי בשמאלא. ומה תועלת יש בין שם האם לשם האב ובין השמאל לימין לפי העיון? וליתן בדבר ידוע ולומר דברים ידועים אמר אביי וליתן בדבר ידוע ולומר דברים ידועים אמר חירא וכו'. ואי לא ליתב אפרשת דרכים. וכי חזי שומשמנא גמלא דהוי דרי מידי לישקליה ולישדיי' בגובתא דנחשא ולסתמ' באברא ולחתמיה שיתין גושפנקי וליברזליה ולידריי' ולימא ליה טעונאי וטעונך עלך. ואי לא לישקול כוזא חדתא וליזיל לנהרא ולימא ליה נהרא נהרא אוזפן כוזא דמיא לאורחא דאיכלע לי. ולהדריה שבעה זמני עליה ולישדייה לאחוריה. ולימא ליה נהרא נהרא שקול דיהבת לי דאורחא דאיכלע ביומיה אתא וביומי' אזלא. והנה בכאן מי ידוע במילתא ובמיא ובכלי ידוע של נחשת ומקום ידוע בנהרא ומנין חותמו' ומלות ידועו' ומנין ידוע של הקפות ואין אחד מהן גוזר העיון הטבעי והתירו. ולא תאמר כי זה דברי אשה דאומנתו של אביי אמרתן. כי בודאי משאמרן אביי וקבעו אותן בגמרא האמינום וסומכין עליה. ועוד לשם כאלה רבים שאמרו חכמים ולא אומנתו. ולא עוד אלא אפילו רבי יוחנן דטוביני' דחכימי /שבת נ"ו/ (שם) דאמר רבי יוחנן לאשתא צמירתא לישקול סכינא דכוליה פרזלא וליזיל להיכא דאיכא ורדינאה וליקטר ביה נירא ברקא. ויומא קמא לידוק ביה פורתא ולימא וירא מלאך ה' וגומר. והנה כאן מתכת ידוע ומקום ידוע וקשרים ידועים ובימים. ובחולין פרק כל הבשר (דף ק"ה ב') ברב חסדא ורבה בר רב הונא שעשו מעשה בעצמן. כדאמרין דאזלי בארבא והיא מטרוניתא אמרה מילתא ואסרת' לספינתא ואמר איהו מלתא ושריוה. ובשילהי פרק ארבע מיתות (דף ס"ז ב') רבי ינאי איקלע לההיא אושפיזא אמר להו אשקיון מיא וקריבו ליה שתיתא. חזייה לההיא איתתא דהוה מרחשן שפוותהא שדא פורתא מיניה והוה עקרב. אמר אנא שתאי מדידכו אתון נמי שתו מדידי. אשקיייה הוה חמרא רכבא סליק לשוקא וכו'. ושם בירושלמי ברבי אליעזר ורבי יהושע בן חנניה מעשים רבים כמוזכר שם. וכן שם בשבת לסימטא לימא בזבזיה מס וכו'. אלין מלכיא דאשתלחו לארע' דסדום. ולשידא דבית הכסא לימא הכי. ובגיטין פרק קורדיקוס (דף ס"ט) כאלה אין מספר. לשברירי דיומא לימא הכי ליעביד הכי. ולשברירי דליליא ליעביד הכי ולימא הכי. וכן בפרק קמא דעבודה זרה (דף י"ב ב').

ובאמת אין אחד מכל אלה גוזר העיון והתירום. וכן אסרו לשתות ולאכול זוגות. והקפידו ז"ל עליהם הרבה עד שהקשו בתקנת ארבע כוסות של פסח ומתקני רבני /רבנן/ מילתא דאתיא לידי סכנה. והוצרכו לומר כוס של ברכה מצטרף לטובה ואין מצטרף לרעה. ומן הנחשים אסרו לחוש ולומר נפלה פתו מידו צבי הפסיקו בנו קרא לו מאחריו ושלא לחוש לקול גברא בדברא ולקול אתתא במתא. והתירו לסמוך בקול אתתא בדברא ובקול גברא במתא. וכן יונתן בן שאול סמך על כיוצא בדברים אלו ואמר (שמואל א' י"ד) אם כה יאמרו אלינו עלו אלינו ועלינו. ואותו צדיק שעשה השם הישועה הגדולה ההיא לישראל על ידו לא עבר עבירה ולא נעשה מנחש. ואף על פי שהרב ז"ל אסר אותו ואמר שהוא נחש מן הנחשים שאסרה תורה כבר השיג הרב הראב"ד ז"ל בהשגות והאמת אמר. וכן אמרו רבי יוחנן בדיק בינוקא וסמך על זה כמוזכר בחולין. שמואל בדיק בספרא ורב בדיק במעברא. ובפר' חלק (דף ק"א) אמרו סכין וממשמשין בני מעים בשבת ולוחשין לחישות נחשים ועקרבים בשבת. ועוד שם תנו רבנן שרי שמן ושרי בצים מותרין מפני שמכזבין לוחשין על שמן שביד. ועל שאלת השדים אמרו שם בברייתא אין שואלין בדבר שדים בשבת. רבי יוסי אומר אפילו בחול אסור. אמר רב הונא הלכה כרבי יוסי. ואף רבי יוסי לא אסר אלא משום סכנה כי הא דרבי יצחק בר' יוסף דאיבלע בארזא ואיתעביד ליה ניסא ופקע ארזא ופלטיה. ובגיטין פרק קורדיקוס (דף ס"ח) בשלמה דכתי' (מלכ' א' ו') ומקבות והגרזן וכל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו. ושאל לחכמים היכי אעביד ואמרו ליה זיל אייתי שידא ושידתין. וכן עשה ושאל מהן על השמיר. הנה כל אלו הוציאו מכלל מנחש ומכשף והרבה כיוצא באלה. וגם הוציאו מכלל מעונן ומכוין מעשיו בעונה ידועה. אמרו בפרק קמא דע"ז (דף ד' ב') ברבי יהושע בן לוי דהוה מצער ליה ההוא גוי. אייתי' תרנגולא אסריה אכרעיה דפוריא סבר כי מטא ההיא שעתא אלטייה. כי מטא ההיא שעתא ניים כי איתער. אמר שמע מינה (משלי י"ז) גם ענוש לצדיק לא טוב ואפילו לגוי. ובשבת פרק מפנין (דף קכ"ט ב') אמר שמואל פורסא דדמא חד בשבא וארבעה ומעלי שבתא. אבל שני וחמישי לא דאמר מר מי שיש לו זכות אבות יקיז דם בשני וחמישי שבת דין של מעלה ושל מטה שוין כאחת. בתלתא מאי טעמא לא משום דקיי"ל מאדים בזוגי. מעלי שבתא נמי קיי"ל מאדים בזוגי? כיון דדשו ביה רבים (תהלים קט"ז) שומר פתאים ה'. אמר שמואל ארבע דהוא ארבע דהוא ארבע דהוא עשרין

וארבע ארבע דליכא ארבע בתריה סכנתא. מעלי יומא דעצרתא סכנתא. וגזרו רבנן אכולהו מעלי יומא טבי משום יומא דעצרתא דנפיק זיקא דשמיה טבוח. ובכתובות (פ"ק דף ה') בתולה נשאת ברביעי ונבעלת בחמישי הואיל ונאמר' בו ברכה לדגים. ואלמנה נבעלת בששי הואיל ונאמרה בו ברכה לאדם. ואנשי מעמד היו מתעניין בכל יום כנגד מה שנברא בו באותו היום על מפרשי ימים בשני שבו נחלקו המים. ובשלישי על הולכי מדברות ברביעי שלא תפול אסכרה בפי התינוקות דמארת חסר כתיב. בחמישי על עוברות וכו' שכל יום ויום תתחזק בו המלאכה שנבראה בו. ועל כן נראה דרב הושעיא ורב חנניא שהיו עוסקין בספר יצירה כל מעלי יומא דשבתא וברו עגלא תלתא ואכלי ליה. ולא עושין כן בארבעה פרקים שמשחיטין בהן את הטבח בעל כרחו שצריכין הכל יותר לבשר. אלא במעלי שבתא משום שבו היתה בריאת הבהמה. ובעלי הקמיעין שאמרו דאיתמחי גברא. היינו שהוא בן מזל שקמיעיו מצליחין. וכלן משגיחין לכוין מלאכתן במזל ידוע בחודש וביום. וכן כותבין בקלף ידוע בעור שליל ובעור צבי. ושמוש תלים שמוסכם ביד גדולי ישראל כולן מסכימין שצריכין עונה ידועה. **ושמעתי שאף רבי עקיבא שאמר מעונן זה המחשב עתים ושעות ואומר היום יפה לצאת מחר יפה ליקח לימודי ערבי שביעית יפות עקרי קטניות מחיות רעות הוא עשה תפלה ידועה למוצאי שבת.** וכן בבבא בתרא אמרו בפרק מי שמת (דף קמ"ז) שלשה דברים צוה אחיתופל את בניו אל תהיו במחלוקת בית דוד ואל תמרדו במלכותו ויום טוב של עצרת ברור זרעו חטים. רב חסדא אמר בלול איתמר. ובאמת דברים אלו כלן צריכין זמן לתקן ולישבן ומי יתן ידעתי ואמצאנו. **ואף על פי שנאמרו דברים רבים בספרים מספרי דרכי האמורי אין אומרים כלן תחת סוג אחד הם ואב אחד לכלן ואין להתיר אחד מהם כמו שבא בכתבך.** שאין הספר משתפן להיות הכל מותר או הכל אסור. שאפילו בספרי הקוסמין והמנחשין ובספרי דרכי האמורי יש דברים מותרין. ותדע דהא אמרינן בההיא דפרק במה אשה יוצאה (דף פ"ז) תני תנא בפרקא דאמוראה קמי' דרב זבדי. ואמר כולהו אית בהו משום דרכי האמורי לבד מיהא דאלמא באותו פרק שאספו בו דרכי האמורי הוא מיהא מותר. וכן יארע לנו בספרי הפלוסופים שיש בהם לנמנע טבע קיים ועושין זה סוג לכל המציאות. ומזה ודאי יצא להם בטול האותות כקריעת ים סוף ועמידת השמש והירח ויציאת המים מן הסלע ועליית/ועלית/ הבאר עם ישראל בכל מסעיהם. ובכלל חדוש העולם והמן וכלל דברים אלו אסור לשמען כש"כ לאמרן. וכיון שכן נאמר שכל מה שבספריהם שקר ואסור להאמין ולעשות שום דבר שאמרוהו ושכללוהו בספריהם. אלא כל הספרי' אם יש בהם דברי' של שקר ושיש בהן מן האיסור ברובן אפשר שיש בהם דבר יוצא מכללם ומותר. והרי הספרים כרמונים שזורקין את הקליפים ואוכלים את הגרעינים היפים. ולפי שבאו דברים אלו בספרינו המקודשים לרבותינו החכמים. ובהפך זה יראה מפשטי מקראי התורה מקראות מלאי' שלמים (דברים י"ח) לא ימצא בך קוסם קסמים מעונן ומכשף. נלאה לבבי למצוא הפתח ולפתח חרצובות אלי ומחפש אני כמחפש בנרות ולא כמקיים בביאור וגזר גזרות. ואולי אמצא קצת עולה למקצת המבוכה הזאת ואם לא לכול'. **ואומר אני כי מחסד עליון היה בתחלת הבריאה להמציא בעולמו דברים להעמיד בריאות הנבראים. שאם יקרה המקרים כחליים ושאר הסבות יוציאו הנמצאים מגדר טבעם השלם יהיו אלו מוכנים להחזירם אל גדרם או להעמידם על בריאות'. ושם הכחות האלה בעצם הדברים הנמצאים בטבע מושג בעיון כסמים והמסעדים הידועים לחכמי הרפוא' או בטבע מסוגל לא ישיג אותו העיון.** וכן הענין בעצמו בשאר הנמצאים שיש בכל אחד דבר מועיל או בטבע מושגי או בטבע מסוגל כמסמר הצלוב וכן של שועל ואבן תקומ'. וכן תמשך הסגלה בסמים הידועים המחממים בחומם ובסגל' יועילו לדבר החם וכיוצא בזה הרבה. ואינו מן הנמנע שיהיה בזה אסור גם בדבורים כענין הקמיעין והדומה לזה. ועל כן אמרו אב"י ורבא דרך כלל כל דבר שיש בו משום רפואה אין בו משום דרכי האמורי. ואמנם כתב יתעלה בתורתו (דברים י"ח) תמים תהיה עם ה' אלהיך. ותמים הכתוב כאן פירושו אצלי כולל האזהרה וההבטחה. הזהיר שלא נשתבש ונחוש להבלי הגוים הקוסמים והמנחשים ואוכלי הדם בכוונתם הרעה להמשיך להם שדים לא אלה רק היות תם עם השם רוצה לומר לך עמו בתמימות מלשון ואני בתומי הלכתי. והבטיח שבעשיית מצותיו ובעבודתו יהיה תמים לא יגע בו רע מלשון שה תמים הפך מה שיחשבו אותם הטועים. והוא אומר לאות (דברים י"ח/שם) כי הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו. ואולם הבטחון נחלק לענינים לפי הזמנים ולפי האנשים. ודרך כלל לעולם נבטח כי נלך בטח בלכתנו בדרכי התורה השלמה. והיא המצלת מן המקרים והסבות הנסתרות כאמרו (משלי ז') בשכבך תשמור עליך. וזה כולל פרשה והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי ופרשת אם בחקותי תלכו. וצדקה תציל ממות שלא מדעת בנס נסתר כמעשה בתו של רבי עקיבא ומעשה דשמואל ואבלט כמוזכר בשילהי שבת (דף קנ"ו ב'). ואם חל המקרה כחליים מותר להתעסק ברפואות ובלבד שיהא לבו לשמים וידע שאמתת הרפואה ממנו וידרשנו. ולא שיכוין שהכל תלוי בסם הפלוני וברפואת האיש הרופא. והוא אמרו באסא (דבה"י ב' י"ו) גם בחליו לא דרש את ה' כי ברופאי'. ומי שהשיגו החולי אינו סומך על הנס שלא לשאול ברופאים ולהתעסק בדברים המועילים בין בדברים הטבעיים בין בסגולות. והוא אמרו ורפא ירפא ואמרו ז"ל מכאן שנתנה רשות לרופא לרפאות. ואמרם נתנה רשות לומר שאין זה הפך מה שהזהירה התורה בהשגחה. ובגדר זה נכנסו כל דרכי הרפואות אפילו מה שמועיל בסגולה מן הסגולות בין בעצמים בין בדבורים. וזה דרך הקמיעים בין קמיע של כתב בין קמיע של עיקרין. וכן כל מה שאמרו בשבת וחולין וסנהדרין ובעבודה זרה ובשאר המקומות שכתבנו למעלה. והוא שאמרו אב"י ורבא/חולין ע"ז/ כל שיש בו משום רפואה אין בו משום דרכי האמורי. ולא עוד אלא שאסור להכנס בעניני הסכנות ולבטוח על הנס והוא אמר' שקיר נטוי מזכיר עון. ואמרו כל הסומך על הנס אין עושין לו נס. ומותר לבטוח באדם והוא שלא יסור לבו מן השם. ואמרו ארור הגבר אשר יבטח באדם ומה' יסור לבו. אך לבטוח בשם ושיעשה לו תשועה ע"י האיש הפלוני מותר ומצוה. וזה כולל כל עסקי בני האדם במלאכתם זולתי האנשים השלמים ושזכיותיהם מרובות. כמעשה דרבי חנינא בן דוסא עם הערוד שאמרו אוי לו לאדם שפגע בו ערוד. ואוי לו לערוד שפגע בו רבי חנינא בן דוסא. וכמעשה דרבי חנינא שהיתה אשה מחזרת ליטול עפר מתחת רגליו לכשפי'. ואמר לו שקולי אין עוד מלבדו כתיב (דברים ד'). והקשו והאמר מר למה נקראו שמן כשפים שמכחישים פמליא של מעלה. והשיבו שאני ר' חנינא דנפישן זכוותי'. ואפילו החסיד שבחסידיים אין להם רשות לעשות במלאכתן דרך הבטחון רק כדרכו של עולם. שלא יאמר אדליק נרי במים או ביין ואסמוך על הנס.

אף על פי שאמר במס' תענית (פ"ג דף כ"ה) הוא החסיד לבתו ששגגה בערב שבת ושמה בנר יין במקום שמן ונצטערה. אמר לה בתי אל תצטערי מי שאמ' לשמן וידליק הוא יאמר ליין וידליק. **וכן מותר שיעשה אדם דבר קודם חול המקרה כדי שלא יחול או יאמר דבר או מקרא אחד אפילו מן התורה להגן.** וזהו שאמרו בע"ז (דף י"ב ב') אי צחי לזדהר משברירי. ולימא הכי לנפשיה פלניא אמרה לך אימיך אזדהר משברירי ברירי רירי ירי רי. ואמרינן בשבועות פרק ידיעות הטומאה (דף ט"ו ב') שיר של פגעים ובנבלים ובתופים ואומר (תהלים צ"א) יושב בסתר עליון עד כי אתה ה' מחסי. ואומר (תהלים ג) מזמור לדוד ה' מה רבו וכו' לה' הישועה. ר' יהושע בן לוי מסדר להני קראי וגני. והיכי עביד הכי והאמר רבי יהושע בן לוי אסור להתרפאות בדברי תורה? להגן שאני. וכן בחולין (כל הבשר דף ק') אמר אבי משמיה דרבה הא דלא משו מיא בתראי אארעא משום דרוח רעה שורה עליהן. ולא שקלי מידי מפתורא בדנקי' איניש כסא בידי' משום דקשי לרוח צרדה. ומר בר רב אשי קפיד אאסיתא ובכנא דתבלי דצריכי לסעודת'. ועוד שם רבים כיוצא באלו. **ואין זה ממייעוט הבטחון דאדרבא אסור להשען על הנס. ואפילו במקום הדברים שנודעו לחכמים בסגלה שצריך להשמר ואין העיון הטבעי משיג. הנה שנכנסו בכלל ההיתר הזה כל שאמרוהו שיש בו משום רפואה בין בסגולת העצם בין בסגולת הדבור והפעולות. ואפשר שאפילו העתים והשעות בכלל זה כל שהוא עושה צורה לרפואה ונותן דעתו לשמים. לא כאותן שמכונין לשר השולט באותו יום שזה כעובד אותו. והוא שהכ' אומר (דברים ד') פן תשא עיניך השמים וראית את השמש ואת הירח כל צבא השמים ונדחת והשתחית להם ועבדתם. ובחובר חבר אמרו המחבר נחשים ועקרבים ואמרו ז"ל שלוחשין על הנחשים והעקרבים. ונראה שזה נכנס בכלל כל שהוא לשום מותר שלחיש' עקרבים שהתירו היא לחישה על המכה של נחשים ועקרבים וכמו שכתב הרב ז"ל בהלכות בפרק ארבע מיתות. גם בניחוש שיש בכללו חכמת התיירין שהיא מן הנחשים בעופות אמרו במעשה דרב עיליש דשמע עורב ויונה אומרינן עיליש ברח עיליש ברח וסמך עליהם וברח וניצל. ואולי גם זה משום דשבי כולהו איתנהו ביה ובכלל רפואה ויותר ממנה היא. ושלא ילך אחרי נחשים אלו אלא שאם שמע במקרה שמות' לסמוך עליו להנצל מן השבי. ובכלל מעונן אמרו ראש חדש הוא מוצאי שבת הוא. ואמרו לא יקיז דם בראש חדש וזהו גם כן מצד היתר במקום רפואה משום דאיכא חולשא כמזכר שם בגמ'. גם בלא יקיז בשני ובחמישי שאמרו מפני שהם ימים קבועין לדין בית דין של מעלה ובית דין של מטה. ואין בזה הסרת הלב מן השמים רק כמאמין בהשגחה ומוסיף ביראת ה'. **וכמצו' התרועה וההכנעה בראש השנה שהוא מוכן לדין עמים ונוסיף/ ומוסיף/ יראה וההכנעה ביודיין להגן מדין שמים. דכל שעת הדין והפקידה על באי עולם קרוב יותר לעונש. על כן אמרו אדכורי ריתחא בריש שתא לא מדכרינן.** ואמר ליה רב קטינא למלאכא ענשיתו אעשה. ואמר ליה בעידן ריתחא ענשי **ושעת החולי כעולה לידון.** וכמו שאמרו בעולה לגרדום לידון שאומרינן לו הבא ראה והפטר. יום ההקזה כשעת הסכנה שהכח נחלש בהתמעט הדם ואפילו רוח מועט מזיקתו. ושמואל שהיה רופא לא היה מקיז אלא בבית של שבעה אריחי. ומזה הזהירו שלא להקיז דם באותן הימים העומדים בזוגי למאדים. ובערב עצרת שהרוח רע וחזק באותו יום דשמו טבוח כנזכר שם. ואמרו שהשטן מקטרג בשעת הסכנה. והזהירו להשמר מזוגות לפי שמלאכי החבלה מקפידין בהן. וכבר הזכירו בגמרא מה שאירע מן ההיזק על זה. ומה שאמרו בבעילת הנשואות בחמישי וששי מפני שהעסק בפריה ורביה. והימים האלה רצוני לומר חמישי וששי נתברכו מפיו יתעלה בתחלת הבריאה בפריית ורביית בעלי חיים כדגים והעופות והאדם. וכבר אמרתי שכל יום מימי הבריאה פועל יותר במלאכה שנתחדשה בו משאר הימים. וכן אפשר שמותר להתעסק באותן הדברים האסורים כדי לבטל מעשי מכשופי המכשפים. והוא שאמרו בפרק כל הבשר במעשה דההיא מטרוניתא דאמרה מילתא ואסרתה לספינתא ואמרו אינהו מילתא ושריוהא. ונכנס בכלל זה מעשה דר' אליעזר ור' יהושע בן חנניא שעשו עם אותו המין במרחץ. ומעשה שעשו באביו של רבי יהודה בן בתירא ברומי כמוזכר בירושלמי בפרק ארבע מיתות. והוא הטעם שאמרו בשילהי פרק קמא דסנהדרין (דף י"ז) שאין מושיבין בסנהדרין אלא בעלי חכמה ובעלי כשפים כדי שיבינו במעשה הכשפים ויבטלום. ולא יוכלו לעכב על ידם או לשבש את דעתם מכשף מן המכשפים. והוא אומר (דברים י"א) לא תלמד לעשות ובא בפירושו אבל אתה למד להבין ולהורות. רוצה בו להבין מעשיהם ולהורו' במה ינצל הנכשל בהם. והוא שאמר ר' אליעזר בשילהי פרק ארבע מיתות (פ"ח) כמאשי' מי שאינו לומד מהם על הכונה הזו. ואומר יש לי ג' מאות הלכות בנטיעת קשואין ולא שאלני אדם בהם מעולם אלא עקיבא בן יוסף. פעם אחת ולמדו נטיעתן ועקירתן דאמר מילתא ונתמלאה כל השדה קשואין ואמר מילתא ונעקרו. והקשו והיאך עביד הכי והא העושה מעשה חייב? והיתה התשובה לא תלמד לעשות לעשות אין אתה למד אבל אתה למד להבין ולהורות. אבל מעשה דר' אבהו דעל להווא אושפיזא ואשקייה לההיא איתתא והות חמר'. לא ידעתי האיך היה מותר לו לעשות מעשה כזה אלו היה ר' אבהו המוזכר כתלמידו של רבי יוחנן. ואולי אחר היה. וכן נראה מפ' רש"י ז"ל. דרבי אבהו תלמיד של רבי יוחנן לא היה עושה מעשה כזה. ובשואלין בשדים שאמרו שהוא מותר אלא משום הסכנה ראיתי תשובה לרמב"ן ז"ל. וזה לשונו מה שהתירו בפרק חלק (דף ק"א) דללחוש על השדים אלא משום סכנה. אין זה ללחוש ולהשביע לצאת מן האיש כדרך מעשה בן תמליון. ורבי יוסי אוסר שמא יזיק אותו כשמוציאים אותו בעל כרחו. ואני תמה כי שמעתי בבירור שמנהג חסידי אלמניא לעסוק בדברי השדים ומשביעין אותן ומשלחין אותן ומשתמשין בהן בכמה עניני'. וסבור אני שיש לומר דמעשה שדים לחוד ומעשה כשפים לחוד. כמו שאמרו בלטיהם אלו מעשה שדים בלהטיהם אלו מעשי כשפים. ופרש"י ז"ל מעשה כשפים על ידי מלאכי חבלה הם נעשים והם אשר אסרה תורה. אבל מעשה שדים שרי. וזהו דעתם שנהגו בו ועשו בו כמה מעשי' ובודאי פשטי השמועות כך הם. ומעשה בבן תמליון וארגנטין ויוסף שידא ושאר מעשי' בתלמו' ומדר' אגדה כך הם נוטים. עכ"ל. **הנה כתבתי ממה שבא בדבריהם ז"ל בכללי ענינים אלה. ומה שהתירו מכללם רבותינו הקדושים אחד אחוז מן החמישיים. ולבי עוד מגמגם כאשר כתבתי ואשר באתי לתקן ולתרגם. ולא כתבתי אחד מאלה לעשות מעשה רק באותן שהוזכרו בגמרא' שאין זאת משנת חסידים רק כדורש מן הספק להלכה. עד אמצא חכם יעשה אתנו ברכה להוציא כאלו רגלינו מן הסבכה. ואתם תעמידו דבר על בוריו ותודיעונו. והאלהים יראנו נפלאות מתורתו וידריכנו באמתתו ויצליחנו בעבודתו כי לו לבדו הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד ואפס זולתו.****

עוד יש לי מקום עיון בדברי הרב ז"ל שכתב אמרו בפי' כל שיש בו משום רפואה אין בו משום דרכי האמורי. רוצה בזה כל מה שיגזרה העיון הטבעי הוא מותר וזולתו אסור. ע"כ. ואני שואל כמסתפק בדברי הרב ז"ל מהו הדבר שיקראוהו הרב ז"ל שיגזרהו העיון הטבעי. אם מה שיגזרהו עיון חכמי' שחברו ספרים בטבע כאריסטו וגאלינוס וחבריהם שחברו ספרים בטבע הסמים והמסעדים המועילים לפי עיונם וכל מה שלא השיג עיונם הוא בכלל איסור דרכי האמורי. לפי שעיון חכמים אלו שהשתדלו בחכמת הטבע כולל כל מה שאפשר להיות פעל כל בעל טבע בטבעו. ואצל עיון חכמים אלו יפסק מאפשרות העיון הטבעי. זה באמת מה שלא יקבלו השכל. כי באמת הדברים הפועלים בסגולה אין פעולתם בפלא מהם אלא בטבע מסוגל. רצוני לומר טבע לא ישיגנו עיון החכמים. ואולי אפילו החכם שבחכמים לרוב העלם הטבע ההוא מכלל המין האנושי מצד שהוא אדם כסגלת האבן השואבת שהברזל קופץ עליה. ויותר מזה מורגל ביורדי הים באניות תוחבין מחט בחתיכת עץ צף על פני המים ומראין לו אבן וישוט על פני המים עד שיפנה אל פני הסדן ושם ינוח. ולא ישיג עיון טבע זה כל חכם שבחכמים אלו של חכמת הטבע. ואם כן אף כל המינין בעלי הסגולות בטבע הם פועלים כסמים והמסעדים ואין בהם משום דרכי האמורי כמו שאין בדברים המפורסמים המועילים לפי העיון הטבעי של אלו החכמים. ואולי עוד לא יגזרהו עיונם גזרו עיון החכם עליו השלום שעשה ספר רפואו' ידבר על הכל מן הארז אשר בלבנון ועד האזוב אשר בקיר. וא"כ למה נאסור מה שיאמרוהו מצד הטבע המסוגל? ושמה יגזרהו עיון החכם ע"ה ואף על פי שלא יגזרהו עיון אחד מאלו חכמי הטבע. ועוד אני שואל כמסתפק בדברי הרב ז"ל מה שאמרו אב"י ור"ב /חולין ע"ח/ כל שיש בו משום רפואה אין בו משום דרכי האמורי. אמרו מה שיש בו משום רפואה לפי עיון החכמים האלה שחברו ספרים בטבע בלבד. וזולת מה שהשיג עיונם אסור. אם כן מה הוא שחדשו לנו אב"י ור"ב מקרא מלא דבר הכתוב ורפא ירפא מכאן שנתנה רשות לרופאים לרפאות? ולמה הביאו בגמרא דברי אב"י ור"ב באותה שמועה שדברו בה בדברים שיש בהם משום דרכי האמורי? ובאמת יראה שהדבר מוכרע ממקומו שהם התירו לרפואה אפילו מה שלא יגזרהו העיון הטבעי של חכמים אלו. ושלמה עליו השלום שעשה ספר רפואות חס ליה לעשות דרכי האמורי. ומה שגנזו חזקיה והודו לו אינו משום שהיה בו דרכי האמורי. אלא שהחכם בחכמתו עשה ספרו בענינים המועילים הרבה בטבעים הנגלים בין בטבעים המסוגלים. עד שהיו העולם סומכים עליהם בחליים ובחליים לא היו דורשים את השם על כן גנזוהו והודו לו. וכענין שכתוב (ד"ה ב' י"ז) גם בחליו לא דרש אלהים כי ברופאים. על כן גנזוהו אבל לא שרפוהו כי אין בו משו' דרכי האמורי אף על פי שכיתת נחש הנחושת.

טור יורה דעה הלכות אבילות סימן שצד

תניא באבל רבתי יוצאין לבית הקברות ופוקדין על המתים ג' ימים ואין חוששין משום דרכי אמורי ומעשה שפקדו אחד וחיה כ' שנים והוליד ה' בנים ואח"כ מת

ש"ך יורה דעה סימן שצד ס"ק ב

ב ופוקדים על המתים כו' - כתב הפרישה זה היה דוקא בימיהם שהיו מניחין את המת בכוכין והיה אפשר לגלות את המת ולראותו וכתב עוד הדרישה בשם מהרש"ל אדם שמת לו מת ובתוך שלשים נולד לו בן אין עושין שמחה ומשתה ביום המילה רוקח עכ"ל וכמדומה שאין נוהגין כן:

שולחן ערוך יורה דעה הלכות אבילות סימן שנ

דברים העשויים למת ואין בו משום דרכי האמורי
סעיף א

א] אם רצו, מתירין שערות לכלות, ומגלים פני חתנים, ונותנין דיו וקולמוס בצדו, א ותולין מפתחו של מת ופנקסו בארזו, משום עגמת נפש. ועושים חופות לחתנים וכלות, ותולין בהם דברים שלא הביאו אוכל נפש; אבל דברים שהביאו אוכל נפש, אסור, ב מפני שהם נאסרים בהנאה.

ש"ך יורה דעה סימן שנ

א ותולין כו' - כתב הב"ח ומיהו עכשיו לא נהגו לעשות כן ומעכבין על מי שבא לשנות המנהג:
ב מפני שהם נאסרים בהנאה - והוה בהו משום בל תשחית לאסור אוכל נפש שלא לצורך:

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ה סימן יח

סעיף כ"ז

אבל כל לחש מותר, ויש מי שחושש בכל קמיע שאינה מומחה משום דרכי האמורי. ובב"י הגר"א, וצ"ע הא במתני' תנן ולא בקמיע כו', משמע הא בחול ש"ד. פשוט דלהיש אומרים דבקמיע שאינו מומחה אסור אף בחול משום דרכי האמורי, לא דמי לאינו מומחה לדין שבת. שהתם בעינן איתמחי גברא, או איתמחי קמיע, ג' פעמים. והכא סגי כשהלחש הזה ריפא ג' פעמים, ששוב אינו דרכי האמורי. מאחר שחזינן שלחש זה הוא דבר המרפא, ולא רק מקרה בעלמא אירע שנתרפא משום שבא זמנו, כהא דע"ז נ"ה ע"א שהשיבו הזקנים (יסורין בשעה שמשגרין אותן על האדם משביעין אותן שלא תלכו אלא ביום פלוני וכו' כיוון שהגיע זמן לצאת הלך זה לבית עבודת כוכבים וכו'). אבל לשבת צריך שיהיה מומחה גברא זה בדווקא או קמיע זה דווקא. וצ"ע במה שהגר"א נשאר בקושיא.

http://swdaf.mamash.com/DafDocs/sanhedrin/sanhedrin052_Chukot_Akum.pdf

שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ד סימן יא

בענייני איסור דבחוקותיהם לא תלכו

בע"ה י"ד סיון תשמ"א. מע"כ ידידי הנכבד הרה"ג מוהר"ר צבי יהודה טייכמאן שליט"א.

א. אם אסור מצד בחוקותיהם לא תלכו, ללכת לתיאטרון ואיצטדיון ספורט בימינו באלו שנקראו תיאטרון שעושין שם ענייני שחוק, וכן איצטדיון, שהם המקומות שמשחקין ספארט, לא שייכי בהו עניין ובחוקותיהם לא תלכו (ויקרא קדושים י"ח י"ג), דהוא דווקא כשהוא חוק להעכו"ם לעשות איזה דבר בעלמא, אף כשאין זה מחוקי הע"ז שלהם, אבל עכ"פ הם ענייני חוקים שהנהיגו ביניהם - לא רק דברים של פריצות אלא אף דברים בעלמא - שלא ידוע טעם, כדאיתא ברמ"א יו"ד סימן קע"ח סעיף א'. ואין כוונת הרמ"א במש"כ או בדבר שנהגו למנהג ולחוק ואין טעם בדבר דאיכא למיחש ביה משום דרכי האמורי ושיש בו שמץ ע"ז מאבותיהם, שהוא ספק, אלא שהוא בדין ודאי. דמאחר דאין טעם נגלה ומוכן, יש לנו לתלות שהוא עניין מחוקי עבודה זרה. אבל כשאיכא טעם למה שעושין, כהא דאיצטדיון וכרקום שאיתא בע"ז דף י"ח ע"ב שהוא לליצנות, ליכא בזה משום ע"ז, אף שהוא דבר אסור מצד איסור ליצנות, וכל ההולך שם עובר באיסור מושב לצים ובביטול תורה - לא רק על זמן זה - אלא שגורם לו להיות בטל לגמרי מתורה כמפורש שם. וכ"ש בתיאטרון הנמצא כעת במדינתנו, וכן האיצטדיון של משחקי ספארט, ואף במדינות אחרות, דעושין זה סתם אינשי מהנכרים שבעיר שלא שייכי כלל לענייני ע"ז. וכמדומני שהכומרים דאמונת הנוצרים, שהיא עתה אמונת רוב אוה"ע, נמי לא ניחא להו ענייני תיאטרון ואיצטדיון. וגם לא ניחא בזה לאנשי אמונת המוחמדים שהוא אמונת מדינות טערקיי וכל מדינות ערב. שא"כ רוב המדינות שבהן נמצאים תיאטריאות ואיצטדיאות לא שייכי כלל לאמונתם, שוודאי לא שייכי להלאו דובחוקותיהם לא תלכו, אלא הם מאיסור ליצנות וביטול תורה. וגם עוד איסור גדול יש דמגרי יצה"ר של עריות בנפשיה דרובן הם דברי ניבול פה והסתה לעריות.

שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק א סימן פא

בדבר מלבושים שבמדינה זו אם יש חשש איסור מלבושי נכרים והבאים לכאן מפולין אם רשאים ללבושן. י"ד מרחשון תשי"ג. מע"כ ידידי הרב המופלג מהר"ר בנימין צוקער שליט"א.

בענין המלבושים שבמדינה זו שאין חלוק בין ישראלים לנכרים אם מחוייבין בני פולין שבאו לפה וגם הנולדים מהם בפה ללבוש אותן המלבושים שהיו נוהגין בפולין מצד האיסור דמלבושי נכרים ואף שהאב כבר שינה בבואו לפה היה זה באיסור שנשאר האיסור כדאיתא בח"ס חאו"ח ס"ס קנ"ט. והעולם כמעט כולם נוהגין היתר אף יראי ה' אם יש ממש בהיתרם.

הנה שיטת מהרי"ק בשורש פ"ח שליכא שום דין שנצטרך ללבוש בגדים אחרים מהנכרים ורק אם לבישת הנכרים הוא פריצות ודרך גאווה והישראלים הנהיגו שלא ללבושם יש בזה האיסור. וכן אם הוא בלא שום טעם וצורך אלא לחוק הבל ושטות אסור שהלבישה בזה מראה שהוא רק להדמות אליהם דאל"כ למה יעשה כדברים התמוהין האלה ובזה משמע שאסור אף שלא הנהיגו עדין ישראל כלום. ופסק כן הרמ"א בס"י קע"ח אך הרמ"א נקט בטעם איסור ענין השני כשלבישתן הוא בלא טעם וצורך טעם אחר דאיכא למיחש שיש בו משום דרכי האמורי ושיש בו שמץ עכו"ם והוא מהר"ן ע"ז דף י"א שכתב שלא אסרה תורה אלא חוקות של עכו"ם ודברים של הבל ובטלה וכולן יש בהן צורך עכו"ם עיין שם. ואפשר שפליגי בדבר שאין שייך כלל חשש שמץ עכו"ם ונחוש, שלמהרי"ק יהיה אסור ולהר"ן ופסק הרמ"א יהיה מותר.

ועוד חידש מהרי"ק קולא שאף באלו שהוא בלא טעם וצורך אלא לחוק הבל ושטות אינם אסורין אלא כשהוא עושה כדי לדמות אליהם ולא לתועלת ידועה והוכיח זה מתוספתא שתניא האומר אל תפסוק בינינו פן תפסק אהבתנו יש בו משום דרכי האמורי ואם מפני הכבוד מותר הרי לך דכל שהוא משום תועלת וכבוד מותר אף על גב דהרגילו בו אמוריים משום חוקים ומטעם זה התיר הקפ"א לרופאים אף אם היה באופן האסור בלא זה כגון אם היו לובשין משום חוקים או בגד שיש בו נדנוד פריצת צניעות ועונה דמ"מ כיון שהוא לובש לתועלת מותר. (ובזה אפשר שיש להצריך שיהא ניכר שעושה רק לתועלת ולא מחמת שרוצה להתדמות לעכו"ם כדהבאת ממחר"מ שיק. ואין מובן לשון שיהא מוכרח מתוך מעשיו שהבאת ממחר"מ שיק שזה א"א להכיר מתוך הלבישה אלא הכוונה נראה שידוע לכל שיש בהלבישה תועלת וממילא הוא כאנן סהדי שבשביל התועלת הוא לובש ולא מצד התדמות לעכו"ם). זהו גם כוונת הרמ"א כיון שהביא זה ממחר"ק ובמהרי"ק מפורש כן. וא"כ פשוט שאין שום שמץ איסור בסתם בגדים שלובשין במדינה זו אף שגם הנכרים לובשין בגדים אלו מדין מלבושי נכרים דאין בהם חשש שמץ עכו"ם ונחוש וגם לא דבר תמוה אלא לנוי וכדומה.

וגם בל"ז אין שייך איסור מלבושי נכרים דהא כמעט כל בני ישראל לובשין מלבושין אלו וא"כ מי אומר שהם מלבושי נכרים והישראלים לובשין בכאן במלבושיהם ומדוע לא נאמר שמתחלה הם גם מלבושי ישראל דלא נקבע כלל מתחלה להנכרים ואח"כ גם להישראלים דמתחלה הא נעשו גם לישראלים. ולכן אף להגר"א בבאוריו סוף סק"ז שפליג על הר"ן

ומהרי"ק והרמ"א וסובר דבכל מלבוש המיוחד לנכרים אסור ג"כ הא מתיר בגדים שהיינו לובשין בלא"ה פי' לא בשביל שהנכרים לובשין באלו אף שקדמו הנכרים ללובשן וכ"ש באלו הבגדים במדינה זו דלא קדמו הנכרים כלל דמתחלה הם גם לישראלים כמו לנכרים שליכא איסור.

וא"כ אף אלו שבאו מפולין לכאן רשאין להתלבש בבגדים שלובשין בכאן דכיון שאין איסור כלל וגם הא לא נחשבו מלבושי נכרים כלל הרי הוא כמשנה מבגדי יהודים שבמקום אחד לבגדי יהודים שבמקום אחר שאין שייך בזה שום חשש איסור. ואף שבגדי המקום שבאו משם היו לאיזה זהירות יתירה כמו מקומות שלא לבשו אלא בגדי משי מצד חשש שעטנז או שלבשו בגדים ארוכים שהוא לצניעות יתירה וכבגדי ת"ח כיון שעכ"פ ליכא איסור ללבוש בגדי צמר וליכא פריצות בבגדים שלובשין בכאן והוא בא להשתקע כאן ואין דעתו לחזור רשאי לנהוג אף כקולי המקום שבא לשם כדאיתא בש"ע יו"ד סי' רי"ד סעי' ב' ובש"ך שם סק"ח ובמג"א סי' תס"ח סק"ט אף שהיה מנהג קבוע בכל המקום. ואם לא היה מנהג כל המקום רק אבותיו נהגו ללבוש בבגדי ת"ח ובגדי משי אין חיוב כלל על הן להתנהג בחומרות אביו כדהאריך בזה החו"י בס' קכ"ו. ומה שהבאת שחייבים בני ישוב חדש להתנהג במנהג העיר שיצאו משם רוב בני ישוב החדש. הנה לא שייך זה אלא בבאו מתחלת הישוב במקום החדש הרוב ממקום ההוא אבל בבאו מקצת שמקצת הראשון כבר נסתלקו חומרי המקום ההוא לא יאסרו שוב אף כשנתוספו במשך הימים עד שהיו הרוב. וראה מהחו"י שם שלדעת קצתם שסברו שכיון שברחו אנשי הקהלה מהעיר והיו מיואשים שתבנה העיר בטלו חומרותיה והנהגותיה ואף שתחזור ותבנה אפי' בדור הזה לא יתחייבו לאשר ולקיים מנהגים הקדמונים והשיב להם רק שהצבור לא נתיאשו מלחזור משמע שהודה להם שאם נסתלק מהם חיוב מנהגם לא יתחייבו שוב וכ"ש בכאן שהוא במק"א שכבר נעשה על מקצת הראשון שם קהל אחר שלא יתחייבו שוב אף כשניתוספו מקצת מקצת עד שנעשו הרוב.

ובכלל במנהגי הבגדים יש להסתפק טובא אם יש לזה חשיבות מנהג כיון דאין בזה חשש ממש ולא עדיף ממנהג דאין רוחצין שני אחין בכבול ויצאה בקורדקיסין בשבת בבירי וישיבה על ספסלי נכרים בשבת בעכו בפסחים דף נ"א שאינם בדין מנהג ממש וגם מסתבר שלא היה מנהג הבגדים ע"פ חכם לכל המדינה שינהגו כן דלא מסתבר שיתקנו להתנהג לאסור ללבוש בגדי צמר שסתם בגדים שבתורה הם צמר או פשתים אלא שת"ח נהגו לעצמן לסלסול בעלמא והותחלו גם הרבה מהעם להתנהג כן מעצמן וכן היה זה בבגדים ארוכים כת"ח שודאי לא הנהיגו זה בדרך מנהג לאסור בגדים קצרים אך הנהיגו מעצמן. וא"כ ודאי קיל מנהג כזה שאין לחייב להתנהג כן במק"א.

אבל הבגדים שיש בהן פריצות ממש שנעשו מחדש בבגדי נשים אף שבעוה"ר כיון שגם הישראליות מלובשות בהן גם מתחלה אין להחשיבן מלבושי נכרים מצד עצם הבגדים אבל עצם הפריצות אולי יש להחשיב מחוקות העכו"ם וממילא יש לאסור בגדים אלו לישראליות לבד ענין הפריצות מצ"ע גם מצד מלבושי נכרים. ומה שמצריך מהרי"ק בנדנדוד פריצות ודרך גאון גם שפרשו הישראלים ממנו משום צניעות שמשמע דבלא פרושו ממנו ליכא איסור ולא אמרינן דיאסר משום דהפריצות גופה הוא חוק העכו"ם, אפשר הוא רק בנדנדוד פריצות כהא דבגדים אדומים וכדומה אבל בבגדי פריצות ממש אפשר אף בלא הנהיגו עדין לפרוש ואף בלא פרושו יש לאסור. וצ"ע באיסור זה. אבל למעשה הא ודאי בגדים אלו יש לאסור על הנשים מצד עצם הפריצות אף אם נימא שליכא בהו האיסור משום מלבושי נכרים. ובמלבושי אנשים אין שייך זה. ידו, משה פיינשטיין.

שו"ת יביע אומר חלק ד - יורה דעה סימן כז

(ב) וכיוצא בזה יש לנהוג באלה אשר באו מחוץ לארץ, ונוהגים ללבוש שחורים בעת ההלוייה ובימי אבלם, על קרובם הנפטר, או לענוב עניבה שחורה, וללבוש כפפות ידיים שחורות, או לענוד סרט שחור על בתי זרועם, ואם יבאו למחות בהם, מפני שאין כן המנהג בא"י, יבאו לידי ריב ומחלוקת. ובאמת שמנהג לבישת שחורים לסימן אבל הוא מנהג קדמון. וכמו שמצינו באגדה, א"ל משה ליהושע (בשעת פטירתו), יהושע לבוש עלי שחורים והתכסה עלי שחורים וכו'. ובשבת (קיד) אל תקברוני בבגדים שחורים שמא אזכה ואהיה כאבל בין חתנים וכו'. ובילקוט איכה (רמז תתרכב) אמרו לו אבל לובש שחורים, אף אני לובש שחורים. ועוד בכ"ד. וכן הזכירו מנהג זה גדולי הפוסקים. ומהם: הרי"צ אבן גיאת במאה שערים (עמוד ע והלאה). והרמב"ן בתורת האדם (דכ"ז ע"ד). והארחות חיים ח"ב (עמוד תקסג). והרא"ש סוף מ"ק (פ"ג סי' צג). ועוד. וכ"כ בתשו' הרא"ש (כלל כז ס"ט). ובשו"ת הריב"ש (סי' תקח). ובשו"ת הרשב"ש (סי' פו). ובב"י א"ח (סי' תקמז) בד"ה ואפילו. והרמ"א בהגה באה"ע (סי' יז ס"ה). ובש"ך יו"ד (סי' שעה סק"ז). ובתשובות האחרונים רבו מלמנות. אפס קצוה תראה במש"כ בס"ד בשו"ת יביע אומר ח"ג (חיו"ד סי' כה) לקיים מנהג זה של לבישת שחורים להנהיגים בכך. והבאתי מ"ש בקונט' היחיאלי (בית עולמים פי"ב) להחמיר בזה, שהעושה כן עובר על מ"ש ובחקותיהם לא תלכו שזהו מנהג העמים וכו'. ע"ש. (וכ"כ עוד בספרו אהבת השם דכ"ה ע"א). ודחיתי דבריו ע"פ מ"ש מהר"י קולון (שרש פח), שאין עוברים על לאו זה אלא כשמנהג העכו"ם תמוה, דרך חק בלי טעם, או שיש בו ענין שחץ ופריצות. הלא"ה מותר. וכן הובא להלכה בב"י יו"ד (סי' קעח). וכ"פ הרמ"א ומהריק"ש בהגהותיהם שם.

וכ"כ הרבה אחרונים ז"ל. כיעו"ש. ולא הוצרכתי להניף ידי שנית כאן אלא לפי שראיתי הלום לידידינו הרה"ג ר' עובדיה הדאיה שליט"א, בשו"ת ישכיל עבדי חלק ו' (חיו"ד סי' כח) שנשאל אודות העונדים סרט שחור על בגדיהם לסימן אבל, והשיב שהעושים כן עוברים על מ"ש ובחקותיהם לא תלכו. ואף על פי שכל הרמ"א בהגה (סי' קעח), שאין איסור ובחקותיהם ל"ת אלא בדבר שנהגו בו למנהג וחוק בלי טעם דאיכא למיחש ביה משום דרכי האמורי ושיש בו שמץ ע"ז, הלא"ה מותר. וא"כ הרי אלו שלובשים סרט שחור כוונתם לשם אבלות ואין בזה שמץ ע"ז, הרי סוף סוף לא נפיק מידי דרכי האמורי. ואולי יש בזה ג"כ שמץ ע"ז שמתכוונים לאבל על אותו האיש דרך אגב כשמתאבלים על

מתייהם. עכת"ד. ובמחכ"ת דבריו מרפסן איגרי, שמאחר שהביא בעצמו דברי הרמ"א שאם יש תועלת ומטרה מסויימת בעשיית המנהג אין בזה משום ובחקותיהם ל"ת, וגם אין לחוש בזה משום דרכי האמורי, היאך חזר לכתוב דסוף סוף לא נפיק הכא מידי דרכי האמורי. ואיך נעלם מעינו הבדולח דברי חז"ל בגמ' ובמדרשים ודברי הראשונים והאחרונים הנ"ל שמבואר בדבריהם שהיו לובשים בגדים שחורים בימי אבלם, ושבגד שחור הוא סימן לאבל. ומוכח להדיא שאין בזה שום חשש של דרכי האמורי. והרי מבואר בתשו' הרשב"א (סי' קסז ותתכה), שאין לאסור משום דרכי האמורי אלא באותם דברים שהוזכרו בגמ' (שבת סז ושאר דוכתי) בלבד. ע"ש. וגדולה מזו כל מרן הב"י (ס"ו קעח) שאפילו דברים שנזכרו בתוספתא שיש בהם משום דרכי האמורי בעשייתם, י"ל שכל שלא הובאו בגמרא לא חיישינן להו, דאל"כ לא הוה שתיק תלמודא מניהו. ע"כ. וכ"כ החיד"א בשו"ת ברכה (סי' קעט סק"ד) בשם מז"ה החסל"א. וכ"כ בשו"ת אדמת קודש (סי' ה). ובשו"ת רב פעלים ח"ב (חיו"ד סי' כט). ועוד הרבה אחרונים. (וע' בשו"ת יביע אומר ח"ג חיו"ד סי' כד אות ז). ומ"ש שאולי מתכוונים העונדים סרט שחור לאבל על אותו האיש, אין אלו אלא דברי נביאות, והרי כל הפוסקים הנ"ל לא חששו לכך. ואטו אכשור דרי לחדש איסורים חדשים אשר לא שערום אבותינו? ומה גם בדבר המפורש בהדיא להיתרא. ומה שהוסיף עוד בשו"ת ישכיל עבדי שם לומר, שאולי הנהיגו ללבוש סרט שחור זה תמורת המנהג של קריחה ושריטה על מת, שאסור אפילו אינו מתכוין לשם ע"ז אלא על מת בלבד. וה"ה כאן בסרט שחור אפילו אינו מתכוין לשם ע"ז רק על מת אסור, דמסרך סריך באיסור קרחה ושריטה על מת ומכיון שיסודו ושרשו מדרכי האמורי יש לאסור משום דרכי האמורי. ע"כ. נוראות נפלאתי על טעם זה, שהיכן מצא שמנהג שבה במקום איזה איסור ותמורתו, יאסר גם הוא כמותו, אטו קדשים הם אלו שכתוב בהם והיה הוא ותמורתו יהיה קודש? אתמהא! והרי השתא מיהא אין כאן קריחה ושריטה, וא"כ למה יאסור לבישת סרט שחור, אטו הוא בא לגזור גזירה חדשה סרט שחור אטו קרחה ושריטה, לאחר שנחתם התלמוד, ובדבר שאין לו דמיון כלל וכלל. פליאה דעת ממני נשגבה לא אוכל לה. וממילא מה שסיים שוב לאסור משום דרכי האמורי. עמו הסליחה, שהוא דבר שאין לו שחר כלל והרי הוא כמבואר. ומה שנשען ונסמך עוד בשו"ת ישכיל עבדי שם על הקונטרס היחיאלי שאוסר איסור בזה ומרעיש העולם ע"ז. הנה מה זו סמיכה ודבריו תמוהים מאד, כאשר עיני המעיין ישר יחזו פנימו, שהוא בא לחלק באיסור ובחקותיהם לא תלכו בין תושבי א"י לתושבי חו"ל. אך בחלקות ישית למו. ואין אלו אלא דברי תימה. וכמש"כ בתשובתי בשו"ת יביע אומר ח"ג (סי' כה) הנ"ל. והבאתי עוד דברי מרן החיד"א בשו"ת ברכה (סי' שמ ס"ק יד) שהמנהג לתפור בגדים שחורים חדשים ללבשם תוך שבעת ימי אבלות. והתיר עכ"פ לעשות כן אחר ג' ימי אבלות. ע"ש. וכ"כ עוד אחרונים. סוף דבר כל מעיין ישפוט בצדק שהעיקר מצד הדין להתיר. וכן ראיתי כעת בס' כתר שם - טוב (עמוד רכז), שמנהג לבישת שחורים נזכר גם בתנ"ך, שאמר יואב לאשה התקועית ולבשי נא בגדי אבל, והיינו בגדים שחורים. [אי מהא לא איריא, שכבר פירשו חז"ל במ"ק טו שמכאן שאבל אסור בתכבוסת. ע"ש]. וכן בשבת (קיד) אל תקברוני בכלים שחורים וכו' ועוד. ושמנהג זה שורר בכל העולם, ללבוש שחורים תוך י"ב חודש (על אב ואם). וכן המנהג בערי אלג'יר ללבוש בתי ידים שחורים לסימן אבלות. ובאירופא תופרים בגד שחור על זרועם. וכבר כל הרא"ש [בתשובה הנ"ל] שיש לעשות כפי מנהג המקום. ושאינן מוחין ביד העושה כן. עכת"ד. ומעתה גם אלה שבאו לא"י ואוחזין במנהג אבותיהן בידיהן, אין לגעור או למחות בהם בחזקה, אלא מודעינן להו מנהג א"י, והשומע ישמע והחדל יחדל. ועכ"פ אין להתפש למחלוקת בגלל זה. והיעב"א.

שו"ת יביע אומר חלק ד - יורה דעה סימן לה

ב. נוהגים להדליק נר שמן בבית הנפטר כל שבעה, כי נר ה' נשמת אדם. וכמ"ש רבינו הקדוש (בכתובות קג) נר יהא דלוק במקומו. וכל הגאון יעב"ץ בהגהותיו שם, שאולי מכאן סמך למנהג. והנה בלחם הפנים (סי' שעו דס"ז סע"ג) כ', בעל מענה לשון קורא תגר על מה שנוהגים ברוסיא, שאחר שמת להם מת, מעמידים קערה מלאה מים על קרקע עולם עד תום שבעת ימי אבלות, ואצלה נר דולק, כל משך ז' ימי אבלות, מנהג אשר לא יעשה בישראל הוא. עכ"ל. וכ"כ בבית לחם יהודה (שם סוף סק"ג). גם החכ"א במצבת משה (הנהגת ח"ק והאבל אות יג) כ', שמנהג העמדת צלוחית של מים ומפה ליד הנר הוא מדרכי האמורי, וצריכים לבטל מנהג זה. ע"כ. אך בס' ויקרא אברהם אדאדי (דקכ"ו ע"ג) כ', שאף שהמענה לשון קורא תגר על מנהג זה, מ"מ בס' מאמר אסתר ממחר"ש הלוי מקאליץ נתן טעם כעיקר ע"ז, כי הנר רמז לנשמה, נר ה' נשמת אדם, והשמן רמז להשפעה, והמים רומזים לחומר שנפסד, כמ"ש כי מות נמות וכמים הנגרים ארצה וכו', הרי שהמשיל הכתוב הפסד החומר אל המים הנגרים ארצה. [וכן במ"ק כח: נשי דשכנציב אמרי גוד גרמא מככא נמטי מיא לאנטיכי. וע' בערוך ערך גד השני. ודו"ק]. וכלי זכוכית רומז לתחיית המתים לעת"ל, שכשם שהזכוכית שנשבר יש לו תקנה להחזירו לכלי חדש וכו'. [וכעין מ"ש המהרי"ט בצפנת פענח, הטעם לשבירת כוס זכוכית בעת החופה, לרמז שכשם שכוס זכוכית שנשבר יש לו תקנה כן יוסיף ה' ידו שנית לגאול אותנו וכו'. והובא בפמ"ג מש"ז סי' תקס סק"ד]. עכת"ד. וכ"ה בס' מנחם אבליים (דמ"ד ע"ב) בשם הרב מאמר אסתר הנ"ל. ע"ש. אולם במסגרת השלחן על יו"ד (דקפ"ז ע"ד) כ' שראה מנהג זה בפאדובה, והביא מ"ש המענה לשון, וסיים, לכן אי איישר חילי אבטליניה, כי נלע"ד דשב ואל תעשה עדיף. וכן הרב דב"ש אלטארס ציוה שלא יניחו כלי מים אחר פטירתו כמו שראה שעושים כן במקומו. ותל"מ. וכן כתבתי בצוואה שלי. ע"כ. וכ"כ בס' מאורי אור (עוד למועד דקמ"א ע"א). ובערוך השלחן (סי' שעו ס"ק יא). ולענין דינא בודאי דשב ולא תעשה עדיף. אבל אין למחות בנוהגים כן כיון שמצינו איזה טעם לזה. וכבר כתבו כמה פוסקים דכל כה"ג ליכא בהכי משום דרכי האמורי. וע' בשו"ת רב פעלים ח"ב (חיו"ד סי' כט). ובשו"ת יביע אומר ח"ג (חיו"ד סי' כד אות ז). ע"ש. וע"ע בס' הדרת קודש (בחלק המכתבים ס"ס לה) שג"כ כל להליץ על מנהג זה וללמד עליו זכות. וכ"כ עוד בליקוטי דינים (דמ"ד סע"ב) בשם הר אב"ל. ע"ש.

שו"ת יביע אומר חלק ח - אורח חיים סימן לז

שאלה רפואה שאינה טבעיית אלא סגוליית, האם מותר לחלל בה שבת להצלת נפש מישראל? והאם מותר לחלל שבת עבור חולה שיש בו סכנה, ברפואה שאינה בדוקה, וספק אם תועיל לרפואת החולה, אם לא?

(א) הנה ביומא (פה ב) ילפינן מקראי שפיקוח נפש דוחה שבת, ושמואל יליף לה מדכתיב ושמרתם את חוקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, וחי בהם ולא שימות בהם. ומסקינן התם דהא דשמואל עדיפא מכולהו, משום דבכולהו אשכחן ודאי, ספק פיקוח נפש מנלן, אבל מקרא דשמואל ילפינן שפיר שאפילו על הספק דוחים שבת. ופירש רש"י, משום דהכי משמע אשר יעשה האדם את המצות שיחיה בהם ודאי, ולא שיבוא בעשותן לידי ספק מיתה, **אלמא דמחליין שבת על הספק**. עכ"ל. והוסיפו על זה התוס' שם (פה רע"א) בד"ה לפקח את הגל, אומר ר"י דמשום הכי אין הולכים בפיקוח נפש אחר הרוב, משום דכתיב וחי בהם ולא שימות בהם, שלא יוכל לבוא בשום ענין לידי מיתת ישראל. ע"כ. ונראה לפרש כוונתם ע"פ מ"ש בשטה מקובצת ב"מ (ו ב) בשם הרא"ש, דאף דאמרינן כל דפריש מרובא פריש, מ"מ ספק מיקרי, אלא שהתורה התירה ספק זה באיסורין, כדכתיב אחרי רבים להטות, שנהפך האיסור להיתר ע"י ביטולו ברוב, וגזרת הכתוב היא, ומכל מקום לעולם לא יצא מכלל ספק. ע"ש. ולכן אין ללכת בפיקוח נפש אחר הרוב, דבעינן וחי בהם בודאי, ולא ספק, ורוב נמי הוי בכלל ספק. וכן כתב בשו"ת עזרת יהודה (חיו"ד סי' כו). ע"ש. וע' בכרתי ופלתי (סי' סג סק"א) שכל דבהכי פליגי רב ושמואל אם הולכים בפיקוח נפש אחר הרוב, דלמ"ד הולכים בפיקוח נפש אחר הרוב, ס"ל שהרוב הוא מתורת ודאי, משא"כ לשמואל דס"ל כהשטמ"ק הנ"ל דרוב נמי הוי ספק אלא שגזרת הכתוב ללכת אחריו באיסורין. ע"ש. וע"ע בישועות יעקב (אה"ע סימן ד, בפ"י הארוך ס"ק יא) שכל דהא דקי"ל ספק ממזר יבא אפילו ברוב פסולים, משום שהרוב ג"כ ספק הוא, כמ"ש השטה מקובצת ב"מ (ו ב), ורק גזרת הכתוב היא ללכת אחריו באיסורין, הילכך נאמנת להכשירו אפי' ברוב פסולים, כיון דמדאורייתא כשר לבא בקהל. ע"ש. וע"ע בספר שב שמעתא (ש"ב פט"ו). ע"ש. וע"ע להגאון מליסא בס' קהלת יעקב אה"ע (סימן ד סעיף לג) ובשו"ת רבי עקיבא איגר מה"ת (סימן קח). ובשו"ת תפארת יוסף (חיו"ד סימן יג). ובשו"ת עונג יום טוב (סימן עא). ובשו"ת באר יצחק (חיו"ד סימן טז ענף ד), ובספרו נחל יצחק (סימן פז סק"ו). וע"ע במה שכתבנו בס"ד בשו"ת יביע אומר ח"ב (חאו"ח סימן ג). ואכמ"ל. ולפ"ז נראה עוד דה"ט דמתני' (יומא פג א), דתנן: מי שנפלה עליו מפולת ספק הוא שם ספק אינו שם, ספק חי ספק מת, ספק עכו"ם ספק ישראל, מפקחין עליו את הגל", משום דהא דקי"ל בעלמא להקל בספק ספיקא בדאורייתא, ה"ט כמ"ש בשו"ת מהרי"ט (חיו"ד סימן ב), דבחד ספיקא הוה ליה פלגא ופלגא, ובתרי ספיקי הוה ליה רוב גמור, ומשום הכי אזלינן לקולא. ע"ש. וכ"כ הפרי חדש (סימן קי ס"ק מט). ע"ש. וזהו כמ"ש הרשב"א בתשובה (סימן תא) דס"ס הוי רוב, ועדיף מרוב. וכ"כ באיסור והיתר (כלל כו דין ד'). ע"ש. וכ"כ בשו"ת רעק"א מה"ת (ר"ס נו) בד"ה והנה, שלרוב הפוסקים הס"ס הוי כרוב או עדיף מרוב. וכ"כ בשו"ת בנין ציון ח"א (ס"ס יד). וכ"כ בשו"ת תורת חסד מלובלין (חאו"ח סימן ג אות ד). ובשו"ת האלף לך שלמה (חיו"ד סימן סו). ע"ש. ומכיון שאף הרוב אינו אלא ספק, וכמ"ש השטמ"ק הנ"ל, גם ס"ס שהוא מטעם רוב, חשיב ספק, וספק נפשות דוחה שבת ויוהכ"פ, ולכן מפקחים עליו את הגל. ושוב ראיתי כן בשו"ת משאת משה ח"א (חיו"ד סימן ה, דף לה ע"ג). ע"ש. (ואמנם ראיתי להגאון מהרי"ט טייב בספר ווי העמודים (דף לו רע"ג), דס"ל דבס"ס להחמיר חשיב ודאי, ולכן טומטום מוציא את האיש י"ח בהמ"ז, משום ס"ס, שמא זכר הוא, ואת"ל נקבה, שמא גם האשה חייבת בבהמ"ז, ומכיון שיש שני צדדים להיתר, וצד אחד להיפך, אין זה חשוב ספק כלל, והוי כודאי. ע"ש. ואפשר דקאי אליבא דהחולקים על שטמ"ק, וס"ל דרוב הוי ודאי. וכמש"כ בשו"ת יביע אומר ח"ב (חאו"ח סימן ג) הנ"ל, בשם כמה אחרונים. ומ"ש שם בשם תשובת הרא"ש כלל כו, דס"ס הוי כרוב, משום שיש שני צדדים של היתר, כעת לא מצאתי דבר זה שם, אך כן הוא באיסור והיתר (כלל כו סימן ד). ואולי נפל ט"ס בדבריו. ועכ"פ מדאשכחן דלא מהני ס"ס למנוע מלחלל שבת לפיקוח נפש, מוכח דלא הוי ודאי גמור. ומש"ה סוגיא דעלמא דלא מהני ספק ספיקא בברכות. וכמ"ש בשו"ת מכתם לדוד פארדו (חאו"ח סימן ג). ומרן החיד"א בברכ"י ובמחבר"ר (סימן ז). והפרי מגדים (א"ח סימן רעא מש"ז סק"ד, ויו"ד סימן כח במש"ז ס"ק כה). וכ"כ בשו"ת תורת חסד מלובלין (חאו"ח סימן ז אות ד). ובשו"ת אהל יצחק הכהן (פי"א מהל" ברכות). ובשו"ת מכתב לחזקיהו (ס"ס ג דט"ו ע"ד). ובשו"ת הסבא קדישא ח"א (חאו"ח ס"ס ג). ובספר ברכת יוסף ידיד ח"ב (דף קב ע"ב). ועוד. ומוכח שגם כשיש ס"ס הו"ל בכלל ספק ברכות להקל, ולא חשיב ודאי. ואכמ"ל). **ונראה עוד בפשוטו, דכיון דגלי קרא וחי בהם ולא שימות בהם, ואפי' ספק פקו"נ דחי שבת ויוהכ"פ, מה לי חד ספקא מה לי תרי ספיקי.** וכמ"ש כיו"ב התוס' ב"ב (נה ב) אהא דתנן בטהרות (פ"ו מ"ד), כל שאתה יכול לרבות ספקות וספקי ספקות ברשות היחיד טמא, דה"ט משום שאף בחדא ספיקא הוה לן לאוקומה בחזקת טהרה, אלא דילפינן מסוטה דספקה טמא, א"כ מה לי חדא ספקא מה לי תרי ספיקי. ע"ש. וע"ע בפני יהושע (כתובות ט א). ובקונטרס החזקות להגאון בעל שמן רוקח (סימן ז דף ט ע"ג). ע"ש. וע' בלשון הרמב"ם (פ"ב מה' שבת הי"ח) ובה"ה ולח"מ שם. ודו"ק.

(ב) **ועינא דשפיר חזי להרמב"ם בפירוש המשנה** (יומא פג א), אהא דתנן התם, מי שנשכו כלב שוטה אין מאכילין אותו מחצר כבד שלו, ור' מתיא בן חרש מתיר. וכתב ע"ז, ואין הלכה כר' מתיא בן חרש שמתיר להאכיל את האדם ביום צום כפור יותרת הכבד של כלב שוטה אם נשכו, מפני שזה אינו מועיל אלא בדרך סגולה, **וחכמים אומרים שאין לעבור על מצוה אלא ברפואה המרפא בדרך הטבע, שהריפוי הוא דבר ברור ואמיתי מתוך הסברא והנסיין הקרוב לאמת, אבל ריפוי שע"י סגולות אסור, לפי שענין חלוש, לא יחייבן ההגיון והסברא, ונסייון רחוק, וזה העיקר דעהו וזכרהו כי הוא עיקר גדול**. ע"כ. וע"ע להרמב"ם במורה נבוכים ח"ג (פרק לז) שכתב, ודע שכדי להרחיק מכל מעשה כישוף הזהיר הכתוב מעשות דבר מחקותיהם, ר"ל כל מה שיאמרו שהוא מועיל, ממה שלא יגזור העיון הטבעי, אלא נוהג לפי דעתם כמנהג הסגולות והכוחות המיוחדים, ולכן נאמר ובחקותיהם לא תלכו, ונאמר, ולא תלכו בחקות הגוי, **והם אשר יקראום חז"ל דרכי האמורי, מפני שהם דברים לא יגזרם היקש טבעי**. אך הם מושכים למעשה הכישוף וכו'. ואמרו בפירוש

(בשבת סז א) כל דבר שיש בו משום רפואה אין בו משום דרכי האמורי. רצונם בזה שכל מה שיגזרו העין הטבעי מותר, וזולתו אסור וכו'. ואל יקשה עליך מה שהתירו (בשבת סז א) לצאת בביצת החרגול ובמסמר מן הצלוב ובשן שועל, כי הדברים ההם בזמן ההוא היו חושבים שהוציא אותם הנסיון, והיה בהם משום רפואה, על דרך תלות העשב שנקרא בל' ערב פאבינה על הנכפה, ועישון בחומץ למורסות המכות הקשות וכו' ב, כי כל מה שנתאמת נסיונו אף על פי שלא יגזרו ההיקש הטבעי מותר לעשותו מפני שהוא רפואה וכו'. ע"כ. אולם בשו"ת הרשב"א ח"א (סימן תיג) שפך סוללה על דברי הרמב"ם בספר המורה הנ"ל, שאחר שאסור דברים שלא יגזרו ההיקש הטבעי, חזר והתיר מסמר מן הצלוב וכו' ב, ואולי יאמר הרב שאף מה שכתוב בספריהם לסגולה לא נאמין, לפי שעיקר ענינם לתוהו ולהבל, למשוך למעשה הכישוף, אבל מה שאמרו חכמים נאמין ונסמוך עליהם לעשות מעשה מצד מה שהתירו ונתאמת להם לסגולה. ומ"מ שם הרב אותנו במבוכה רבה, שהרי כמה דברים נאמרו בשבת (סז ב) שאין בהם דרכי האמורי, ואין באחד מהם שיגזרו העין הטבעי וכו'. והאריך שם בזה. ע"ש. וע"ע בשו"ת הרשב"א (סימן קסז ותתכה), שכתב לדון במה שנמצא לראשונים בספרי הרפואות לעשות צורת אריה על טס כסף או זהב לרפואת חולי מתנים, והוא שיעשה בשעה ידועה, והעלה שאין בזה משום דרכי האמורי, שכל שיש בו משום רפואה וידוע לרופאים שהוא כן אין בו משום דרכי האמורי, וכל שלא נאסר בגמ' להדיא משום דרכי האמורי אין לנו לאוסרו, שהרי יש כמה סגולות שלא נודעו לחכמי הטבע כגון קמיע של עיקרון, וקדירת האבן הירוקה, והלחשים שהתירו חכמים, ואין לך רחוק מן הטבע מללחוש שברירי ברירי וכו', וחז"ל הזהירו לומר כן מפני סכנה, הילכך כל שלא ידענו אם יש בו משום רפואה אם לאו, מותר. ובשבת (סה א), יוצאה בסלע שעל הצינית (פי' רש"י, מכה שהיא תחת פרסת הרגל וקושרת בה מטבע של סלע לרפואה). ובגמ', אי משום שוכתא (לחלוחית היוצאת מן הכסף) ליעבד לה טסא, אלא משום צורתא וכו', אמר אביי ש"מ דכולהו מעלי לה. ע"ש. ושמעתי שמורי הרמב"ן היה עושה אותה צורת אריה לאותו חולי כמו שאמרת, ולא חשש לכלום. עכת"ד. והוסיף עוד הרשב"א בתשובה (בחלק ד' סימן רמה) וז"ל: יכול אדם לצאת בקמיע בשבת בין כשהוא תלוי בצוארו בין בזרועו, אחד חולה שיש בו סכנה, ואחד חולה שאין בו סכנה. כך שמעתי מפי הרב ר' אהרן [הלוי] ז"ל. ועוד אמר שכותבים כל קמיע אפילו בשבת לחולה שיש בו סכנה או ליולדת, היכא דאינה תבעי, ליתובי דעתיהו, ואף על פי שאין אנו יודעים אם הוא מומחה אם לאו, אבל אם אינם תובעים, אלא שאמר חכם אחד יש לי קמיע אחד שמועיל לאותו חולי, אפשר שאין כותבין אותו בשבת מספק, אלא אם כן יודע דאתמחי קמיע או אתמחי גברא הרוצה לכתוב אותו קמיע. עכ"ל. ומבואר שמותר לכתוב קמיע מומחה בשבת, אף שאינו דבר שיגזרו ההיקש הטבעי והשכלי, ושלא כדעת הרמב"ם הנ"ל שאוסר בכה"ג אפילו באיסור לאו, וכל שכן באיסור סקילה. וממה שהביא הרשב"א דבר זה בשתיקה משמע שהוא מודה בזה להרב רבי אהרן ז"ל. ולטעמיה אזיל בתשובות הנ"ל, שגם סגולות שאינם דרך הטבע דינם כרפואות טבעיות, ומש"ה מותר לחלל עליהם שבת.

(ג) ותבט עיני להרדב"ז בלשונות הרמב"ם ח"ב (סי' קנג), שנשאל על מ"ש הרמב"ם בפ"י המשנה (יומא פג א) הנ"ל, שאין לעבור על המצות אלא ברפואה שהיא דרך הטבע, והרי שנינו בשבת (סז א) יוצאים בביצת החרגול ובשן של שועל ובמסמר מן הצלוב, וכתב הרמב"ם בפ"י המשנה שם: "ביצת החרגול תועיל בסגולה לחולשת עצבי הירכים, ושן של שועל לשינה, ומי שיקח שן של שועל חי ויתלהו על מי שארכה שינתו יקיצנו, ושן של שועל מת יעשה להיפך, וכן יזמו בעלי הסגולות שאם יוקח מסמר מעץ הצלוב ויתלה אותו על גרגרת מי שיש לו קדחת שלישית יועיל לו". הרי שהתירו לצאת באלו לרשות הרבים, ואפילו לחולה שאין בו סכנה, וכדאיתא בגמ' שם. והשיב הרדב"ז, דשאני הני שהוא מוציא אותם שלא כדרך המוציאים אלא דרך מלבוש, שאין איסורו אלא מדרבנן. ולכן התירו גם רפואה כזאת שהיא דרך סגולה, ולא רצו לגזור דלמא נפיל ואתי לאתויי כיון שהוא במקום חולי, ועוד שכיון שהוא תכשיט שלו משום רפואה, לא אתי לאתויי בידו ברה"ר, משא"כ אכילת דבר טמא ביוהכ"פ דהוי תרתי דאורייתא לכן לא התירו אלא ברפואה טבעית. עכת"ד. (וכ"כ עוד הרדב"ז בלשונות הרמב"ם ח"א סי' סג). וכ"כ הגאון מהר"ם בן חביב בתוספת יום הכפורים (יומא פג א), שאין להקשות על מ"ש הרמב"ם בפ"י המשנה שם שאין להתיר איסור אלא ברפואה טבעית ולא סגולית, מהמשנה בשבת (סז א) יוצאים בביצת החרגול וכו', אף שהם דרך סגולה, וכמ"ש הרמב"ם שם, וכן פסק הרמב"ם בחיבורו (פרק יט מהל' שבת הלכה יג יד), שי"ל דדוקא באיסור דאורייתא מצד עצמו, כאכילת דבר טמא, אין להתרפאות ברפואה סגולית, משא"כ בההיא דשבת שאין בהוצאתם איסור תורה וכו' ע"ש. ולכאורה יש להעיר בהא דאמרינן בשבת (סא ב), בעי רב פפא תלתא קמיעי לחד גברא מאי, קמיעה ודאי לא אתמחי, גברא אתמחי או לא, מי אמרינן הא אסי ליה, או דלמא מזלא דהאי גברא הוא דמקבל כתבא תיקו. ופסקו הרמב"ם (בפרק יט מהל' שבת הלכה יד) והטוש"ע (סי' שא סכ"ה) להחמיר. ואמאי הא הוי ספקא דרבנן, שהרי הוציאו דרך מלבוש, וא"כ הו"ל למפסק לקולא. וראיתי להגאון רבי יצחק אלחנן בשו"ת באר יצחק (חאו"ח סי' טז) שעמד בזה, והוסיף להקשות, דהא קי"ל ספק פיקוח נפש דוחה שבת, ואפי' אחר הרוב לא אזלינן בפיקוח נפש, וא"כ מספיקא יהא מותר לצאת בו לרשות הרבים בשבת, דמה לי ספקא דדינא, ומה לי שאר ספקות. ותיירץ ע"פ מ"ש הרמב"ם בפ"י המשנה (יומא פג א), דשאני רפואה שאינה טבעית אלא סגולית, שלא הותר ספקה במקום איסור, וא"כ הוא הדין קמיע שרפואתו היא דרך סגולה לפיכך לא הותר ספקו במקום אסור. ע"כ. ולפע"ד אכתי לא אפרק מחולשא, דהא בכה"ג שמוציאו דרך מלבוש ואין בו אלא איסור דרבנן, שמכין גם על רפואה סגולית, שהרי אפי' קמיע מומחה אינו מרפא אלא דרך סגולה, ותנן נמי יוצאים בביצת החרגול ושן של שועל ומסמר מן הצלוב, ואפי' בחולי שאין בו סכנה, וא"כ גם בספק אם הקמיע מומחה או לא, הוה לן למיזל לקולא בספקא דדינא, כדין ספקא דרבנן לקולא, ועכ"פ בחולה שיש בו סכנה היה לנו להקל משום שספק נפשות דוחה את השבת בדרבנן אפילו ברפואה סגולית. אולם באמת נראה דאע"ג דמספקא לן בתלמוד דידן בתלת קמיעי לחד גברא, בירושלמי (פרק ו' סוף ה"ב) פשיטא לן לחומרא, דגרסינן בירוש', א"ר יוחנן נאמן הרופא לומר קמיע זה מומחה רפיתי בו ושניתי. ושלשתי. ר' שמואל בשם ר' זעירא, ריפא לאדם אחד נאמן לאדם אחד, לשנים נאמן לשנים,

לשלושה נאמן לכל אדם. אלמא דבעינן שלשה בני אדם כדי שיחשב קמיע מומחה. וכן ראיתי להישועות יעקב (סי' שא סק"ז) שתירץ לנכון דעת הפוסקים ע"פ הירושלמי הנ"ל. ע"ש. וכבר קדם וזכה בזה הפרי מגדים בספר ראש יוסף (שבת סא ב). ע"ש. וע' בכסף משנה (פ"ה מהל' תרומות הט"ו) **דהיכא דאיבעיא לא איפשטא בתלמודין ואיפשטא בירושלמי נקטינן כהירושלמי**. ע"ש. וע"ע בספר יד מלאכי (כלל צד). ע"ש. ודו"ק.

ד) ואנכי הרואה בשו"ת אדמת קודש ח"א (חיו"ד סי' ו) שנשאל אודות אדם שנשתטה והשגעון תוקפו באופן חריף ביותר, עד שנאלצים לכבול אותו בידיו וברגליו בכבלי ברזל, חדר בחדר דלתיים ובריח, ואחר מספר ימים חוזר ומשתפה לגמרי כאילו לא נשתטה כלל, ושוב חוזר חלילה, באופן שהוא עתים חלים עתים שוטה, ואמר אדם אחד שרפואתו שיאכל תרנגולת שמתה בידי שמים, ואז לא יחזור לחוליו לעולם, והעיד שכן ראה במו עיניו שאירע כן לאדם אחד בעירו ונתרפא על ידי כך. וכן העידו כמה נשים מבנות ישראל שגם הן ראו לכמה בני אדם שנשתטו וע"י אכילה זו נתרפאו. האם יש לסמוך על זה להתיר לאיש הנ"ל לאכול נבלה כנ"ל? והגאון המחבר בתשובתו העלה תחלה שהדבר פשוט שחולי השגעון הוי חולי שיש בו סכנה, ואף על פי שאינו מסוכן למות מחולי זה, מכל מקום הרי הוא עלול להמית עצמו מחמת טירוף דעתו, כגון שיפיל את עצמו מאיגרא רמה לבירא עמיקתא, או שיחנוק את עצמו וכיו"ב, וכמו שאירע כן כמה פעמים, ואפילו אם תמצא לומר שאינו נחשב חולי מסוכן מצד עצמו, מ"מ כיון שנמשכת ממנו סכנה מותר להאכילו דבר איסור בידיים כדי שלא יבא לידי סכנה. ושוב מצא כן בהגהות מיימוני (פרק יד מהל' מאכלות אסורות) בשם רבינו מהר"ם, בדין הנכפה, שחולי גדול הוא וכמכה של חלל דמי, שפעמים שמסתכן ונופל במים או באש וכו', ומותר להאכילו דבר אסור לרפואתו. ע"ש. [א"ה, תשובת מהר"ם הנ"ל היא לו נדפסה בשו"ת מהר"ם (דפוס פראג סימן קס). וכן הובאה בספר איסור והיתר (כלל נט סימן לה). וכן מתבאר מדברי רש"י (תענית כב ב) בד"ה שנכנס בו רוח רעה, שנכנס בו רוח שד ורץ והולך ושמה יטבע בנהר או יפול וימות. ע"ש. וע' מש"כ בשו"ת יביע אומר ח"ג (חיו"ד סימן כג אות ל). ע"ש]. ושוב הביא הגהמ"ח מ"ש הרמב"ם בפ"י המשנה (יומא פג א) הנ"ל, שאין לעבור על המצות בדבר המרפא דרך סגולה, אלא ברפואה טבעיית, וכן מ"ש הרמב"ם בספר המורה ח"ג (סימן לז) שכל מה שלא יגזור העיון הטבעי, אלא שנהגו בו כדרך הסגולות וכיו"ב אסור משום דרכי האמורי, וכתב על זה, **וזת"ד, אולם בתשו' הרשב"א** (סימן קסז ותתכה) **נראה שחולק ע"ד הרמב"ם הנ"ל**, והתיר לעשות צורת אריה חרותה על טס כסף או זהב לרפואת חולי המתנים, כשיעשנה בשעה ידועה, אף על פי שאין רפואה זו מדרך הטבע אלא בדרך סגולה, וכמו שאמרו בשבת (סז א) יוצאים בסלע שעל הצינית בשבת, וכל שלא נאסר בגמרא משום דרכי האמורי אין לנו לאוסרו, שהרי יש סגולות שלא נודע עיקרן לכל בעלי הטבע, כקמיע של עיקרין וקדירת האבן הירוקה וכו', ואין לך רחוק מן הטבע כהלחש שברירי ברירי וכו', גם בתשובה (סימן תיג) הרבה להשיב ע"ד הרמב"ם, וקיבץ חבילות של ראיות מהש"ס המנגדות לדברי הרמב"ם, ואף שבאו לו תשובות מחכמי דורו לדחות ראיתו מדין סלע שע"ג הצינית, כתב, שאין דבריהם מתקבלים כלל, וסיים שכן עשה מעשה רבו הרמב"ן, והתיר לעשות צורת אריה כנ"ל, ואין לנו גדול ממנו בחכמה ובמנין וביראת חטא. כיעו"ש. באופן שדברי הרמב"ם בס' המורה מופרכים מצד עצמם, וגם נסתרים מסוגיות הש"ס, ונראים דברי הרמב"ן והרשב"א שהתירו להתרפאות בדברים הסגוליים, אף על פי שהם חוץ מהיקש הטבעי, שיש להם על מה לסמוך מכמה מקומות מהש"ס, ומעתה בנ"ד שיש כאן סכנת נפשות בודאי שיכולים להאכילו נבלה כגון תרנגולת שמתה, אף על פי שרפואה זו אינה מן המומחה ברפואות על צד ההיקש וההגיון הטבעי, אלא רפואה סגולית, כיון דאתמחי רפואה זו לשלושה בני אדם נתרפו בה, הילכך בודאי שיש להתיר להאכיל לשוטה זה רפואה זו של נבלה, כדי שיתרפא וישמור מצות ה', וזאת ע"פ הוראת גדולי ישראל הרמב"ן והרשב"א והגהות מיימוני בשם מהר"ם. עכת"ד. ואחר כן יצא אחיו בשו"ת פרי הארץ ח"ג (חיו"ד סי' ב) שדן בשאלה הנ"ל, ע"פ עדות החכם ר' מנחם חביב שבהיותו בסאלוניקי אירע כן ליהודי אחד שנשתטה, ואמרה אשה אחת שתרופתו לבשל לו תרנגולת מתה שהיא נבלה ולהשקותו מן המרק ויתרפא, ועשו כן לאותו יהודי ונתרפא, והורו רבני סאלוניקי להתיר, וכן העידו שתי נשים שאירע כן בעיר קושטא, ועשו לו התרופה הנ"ל ונתרפא. והביא דברי הרמב"ם בפירושו (יומא פג א), ומ"ש בהגהות מיימוני (פרק יד מהל' מאכלות אסורות) בשם מהר"ם, שאם היא רפואה ידועה יש להתיר לנכפה דחשיב חולה שיש בו סכנה, וכן העלה להלכה להתיר בנידונו, ושאפשר שעל פי זה הורו רבני סאלוניקי להתיר, כי הוברר בב"ד הצדק שלהם שמרק זה ריפא לשלושה בני אדם, דהויא רפואה ידועה. ע"ש. ולכאורה אם כל הדין הוא על מרק של נבלה, הרי הרמב"ם ורש"י ושאר פוסקים ס"ל טעם כעיקר דרבנן, ולדעת הרדב"ז והמהר"ם בן חביב גם להרמב"ם (יומא פג ב) שפיר דמי להתרפאת ברפואה סגולית שאסורה רק מדרבנן, ואף על פי שמרן בש"ע (סימן צח) פסק כהראב"ד ור"ת והרשב"א לאסור טעם כעיקר מדאורייתא, מ"מ במקום חולי שיש בו סכנה כדאים המקילים לסמוך עליהם, אפי' אם נאמר כדברי הרמב"ם (יומא פג א) באיסורי תורה. (ומדברי הרב פרי הארץ משמע שהיתרו הוא גם להרמב"ם, משום שהיא רפואה ידועה, אף שהיא דרך סגולה, ולא משמע כן מדברי הרמב"ם. וכן מתבאר בדברי החיד"א שיבואו להלן. ודו"ק) ואילו ראה האדמת קודש הנ"ל תשובת הרשב"א ח"ד (סימן רמה) שהביא להתיר לכתוב קמיע בשבת לחולה שיש בו סכנה, היה שש לקראתו, כי מבואר בדבריו להקל גם במקום איסור תורה (אבל בתשובותיו שבח"א סימן קסז ותתכ"ה לא איירי ברפואה סגולית במקום איסור תורה).

ה) וכן בקדש חזיתיה למרן החיד"א בברכי יוסף (סימן שא סק"ו) שכל, מעשה באיש אחד שמצא בספר כתיבת יד מאדם גדול מהראשונים, סגולה אחת, למי ששתה סם המות, לכתוב לו קמיע כפי שכתוב שם, ובנתינת הקמיע עליו תיכף הוא מקיא ושב לבריאותו. וכמה פעמים אירע שאיזה נער או מר נפש שתו סם המות, והאיש הנ"ל כתב קמיע זה ועשה והצליח ע"י שהקיא את הסם ונתרפאו. ויהי היום ליל שבת קודש אירע שנערה יהודיה שתתה בכעסה סם המות והתחילו לה דבקי מיתה, והוריה באו אל האיש הנ"ל בליל שבת, וקם וכתב הקמיע הנ"ל לנערה, ותיכף ומיד

הקיאה ועמדה על בוריה, וביום השבת נודע בעיר כל אשר נעשה, ולעזה עליו כל המדינה על שחילל שבת בשאט בנפש וכתב ונתן בידה, והוא השיב שפקוח נפש דוחה שבת, והם היו מגמגמים בדבר. ושאל שאל האיש אם חטא בזה. ולפום ריהטא נראה דלאו שפיר עבד, שאע"פ שפקוח נפש דוחה שבת, זהו דוקא בדברים המרפאים בדרך הטבע, אבל לא בדבר שהוא סגולה, וכמ"ש הרמב"ם בפירושו (יומא פג א). ומשמע מדבריו שם שאפילו סגולה שאין ספק בתועלת רפואתה שכבר הוחזקה שבוודאי מועילה, מ"מ כל שאינה רפואה טבעית אסור לעבור על דת משום רפואה כזאת שהיא דרך סגולה, ומאי דקי"ל לצאת לרה"ר בקמיע מומחה, ובביצת החרגול וכיו"ב, זהו משום שדרך מלבוש הם, ואין איסור הוצאתם לרה"ר אלא מדרבנן. וכמ"ש הרדב"ז בלשונות הרמב"ם. אכן מצאנו בשו"ת אדמת קודש (חיו"ד סי' ו) ובשו"ת פרי הארץ ח"ג בכת"י, שכתבו להתיר להאכיל תרנגולת מתה לשוטה וכו', והאדמת קודש הוכיח שהרמב"ן והרשב"א חולקים על הרמב"ם בזה, ולא שאני להו בין רפואה סגולית לרפואה טבעית, וכתב שהלכה כמותם נגד הרמב"ם. והפרי הארץ העיד בנו שרבי סאלוניקי עשו מעשה והורו להתיר. וא"כ גם בני"ד כיון שהומחה בסגולה זו, והציל כמה נפשות ע"י קמיע זה, לכאורה נראה דשרי, איברא שיש לעמוד יפה ולברר דעת הרמב"ן והרשב"א בזה, ומ"מ לדינא כיון דקי"ל בירוש' (סוף יומא) השואל הרי זה שופך דמים, והאיש הנ"ל סבר בפשיטות שהוא מותר ולא שאל רשות מב"ד, ולשם מצוה עביד, ויצא מחשבתו מן הכח אל הפועל, שע"י הסגולה הנ"ל הציל נפש מישראל, נראה דלית ליה סרך איסור אפילו מדרבנן, ולמפרע מצוה גדולה עשה. עכת"ד. (וע' היטב בשו"ת חמדת ישראל, דרך חיים, סי' כא, דף קיח ע"א. ודו"ק) והנה נראה מדברי מרן החיד"א שלענין להורות הלכה למעשה לכתוב קמיע בשבת, עדיין צריך בירור בדעת הרמב"ן והרשב"א, כי לא בא במפורש בדבריהם להתיר לעשות איסור בדברים סגוליים לכתחילה, ורק בדיעבד כשכבר נעשה מעשה אין עליו עון אשר חטא. (וכן הגאון ר' ישמעאל הכהן בשו"ת זרע אמת ח"ג (חיו"ד סי' קכג, דף קנג ע"ד) האריך להסביר דברי מרן החיד"א הנ"ל, דאע"ג דאילו היה בא להמלך בנו היינו אומרים שמוטב שלא יעשה כן לכתחילה, משום דקי"ל כדעת הרמב"ם שאין לחלל שבת ברפואות שאינם מרפאים בדרך הטבע רק דרך סגולה, אבל מאחר שהוא לא ידע מזה, ובדין פקוח נפש קי"ל שאין צריך להמלך, שהשואל הרי זה שופך דמים, הילכך אין עליו שום סרך איסור, ע"כ. ומוכח שגם הרב מסכים עם דברי החיד"א הנ"ל). גם ראיתי בספרו חיים שאל ח"ב (סי' לח אות פא) שכתב וז"ל: ראיתי בספר כתיבת יד ישרן, שרבינו פרץ כתב בשבת שמות הקודש לסגולה בדוקה ליושבת על המשבר, ומריש הוה אמינא שאין לסמוך ע"ז מ"ש הרדב"ז כיו"ב וכו', אמנם זוהי מחלוקת קדומה, שהרמב"ם סובר שאסור לעבור על המצות אלא ברפואה טבעית, ולא בדבר שהוא דרך סגולה. וכתבו האחרונים שהרמב"ן והרשב"א חולקים על הרמב"ם בזה, וס"ל שאפילו ברפואה שהיא בדרך סגולה מותר לעבור על איסורי תורה. וכמו שכתבתי בברכי יוסף (סי' שא), ולפ"ז אפשר שרבינו פרץ ס"ל כסברת החולקים על הרמב"ם. ומיהו כבר כתבתי שם שצריך לעמוד יפה ולברר דעת הרמב"ן והרשב"א. ע"כ. אולם בספרו טוב עין (סי' יח אות סב), כתב, והשתא אשתכחת באמתחתא דחד דפקיע תשובות הרמ"ה כתיבת יד, וז"ל: יכול אדם לצאת בקמיע בשבת וכו' כך שמעתי מפי הרב ר' אהרן הלוי, ועוד אמר שכותבים כל קמיע אפילו בשבת לחולה שיש בו סכנה או ליולדת היכא דאינה תבעי ליתובי דעתא, אף על פי שאין אנו יודעים אם הוא מומחה אם לאו, אבל אם אינם תובעים אלא שחכם אחד אומר שיש לו קמיע שמועיל לאותו חולי, אפשר שאין כותבים אותו מספק, וא"כ ידוע דאתמחי גברא או דאתמחי קמיעא, שרוצה לכתוב אותו על פיו. עכ"ל. והוא כמו שהבאנו לעיל בשם תשובת הרשב"א ח"ד (סי' רמה), ומסתברא טפי ליחס כן להרשב"א, יותר מליחס כן להרמ"ה. ועכ"פ נראה לקושטא דמילתא שהרשב"א והרא"ה חולקים על הרמב"ם בזה, וספק נפשות להקל. וכמו שהורו הרב אדמת קודש והרב פרי הארץ הנ"ל, ושכן הורו למעשה רבני סאלוניקי. וראיתי להרה"ג רבי ברוך אפשטיין בספר מקור ברוך ח"ג (עמוג תר"ח), שהביא מ"ש הרה"ג מהר"א חמוי בספר אביעה חידות (ליורנו תרל"א), פעם אחת אכל אדם אחד סם המות ביום השבת, וימהר הרב המקובל רבי שלום מזרחי שרעבי ז"ל לכתוב לסגולה קמיע שבו שמות הקודש בכתיבה אשורית, ובלע אותו החולה, ויחי מחוליו, אך אין ראוי לאדם אחר לחלל השבת באופן זה, דשאני אדם גדול כהרשב"ש דאתמחי גברא ולית דכוותיה. וכתב ע"ז המקור ברוך, אך הנה המעשה הזה שעשה הרב המקובל השמ"ש לכתוב בעצם יום השבת קמיע לסגולה, תמוה מאד מצד הדין, כי לא שמענו מעולם היתר לחלל שבת באופן כזה, שהרי כ' הרמב"ם (יומא פג א), שאין עוברים על המצות אלא ברפואה שהיא בדרך הטבע, אבל דברים המרפאים דרך סגולה אסור וכו', והרי חכמי הספרדים אינם זזים ימין ושמאל מדברי הרמב"ם ופסקיו, ואיך חכם ספרדי עשה מעשה בהיפך מוחלט מדעת הרמב"ם. וצע"ג. עכת"ד. ונעלם מעינו הבדולח שעל מדוכה זו ישב מרן החיד"א בשלשה מקומות הנ"ל, ברכי יוסף, וחיים שאל, וטוב עין, והוא מלאך מליץ טוב על מי שעשה מעשה כנ"ל. ואם אמת הדבר הזה שהרשב"ש עשה מעשה להקל, אפשר שהוא ז"ל כל יקר ראתה עינו, וראה דברי הראשונים שחולקים בזה על הרמב"ם, ובספק פקוח נפש מצא שיש לסמוך עליהם אפי' נגד הרמב"ם. וס"ל דהיא דר' מתיא בן חרש דפליגי רבנן עליה והלכתא כוותייהו, משום שלא היתה רפואה גמורה שהוכחה על ידי נסיון. וע' להלן. +והנה מדברי מרן החיד"א בברכי יוסף (סימן שא סק"ו) הנ"ל, מוכח שהעושה מעשה לאבד עצמו לדעת מחללים עליו שבת להצילו, ולא דן אלא משום שההצלה שנעשית ע"י כתיבת קמיע בשבת, היא דרך סגולה, ולא בדרך הטבע. ולכאורה חשבתי להעיר מהגמ' סנהדרין (עג א), מנין לרואה את חבירו שטובע בנהר או לסטים באים עליו שהוא חייב להצילו שנא' לא תעמוד על דם רעך. ופריך, והא מהכא נפקא, מהתם נפקא, אבדת גופו מנין שנאמר והשבבות לו, אי מהתם הוה אמינא בנפשיה, אבל מיטרח ומיגר אגורי אימא לא קמ"ל. ואם איתא, אמאי לא משני, דלא ידעינן מקרא דוהשבבות לו, כשמאבד עצמו לדעת, דהא קי"ל בחו"מ (סימן רסא ס"ד) שהמאבד ממונו לדעת אין נזקקים לו. וקמ"ל קרא דלא תעמוד על דם רעך שאפי' במאבד עצמו לדעת חייבים להצילו. אלא ודאי שא"צ להצילו. ושוב ראיתי להמנחת חינוך בקומץ מנחה (סימן רל) שהביא ראיה זו, וסיים שכן נראה לו ברור. ע"ש. ברם בקושטא שאין מזה ראיה כלל, דבשלמא המאבד ממונו, הוא בעל הבית על ממונו, משא"כ המאבד עצמו לדעת, הרי אינו בעל הבית על נפשו, וכמ"ש הרדב"ז בפירושו על הרמב"ם (בפרק י"ח מהל' סנהדרין ה"ו), לתת טעם על מ"ש הרמב"ם שם, שאין אדם נהרג

בהודאת פיו, אף על פי שמתחייב ממון בהודאת פיו, משום שאין נפשו של האדם קניינו אלא קנין הקדוש ברוך הוא, שנא' הנפשות לי הנה, הילכך לא תועיל הודאתו בדבר שאינו שלו, אבל ממונו הוא שלו ומש"ה אמרין הודאת בעל דין כמאה עדים דמי. ע"ש. וכן מצאתי בשו"ת מהר"ם יפה (סימן יג), שכתב לדחות ראייה זו ע"פ מ"ש הרמב"ם (בפרק א' מהל" רוצח ה"ד) "שאפילו אם הרוצח נותן כל ממון שבעולם אין לפוטרו, ואפילו אם רצה גואל הדם לפוטרו, שאין נפשו של הנהרג קנינו של גואל הדם אלא קנין הקדוש ברוך הוא. ולכן המאבד עצמו לדעת אין להשגיח על דעתו ופשעתו, ואף על פי שעבר על התורה מצילים אותו. ע"ש. וכן ראיתי עוד להגאון בעל חלקת יואב, בתשובה שהובאה בשו"ת דברי יששכר (סימן קסט), שהביא ראייה זו מסנהדרין (עג א) הנ"ל, ודחאה, שבאמת הכא לא שייך דין אבדה מדעת, שדוקא גבי ממון שהוא שלו אם מאבד ממונו מדעת אין נזקקים לו, משא"כ באבדת הנפש שאינה שלו אלא קנויה לשמים. וכ"כ הגאון המחבר שם (סימן קע) בסוף הסימן, שהמביא עצמו לידי סכנה וניסה לאבד עצמו לדעת ודאי שאף בשבת מצילים אותו, ומפקחין עליו את הגל, דאטו בשביל שרצה לעשות איסור לא יהיה בו הדין דלא תעמוד על דם רעך. ומצד השבת אבדה מדעת לא שייך בזה, שאין הנפש קנינו. ע"ש. גם בספר כלי חמדה (פרשת תצא דף קפח ע"ב) הביא מ"ש הגר"ש קלוגר דהשבת גופו לא עדיף מהשבת ממונו וכו', ודברי המנחת חינוך בקומץ מנחה הנ"ל, ודחה דבריהם, וחילק בפשיטות בין אבדת ממון לאבדת גופו, שהאדם בעל הבית על ממונו ויכול לעשות בו כל מה שירצה, אבל על גופו ונפשו אין אדם בעלים עליהם, ולא מהני רצונו כלל, **ולכן פשיטא להש"ס שאף בלא הכתוב פשוט שהמאבד עצמו לדעת חייבים להצילו, הן מצד הצלת נפשות, והן מצד לאפרושי מאיסורא, שחייבים לעשות כל האפשר להצילו מאיסור חמור של רציחת נפשו. וגם יש להעיר על המנחת חינוך שלא ראה מ"ש מהר"ם מרוטנבורג בתשובה (סימן לט), דאמרי' בסנהדרין (עג א) שהרואה את חברו טובע בנהר חייב להצילו, שנא' לא תעמוד על דם רעך, ודבר פשוט הוא שאפילו אם צווח אל תצילוני שמצילו, ומוציא ממנו אח"כ מה שהוציא. ובסוף דבריו הוכיח כן במישור מדברי מרן החיד"א בברכי יוסף (סימן שא סק"ו), דפשיטא ליה שמחללים שבת להציל את המאבד עצמו לדעת. ע"ש. ע"כ. וכן בשו"ת משנה הלכות חלק ח' (סימן נו) השיג ג"כ על המנחת חינוך מתשו' מהר"ם מרוטנבורג (סימן לט) הנ"ל. וגם הוא הוכיח מדברי הברכי יוסף (סימן שא סק"ו) שמחללים שבת להציל מי שמנסה לאבד עצמו לדעת. ע"ש. וע"ע בשו"ת משנה הלכות חלק ה' סימן נה אות ג ד"ה עוד נראה, והלאה) וכ"פ בשו"ת מהר"ם יפה (סימן יג) הנ"ל, שאף למי שניסה לאבד עצמו לדעת מחללים שבת להצילו. ע"ש. וכן פסק המהרי"ל דסקין (בקונט' אחרון סימן לד). ע"ש. וע"ע בשו"ת חמדת ישראל (דרך חיים סימן כא, דקי"ח סע"א), במ"ש בזה ע"ד מרן החיד"א בברכ"י הנ"ל. ודו"ק. אמנם ראיתי להגאון רבי יהודה עייאש בספר וזאת ליהודה (בקונטרס השלום דף יא ע"ג), בעובדא דדוד דקפא תהומא ובעא למשטפא לעלמא, שהביא מ"ש רש"י (במכות יא א), דאיתא בירושלמי (פרק חלק ה"ב), בשעה שכרה דוד את השיתין למזבח, מצא חרס על פי התהום, והחרס הרים קולו ואמר לדוד אל תטלני מכאן, שאני כבוש על התהום מיום שהשמיע הקדוש ברוך הוא קולו בסיני, ורעדה האדמה ושקעה, ולא אבה דוד לשמוע אליו ונטלו. ע"כ. ולכאורה מה הוצרך רש"י להביא דברי הירושלמי, אלא נראה שבא לתרץ מאי דקשה דאמאי הוצרכו דוד ואחיתופל ללמוד היתר המחיקה מקל וחומר, והרי הלכה רווחת שאין לך דבר העומד בפני פקוח נפש, שנא' וחי בהם ולא שימות בהם. ולפי דברי הירוש' ניחא, דשאני הכא שדוד עצמו גרם לכל זה, שהוא נטל החרס שעל פי התהום, ואף על פי שאבן מקיר תזעק בפועל אלהי לבל יטלנו, והיה לו לחזור לאחוריו, ולא חזר, לפיכך כיון שהוא הגורם לזה הוה ליה כמאבד עצמו בידים שלא שייך להתיר מטעם הכתוב וחי בהם ולא שימות בהם, שהכתוב מדבר בסכנה שבאה ממילא, ולא בסכנה שאדם מביא על עצמו בידים, ולכן הוצרך אחיתופל ללמוד מקל וחומר מסוטה וכו'. עכת"ד. ומוכח להדיא מדבריו שהמאבד עצמו לדעת אינו בכלל מצות פקוח נפש, דיילפינן לה מדכתיב וחי בהם ולא שימות בהם, כיון שהוא הביא עצמו בידים לכלל סכנה. (ומ"ש עוד המהר"ם עייאש שם, להקשות דאמאי לא יליף דוד בעצמו הקל וחומר מסוטה, והא קי"ל שאדם דן ק"ו מעצמו, ודחק לומר שדוד היה נוגע בדבר וכו', אינו מחוור. ולא זכר שר מה שפירש רש"י (סוכה נג א) וז"ל: "מי איכא דידע אי שרי למכתב שם אחספא, דוד לא היה מורה הלכה בפני רבו אחיתופל והוא היה שם". וטעמו של רש"י ע"פ המדרש שהובא ברש"י (אבות פ"א מ"ג), דוד למד מאחיתופל שני דברים, דסמך ליה לקרא דכתיב ואתה אנוש כערכי אלופי ומיודעי, אשר יחדיו נמתיק סוד בבית אלהים נהלך ברגש, לפי שמצא אחיתופל את דוד שהיה יושב יחידי ועוסק בתורה, אמר לו, למה אתה לומד יחידי, והלא נאמר חרב אל הבדים ונאלו וכו' (וכדאיתא בברכות סג: ותענית ז א). ושוב פעם אחרת מצאו שהיה נכנס לבית מדרשו בקומה זקופה, (וכמו שאמרו בכתובות קג: נהוג נשיאותך ברמים, זרוק מרה בתלמידים), אמר לו והלא נאמר ומקדשי תיראו, שצריך להכנס לשם באימה ובמורא כדי שתהא אימת שמים עליו, וזהו שנאמר בבית אלהים נהלך ברגש, לשון התרגשות באימה ופחד. ע"כ. וכן הוא גם במהרש"א סנהדרין (קו ב). ע"ש. וא"כ צ"ל שדוד ידע באמת ההלכה שמותר לכתוב שם אחספא, ולזורקו לתהום. אלא שלא רצה להורות בפני אחיתופל שהחשיבו לרבו. וכ"כ בספר לשון לימודים (חאו"ח סימן טו דף יג ע"ד), והשיג על מה שהקשה המהרי"ט (בפרשת אמור) דאמאי מני מדרש הנ"ל שני דברים שלמד מאחיתופל, והאיכא ההיא דמכות (יא א) דיליף להתיר למכתב שם אחספא וכו', וכתב עליו, שלא ראה דברי רש"י (בסוכה נג א) וכו'. ע"ש). וע' בשו"ת בכורי יעקב זריהן (ס"ו יז) שכתב כעין מ"ש מהר"ם עייאש הנ"ל, שדוד פשע בזה שהרים החרס מעל פי התהום, אף שהוזהר על כך, ודמי למ"ש התוס' עירובין (ק א) שאין עשה דוחה ל"ת כשבא ע"י פשיעה וכו'. וי"ל ע"ד. ואכמ"ל. ובאמת ששם היתה הצלת נפשות של כל העולם, ומה בכך אם פשע דוד ח"ו בדבר, וגם כבר נתבאר לעיל שחובה להציל גם למי שפשע בעצמו וניסה לאבד עצמו לדעת. ומחללים עליו את השבת. (ושו"ר מ"ש בזה בשיח יצחק חיות (מכות יא א) שאחר שחשב לומר דשאני הכא שסיכן עצמו בידים, ושוב דחה שהרי הסכנה היתה לכל העולם. וגם יישב מה שהוקשה לו כהמהרי"ט הנ"ל, דאמאי אמרו שלא למד אלא שני דברים, והיינו כמ"ש מהרש"א (סנהדרין קו ב), בשם המדרש, והאיכא כתיבת שם אחספא וכו'. ותירץ ע"פ דברי רש"י סוכה נג. וכו"ל). [וע' בספר חקר הלכה (דף ו ע"ד) שכתב, נ"ל שחולה שאין בו סכנה שהביא בעצמו את החולי עליו, כגון שאכל מאכל כזה שידע בבירור שעל ידו יגיע לידי חולי וכיו"ב אסור לעשות בשבת בשבילו אפי' איסור דרבנן וכו', אבל**

חולה שיש בו סכנה אף שהוא בעצמו הביא עצמו לידי סכנה מותר לחלל שבת עליו להצילו. ע"ש. אולם י"ל דלא מיירי במאבד עצמו לדעת אלא שאכל מאכל המסכן אותו. ולהנאתו התכוין, דומיא דרישא. והלום ראיתי לידידי הגרא"י ולדנברג מ"ש בשו"ת ציץ אליעזר חלק ח' (סימן טו פרק ד). ושם סוף אות ו' הביא בשם הגאון ישועות ישראל חו"מ (סימן כא) שהעלה בפשיטות. שמחללים שבת להצלת המאבד עצמו לדעת אף על פי שהוא הביא הסכנה על עצמו. ועוד האריך שם בזה בדברי האחרונים, ע"ש. ובמקום אחר כתבנו עוד בזה. ואכמ"ל. +

(ו) ובהיותי בזה ראה ראיתי להגאון מהר"ש קלוגר בשו"ת טוב טעם ודעת תליתאה (ח"ב סימן ריד) שנשאל אודות כהן שיש לו חולי שהוא נכפה, ואמרו אנשים שיש תרופה למכתו, אם יקח יד המת, ויעבירנה על פניו וגופו, אז יתרפא ויהיה כאחד האדם, והביא בקצרה מ"ש בשו"ת חתם סופר (חיו"ד סימן שלט), שנשאל כיו"ב בכהן שיש לו חולי שהוא נכפה, שהוא מסוכן מאד, ונמצא בספר אחד שיחזיק את ידו ביד עכו"ם מת, ויאמר לחש, קח ממני חולי זה, כי לך אינו מזיק, ולי אתה מטיב, וכבר ניסה אדם אחד רפואה זו ונתרפא, אם מותר לכהן לעשות כן, שאילו היתה הרפואה בדוקה ואתמחי גברא וקמיעא, פשוט שמכיון שיש בחולי זה סכנת נפשות, הרי אין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש, ברם דא עקא כי הרה"ג השואל מסתפק אם רפואה זו בדוקה כל כך. והשיב, שלפי מ"ש הרא"ש (בהל' טומאת כהנים סימן ו), שבאותו יום שנטמא הכהן, שוב אין איסור מן התורה לטמאות עצמו עוד, וכ"כ התוס' שבועות (ז א) ד"ה נזיר, בשם ר"ת. וכן דעת רש"י. וכן פסק הר"א ממיץ בספר יראים (סימן שיא). וגם ס"ל להר"א ממיץ שגוי אינו מטמא אפי' במגע. ואף על פי שהוא יחידאה בזה, מ"מ חזי לאצטרופי לקולא הנ"ל. והראב"ד (בפ"ה מהל' נזירות הט"ז) מיקל יותר, שכל שנטמא פעם אחת, שוב אינו לוקה על טומאה כלל, ורק איסור בעלמא הוא. ומ"ש בדגול מרבבה (סימן שעב) בד"ה אמר יחזקאל וכו', לא ירד לעומק, ולכן בנ"ד אם יארע שמת עליו ישראל בשכונתו באופן שנטמא, רשאי באותו יום לעשות כן, וסמכין על רש"י ור"ת והר"א ממיץ והראב"ד, כיון שהוא ספק סכנת נפשות. ובצירוף דעת הר"א ממיץ שאין עכו"ם מטמא אפי' במגע. עכת"ד החת"ס. וכתב ע"ז הגרש"ק הנ"ל, ובמחכ"ת לא ראה מ"ש הרמב"ם בפירוש המשנה (יומא פג א), שלא הותר משום פקוח נפש אלא רק רפואה שהיא על דרך הטבע, ולא בדבר שהוא על דרך סגולה. וא"כ הכא נמי שרוצה לנגוע במת שהרפואה אינה טבעית אלא רק דרך סגולה, אסור לעשות כן אפילו במקום פיקוח נפש. ע"כ. ובאמת שגם ממנו נעלם מ"ש האחרונים שהרמב"ן והרשב"א חולקים על הרמב"ם בזה, וכמ"ש מרן החיד"א בברכי יוסף, והוסיף בספריו חיים שאל וטוב עין, שכן הורה רבינו פרץ והרא"ה. ובלא"ה הרי כתבו הרדב"ז והמהר"ם בן חביב, שדברי הרמב"ם (יומא פג א) לא נאמרו אלא באיסור דאורייתא, משא"כ באיסור דרבנן, כהוצאת קמיע לרה"ר, אף שאין רפואתו טבעית אלא דרך סגולה, מודה הרמב"ם דשפיר דמי. ולכן שנינו יוצאים בביצת החרגול ובשן של שועל ובמסמר מן הצלוב, אף על פי שכל אלה אין רפואתם אלא בדרך סגולה ואפי' בחולה שאין בו סכנה מותר. ומאחר שהחתם סופר הוכיח במישור שאין בזה איסור תורה כיון שנטמא בו ביום, ואין כאן אלא איסור דרבנן שאינו שוה בכל, הילכך יש להתיר אפי' לדעת הרמב"ם. (אך ק"ק על מ"ש החת"ס בראש דבריו, שכיון שיש סכנת נפשות בחולי הנכפה, אילו היתה רפואה בדוקה, פשוט להתיר שאין לך דבר העומד בפני פקוח נפש, ואכתי לא נחית לחדש דהויא רק טומאה דרבנן, א"כ אין זה פשוט להתיר כיון דלא הויא רפואה טבעית, ולדעת הרמב"ם כשהרפואה רק בדרך סגולה אין להתיר איסור תורה. ודו"ק) + והנה בשו"ת יביע אומר ח"ה (חאו"ח סימן לב אות ה) הבאתי מ"ש התהלה לדוד (סימן שכח ס"ק ס) על דברי המג"א שהתיר לחלוב על מי שנשף בו רוח רעה, ויש לו צער גדול, משום דהוי מלאכה שא"צ לגופה, ותמה עליו שהרי פשוט שהעושה מלאכה הצריכה לרפואה, הויא שפיר מלאכה הצריכה לגופה, והמצניע לרפואה חייב בכל שהוא, אליבא דר"ש. וכתב, ואפשר שמכיון שהרפואה בזה הויא דרך סגולה חשיב החלב כמשקה ההולך לאיבוד. ע"כ. והקשתי ממ"ש הרמב"ם ביומא (פג א) שאין להתיר אלא רפואה טבעית, ולא רפואה בדרך סגולה. ע"ש. ולפי האמור כאן, י"ל שמכיון דחשיב כמשקה ההולך לאיבוד, שהאיסור הוא רק מדרבנן, יש להקל גם ברפואה סגולית, ולא אסר הרמב"ם אלא ברפואה סגולית שיש בה חילול שבת דאורייתא. וכמ"ש הרדב"ז והמהר"ם בן חביב הנ"ל. ודו"ק. +

והנה בשו"ת שבות יעקב ח"ב (סימן נ) נשאל, בחולה קדחת שהורה לו אחד שעליו לתלות קמיע מומחה של עשבים למספר ימים, ושביום האחרון עליו לזורקו מאחוריו לתוך הנהר. ונשלם זמנו בשבת. והשיב, שאע"פ שהקדחת אינה חולי שיש בו סכנה, וע' בש"ע (סימן שכח ס"ז), מ"מ נ"ל שמותר לזרוק הקמיע לנהר, כיון שהנהר הוא כרמלית, והכרמלית אינה תופסת אלא עד עשרה, הילכך כשהוא זורק הקמיע למעלה מעשרה דהוי דרך מקום פטור לכרמלית, אין איסור כלל. וכמ"ש הרמ"א בהגה (סימן שנה ס"ג). ואף על פי שיש חולקים, (והם, הראב"ד והר"ז והרשב"א והרא"ש והטור, וכן פסק הרמ"א עצמו בהגה סימן שעב ס"ו, וכ"פ הא"ר והגר"ז והח"א), מ"מ לגבי חולה שאין בו סכנה בודאי שלא גזרו. ע"כ. ולכאורה לפמ"ש הגר"א והמאמר מרדכי בסי' שנה שאפי' לדעת הפוסקים המתירים ברשויות דרבנן דרך מקום פטור, היינו דוקא באופן שנח באמצע על מקום פטור, אבל בדלא נח אסור לכ"ע. וכיו"ב כתב הבית מאיר סימן שמו. והובאו במשנה ברורה (סימן שנה סק"ל). א"כ הכא בדלא נח איכא ספק ספיקא להחמיר, שמא הלכה כהאוסרים הנ"ל, ושמא בדלא נח לכ"ע אסור. ועוד יש להעיר לפי מ"ש המשנ"ב (ריש סימן שמו) בד"ה ברשויות דרבנן. ע"ש. ונמצא שגם לדין דנקטינן כמרן הש"ע (סימן שמו סוף סעיף א) להתיר דרך פטור לכרמלית, משום שכן דעת הרי"ף והרמב"ם, וכמ"ש מרן החיד"א בברכי יוסף שם, מ"מ עדיין יש לפקפק בזה. אולם לפי מ"ש הרדב"ז והמהר"ם בן חביב שבאיסור דרבנן כגון הוצאת קמיע מומחה דרך מלבוש, אף לדעת הרמב"ם יש להתיר רפואה שהיא דרך סגולה, י"ל שאף בנ"ד משרא שרי כיון דהוי כרמלית דרבנן. ובאמת שהבאר היטב (סימן שכח סק"ג) הביא דברי השבות יעקב בזה"ל: שכיון שהנהר הוא כרמלית מותר. ע"ש. ולא דייק בהעתקתו, שהשבות יעקב צירף דעת המתירים להחליף מדרך פטור לכרמלית, אלא דלענין דינא אף בלא זה יש להתיר, כיון דהוי מילתא דרבנן, וכמ"ש ג"כ החתם סופר (חיו"ד סימן שלט) הנ"ל. וכל

שכן בהגלות נגלות דברי הראשונים שחולקים על הרמב"ם, ולא יהא אלא ספק, בדרבנן ודאי דאזלינן לקולא, אפילו בחולה שאין בו סכנה. וע' בשו"ת אדמת קודש ח"א (חאו"ח סימן ה) שנשאל אודות מי שחלה בפניו, שנתפח צד אחד מפניו ע"י חולי שנקרא פאפירה, ורפואתו להשקיט הכאב והצער שרושמים בדיו על הנפח צורת מגן דוד, ורפואה זו שהיא דרך סגולה בדוקה ומנוסה, האם מותר לומר לגוי שירשום צורת מגן דוד על פניו. ואחר שהעלה שחולי זה דינו כחולי שאין בו סכנה, ומבואר ברמב"ם (פרק י מהל' שבת הט"ז) שהכותב על בשרו בדיו חייב, ואף על פי שחמימות בשרו מעברת הכתב לאחר זמן, הרי זה דומה לכתב שנמחק וכו'. ומ"מ הדבר פשוט שמותר לומר לגוי לכתוב צורה זו על הנפח שבפניו, ואף על פי שהוא מסייע קצת בהזמנת פניו, מסייע אין בו ממש, וכמ"ש בשבת (צג א) וכו'. עכת"ד. ולא העיר כאן מדברי הרמב"ם שרפואה דרך סגולה אין להתיר, משום דהכא נעשית ע"י גוי דהוי שבות שאין בו מעשה, ומש"ה משרא שרי. והרי זה כמבואר.

ז) ולכאורה יש להעיר מהא דאמרינן בסוכה (נג א), אמר ר' יוחנן, בשעה שכרה דוד שיתין למזבח, קפא תהומא ובעי למשטפא לעלמא, אמר דוד מי איכא דידע אי שרי למכתב שם אחספא ונשדייה בתהומא ומנח. (פירש רש"י במכות יא. משום שיש לחוש פן ימחקוהו המים ועובר משום ואבדתם את שמם, לא תעשון כן לה'). ליכא דקאמר ליה מידי, אמר דוד כל דידע למימר ואינו אומר יחנק בגרונו. נשא אחיתופל קל וחומר בעצמו, ומה לעשות שלום בין איש לאשתו אמר הקדוש ברוך הוא שמי שנכתב בקדושה ימחה על המים, לעשות שלום לכל העולם כולו על אחת כמה וכמה, אמר ליה לדוד שרי, כתב שם אחספא ושדייה לתהומא ונחית וכו'. וע' בפירוש רש"י (שם נג סע"א) שכו', דוד לא היה מורה הלכה בפני רבו אחיתופל והוא היה שם. עכ"ל. ולכאורה קשה דמאי כולי האי, הא פשיטא שאין לך דבר העומד בפני פקוח נפש, ובירושלמי סוף יומא אמרינן השואל הרי זה שופך דמים, והנשאל הרי זה מגונה. וגם מבואר ביו"ד (סימן רמב ס"ח וס"ט), דלא מקרי מורה הלכה בפני רבו אלא בהלכה שיש בה חידוש, אבל הוראה ידועה ופשוטה כגון נותן טעם לפגם מותר. או שהאיסור בטל בששים וכיוצא באלו מותר. ע"ש. אלא י"ל שהואיל וההצלה נעשית ע"י כתיבת שם אחספא ולהשליכו למי התהום, דהויא דרך סגולה, ולא דרך הטבע, הרי במחלוקת היא שנויה בין הרמב"ם לשאר פוסקים הילכך הויא שפיר הוראה להכריע בכחא דהיתרא. (וע' בתוס' עירובין סב: ד"ה אפילו ביעתא בכותחא). ולכאורה ממסקנת הש"ס דעבד דוד עובדא בנפשיה להקל, משמע שגם ברפואה שאינה טבעיית אלא בדרך סגולה שרינן איסורא דאורייתא. כי מה לי הצלה דרבים להצלת יחיד. והרי הקל וחומר להתיר נלמד מסוטה. [ושוב ראיתי מ"ש בזה הגאון רבי שלמה קלוגר בשו"ת טוב טעם ודעת מהדורא קמא (סימן רלט). ע"ש. ודו"ק] וראיתי בשו"ת שער אפרים (סימן צ) שנשאל, אודות נכפה שאמרו המומחים לכתוב לו קמיע על קלף של צבי, ולא מצא קלף של צבי רק בספר תורה, האם מותר לחתוך חתיכה מהקלף של הס"ת ולגרורו הכתב ולמחוק כמה שמות לצורך הקמיע לחולה הנ"ל. וכתב, לכאורה יש ללמוד דין זה מהגמרא דסוכה (נג ב) גבי דוד כשצף התהום ובעי למשטפא לעלמא, ולמד מאחיתופל מקל וחומר מסוטה להתיר. אמנם יש לחלק. עכ"ד. ובספר אור יקרות בליקוטים (דף סד רע"א) הביא דברי השער אפרים, וכתב לחלק בפשיטות, דשאני מחיקת ה' גבי סוטה שהמחיקה היא הצריכה למעשה ההשקאה, לפיכך התירה הכתוב, אבל הכא מה שאנו צריכים הוא הקלף, ואין לנו עסק באזכרות, א"כ מנין לנו להתיר מחיקת האזכרות כדי ליטול הקלף. וצ"ע. עכ"ד. וז"ל הגאון מהר"י טייב בערך השלחן א"ח (סימן שכח סק"ה): אחד שנכפה ואמרו המומחים לכתוב לו קמיע על קלף צבי, ולא נמצא, כתבו האחרונים שמותר ליקח חתיכת קלף צבי מספר תורה ולמחוק ממנו כמה שמות לצורך הקמיע, שהרי שוחטים לחולה בשבת אף על גב דאיסור סקילה הוא, וכל שכן מחיקת השם שאינו אלא איסור לאו. עכ"ל. והנה האחרונים שהזכיר, הוא הרב שער אפרים הנ"ל, והערך השלחן התעלם ממ"ש השע"א בסוף דבריו שיש לחלק. ובאמת שלדעת הרמב"ם דס"ל שאין לעבור על מצוה אלא ברפואה טבעיית, מוכרחים לחלק בין המעשה של דוד לנידון הנ"ל. ומצאתי להגאון מהר"ח אבולעפייא בספר עץ החיים (פרשת ראה דף קט סע"ב), שהקשה על השער אפרים, מדברי הרמב"ם בפירוש המשנה (יומא פג א) שכל שאינו דבר המרפא בדרך הטבע אלא דרך סגולה, אסור לעבור על שום מצוה. ותירץ שכיון דקי"ל שיוצאים בקמיע מומחה בשבת יש להתיר. וצ"ע. עכ"ד. ובאמת שרב המרחק ביניהם, וכמ"ש הרדב"ז והמהר"ם בן חביב, דשאני התם שאינו מוציאו כדרך המוציאים, ואין בהוצאתו דרך מלבוש אלא איסור דרבנן, הילכך כיון שהוא קמיע מומחה התירו. משא"כ למחוק בידים שמות הקודש שהוא איסור מן התורה. וכעת ראיתי גם בשו"ת שמש צדקה (חיו"ד סימן כט, דף פ ע"ב) בתשובת מהר"י קאזיס ז"ל, שהביא מה שהקשה הגאון מהר"י חאגיז בעץ החיים ע"ד הרמב"ם שהרי התירו לצאת בקמיע מומחה, ודחאו, שבמחכ"ת לא דק, לפי שההוצאה דרך מלבוש אינה אלא מדרבנן, שתכשיט הוא לו, תדע שהרי התירו בזה אף להגן בלבד, וכמו שאמרו בגמ' ולא שנכפה בלבד אלא שלא יכפה וכו'. ע"ש. וכ"כ בשו"ת קול בן לוי (סימן ב, דף ל ע"ג). וכן כתב הגאון שואל ומשיב רביעאה (ח"ג סימן פו). וע"ע בשו"ת לבושי מרדכי מה"ת (חאו"ח סימן פג). ע"ש. ומ"מ בהגלות נגלות דברי הראשונים שחולקים על הרמב"ם, יש מקום להוראת השער אפרים והערך השלחן להתיר למחוק השמות לצורך הקמיע שהוא מומחה במקום סכנת נפשות דהיינו הנכפה. וכן מצאתי למרן החיד"א בספר כסא רחמים (מס' סופרים פ"ה הלכה יד), שהביא הוראת השער אפרים הנ"ל, והעיר עליו ממ"ש הרמב"ם (יומא פג א) שאין לעבור על איסור תורה ברפואה שאינה בדרך הטבע אלא בדרך סגולה, וסיים, אמנם לפי מ"ש האחרונים שהרמב"ן והרשב"א חולקים בזה על הרמב"ם, ועשו מעשה להתיר. וכ"כ בתשובת הרמ"ה כתיבת יד. וכן פסק רבינו פרץ, ועשה מעשה וכתב קמיע בשבת ליושבת על המשבר, וא"כ למדנו שרבינו פרץ והרמ"ה ס"ל כדברי הרמב"ן והרשב"א שגם על רפואה שהיא דרך סגולה מותר לחלל השבת, ולפ"ז לכאורה יש מקום להתיר בנידון הרב שער אפרים, אולם הדבר עדיין צריך ישוב. אכן אם היריעה של הקלף של צבי מהספר תורה פסולה ומוטלת בגניזה, נראה להתיר לחתוך מהגליון ויכתוב הקמיע אי אתמחי גברא ואתמחי קמיעא. עכת"ד. (וע' שבת קטז. ובשו"ת רב פעלים ח"ב חאו"ח סימן כא. ובאור שמח פ"ה מהל' מזוזה ה"א. ודו"ק) +וראיתי הלום בספר אגורה באהלך (דף לז ע"א) שהביא מ"ש הרב שער אפרים (סימן צ), ומ"ש בזה הרב אור יקרות הנ"ל, לחלק בין ההיא

דוד ואחיתופל לנידון דידן, וכתב על זה, ולפע"ד נראה דשפיר ילפינן להתיר מהתם, כי אין אנו לומדים משם אלא שמותר למחוק השם לצורך גדול כגון ההיא דסוטה, ולהשקיט הצפת התהום, והואיל ולמדנו משם להתיר, שוב אין לחלק בין אם צריכים למחיקה עצמה כגון סוטה, לבין אם אנו צריכים לקלף בלבד. כשם ששוחטים לחולה בשבת שאף שאין צורך לחולה אלא הבשר ולא השחיטה עצמה, אלא שכיון שאי אפשר לבשר בלא שחיטה שרינן השחיטה, אף כאן כיון שסוף סוף אי אפשר לכתוב השמות של הקמיע על הקלף בלא מחיקה שפיר יש להתיר. עכת"ד. ואפשר שזהו ג"כ טעמו של הערך השלחן (סימן שכח סק"ה) שהתעלם מהחילוק שרמז השער אפרים בזה, והביא את ההלכה בשם האחרונים להתיר. והרב אגורה באהלך שם הביא עוד מ"ש מהר"א בעץ החיים (פר' ראה) להשיג על השער אפרים ממ"ש הרמב"ם בפירוש המשנה (יומא פג א) שאין לעבור על המצות ברפואה שהיא דרך סגולה בלבד, וכתב על זה, ואני תמה, שעד שהרב דוחה היתרו של השער אפרים מכח דברי הרמב"ם, אדרבה הרי יש לסייעו מפירוש רש"י שם שכתב ז"ל: אין מאכילים אותו מחצר כבד שלו, ואף על פי שנוהגים הרופאים ברפואה זו, מ"מ אינה רפואה גמורה להתיר לו איסור בשר טמא על כך. ורבי מתיא בן חרש שמתיר ס"ל שרפואה גמורה היא. ע"כ. וכ"כ הרע"ב. ומוכח דבנ"ד שהיא רפואה גמורה ע"פ דברי המומחה, וצריכים לקלף זה לרפאת הנכפה שהוא בסכנה, ודאי דשרי. ע"כ. והנה כדברי רש"י כן מבואר גם בפירושו של רבי יהונתן מלוניל. וכ"כ המאירי שם, ובחבור התשובה שלו (עמוד תסז). ע"ש. ויותר יש להעיר גם ממה שכתב בשו"ת אדמת קודש בשם הרמב"ן והרשב"א שחולקים על דברי הרמב"ם, וס"ל שגם בדבר שהוא דרך סגולה מחללים שבת לצורך חולה שיש בו סכנה. וכן עשה מעשה רבינו פרץ. וכ"כ הרשב"א בשם הרא"ה. והא דאי שבמקום סכנה יש לסמוך על כל הני רבנותא להקל בנידון השער אפרים, (אף שמרן החיד"א נראה דלא פסיקא ליה מילתא, וכמבואר מדבריו בכסא רחמים). אך מה שהוסיף הרב אגורה באהלך שם, להעיר ע"ד המהר"א, שנראה שמדמה את כל הסגולות בחדא מחתא, וא"כ מה יענה הרמב"ם למאי דתנן בשבת (ס א) לא יצא האיש בקמיע בזמן שאינו מן המומחה, אבל יוצא בקמיע מן המומחה, והיאך עובר אדאורייתא באיסור הוצאה מכח סגולה. אלא ודאי שלא אסר הרמב"ם אלא באותה סגולה של אכילת חצר כבד וכיוצא בה, ולא מסגולות קמיעים שהם ע"פ השבעות, ולכן לענין דינא נראה להתיר בנידון זה, כן נראה להלכה ולא למעשה. ע"כ. דבריו תמוהים בזה, שהרי הוצאת קמיע שאינו מן המומחה, אינה אסורה אלא מדרבנן, כיון שהוא דרך מלבוש. וכדתנן התם (שבת ס א) שאם יצא אינו חייב חטאת. וכן פסק הרמב"ם (פרק יט מהל' שבת הי"ד) שאם יצא בקמיע שאינו מומחה פטור. וידוע שלשון פטור היינו שאסור רק מדרבנן, (וכמ"ש הרמב"ם בריש הל' שבת פרק א הלכה ג). וא"כ איך כתב הרב דעבר אדאורייתא באיסור הוצאה מכח דבר שהוא סגולה. וכבר הבאנו דברי הרדב"ז ומהר"ם בן חביב שחילקו בין הוצאת קמיע דהוי מדרבנן, ובין אכילת דבר טמא דהוי דאורייתא. גם מ"ש לחלק בין סגולה של אכילת חצר כבד, לסגולות קמיעים, אינו מחזור לפע"ד, שכל סגולה שאינה ע"פ ההגיון העיוני בדרך הטבע, אם יש בה איסור תורה, אסור להשתמש בה, לדעתו של הרמב"ם ז"ל, ואין לחלק בין סגולה לסגולה. וכ"כ בשו"ת שמש צדקה (חיו"ד סימן כט, בהגהת בן המחבר שבדף פא סע"א). ע"ש. וכן מוכח להדיא בהגהות מיימוני (פרק יד מהל' מאכלות אסורות אות ב), דאדרבה סגולות הקמיע חלשה יותר משאר סגולות, כיון שאין תועלת בה אלא מכח מזל וכו'. ע"ש. וכן הוא בשו"ת מהר"ם (דפוס פראג סימן קס) ובהערה שם אות ב. ע"ש. ומה שסיים להתיר להלכה ולא למעשה, אילו היה רואה דברי הרשב"א והרא"ה ורבינו פרץ שהתירו למעשה. לא היה מהסס להורות כן אף למעשה. ודו"ק. (ובחידושי לסוכה נג. הוספתי עוד כמה דברים בזה. ואכמ"ל).

ח) והנה הרמ"א בהגה ביורה דעה (סימן קנה ס"ג) כתב, "כל חולה שמאכילים אותו איסור צריך שתהיה הרפואה ידועה". והביא דבריו המגן אברהם (סימן שכח סק"א). וכתב על זה הפרי מגדים, וצ"ע שהרי בספק נמי קי"ל ספק פקוח נפש להקל, ודברי הרמ"א ביו"ד י"ל דמיירי בחולה שאין בו סכנה, שאין להתיר איסור דרבנן אלא אם כן הרפואה ידועה, משא"כ בחולה שיש בו סכנה שספק נפשות להקל. ע"כ. ועמו הסליחה, שהרי מקור דברי הרמ"א מהאיסור והיתר (כלל נט סימן לה) בשם מהר"ם, שכתב, אודות נכפה שרצה גוי אחד לרפאתו ואמר להאכילו שרץ העוף, והשיב שחולי גדול הוא, וכמכה של חלל דמי, שפעמים שמסתכן ונופל לאש או למים, הילכך אם הרפואה ידועה מותר, ואם אין הרפואה ידועה אין בידי להתיר. עכ"ל. הא קמן שאף בחולי שיש בו סכנה אמרינן הכי. ובשו"ת מהר"ם (דפוס פראג סימן קס) כתב (בנידון הנ"ל), שאם אין הרפואה ידועה אין להתיר כשהוא דרך הנאתו וכו', ומיהו שמא א"צ המחאת הרפואה כל כך כמו קמיע מומחה שאינו אלא מכח המזל שלהם. ע"כ. וכן הוא בהגהות מיימוני (פרק יד מהל' מאכלות אסורות אות ב). ע"ש. [ושו"ר שכן השיגו על הפמ"ג בזה, בשו"ת מהר"ן יפה (סימן כג) ובספר תהלה לדוד (סימן שכח סק"ב). ע"ש]. ועכ"פ קושית הפמ"ג צריכה לפנים. ולכאורה יש להעיר כמו כן על פירוש רש"י ביומא (פג א), אהא דתנן, מי שנשכו כלב שוטה אין מאכילין אותו מחצר כבד שלו, ור' מתיא בן חרש מתיר, ופרש"י דלרבנן אין מאכילין אותו, ואף על פי שנוהגים הרופאים ברפואה זו, אינה רפואה גמורה להתיר לו איסור בשר טמא על כך. ור' מתיא בן חרש ס"ל רפואה גמורה היא. ע"כ. וכ"כ רבינו יהונתן מלוניל והמאירי שם. ומשמע דבעינן רפואה גמורה הידועה לחולי זה, אבל ספק רפואה אין מתירים, ואמאי הא ספק נפשות להקל. וכבר עמד בזה הגאון מהר"ם בן חביב בתוספת יום הכפורים שם (בד"ה מי שנשכו כלב שוטה), שלכאורה משמעות דברי רש"י שאינה רפואה גמורה, שיש פעמים שהיא מעלה ארוכה, ולפעמים אינה מעלה ארוכה. וזה תמוה, שא"כ הרי הדבר ספק, ואנן קי"ל ספק נפשות דוחה שבת החמורה, וכל שכן שאר איסורים. ויותר היה נראה לפרש דרבנן ס"ל שאינה רפואה כלל, ור' מתיא בן חרש ס"ל שעכ"פ מעלה ארוכה לפעמים, ויש להתיר משום שספק נפשות להקל. ובאיסור והיתר (כלל נט) כ' בשם מהר"ם דבעינן שתהיה רפואה ידועה וכו'. וע' בש"ע (סימן שכח ס"ד) שבמכה של חלל עושים לו כל מה שרגילים לעשות בחול. ומשמע לי שכל רפואה טבעית שרגילים לעשות אף על פי שהיא ספק רפואה יכולים להאכילה לחולה, אף על פי שהיא אסורה באכילה, או שצריכים לחלל שבת לעשותה, שספק נפשות להקל. ע"כ. ובשו"ת שמש צדקה (חיו"ד סימן כט, דף פ ע"ב) כתב שגם רש"י לא כתב כן אלא בדברים שאין מרפאים בדרך הטבע, וכעין מ"ש הרמב"ם, שאין להתיר רפואה שהיא דרך

סגולה וכו'. ושהמעין והמדקדק בדברי רש"י והרמב"ם יראה נכוחה שהכל עולים בקנה אחד. ע"ש. והר"ן (שבת פרק י"ד קט א), הביא הברייתא דיומא (פד ב) מחממין חמין לחולה בשבת, בין להשקותו, בין להברותו (ברחיצה), ולא שבת זו בלבד אמרו, אלא לשבת אחרת, ואין אומרים נמתין לו שמא יבריא (מאליו), אלא מחממין לו מיד מפני שספק נפשות דוחה שבת. וכתב הר"ן, ואין אומרים נמתין לו, שלא נחמם לו חמין בשבת עד שיאמרו הרופאים בודאי שיתרפא ע"י החמין, אבל אם היה ספק להם אם יתרפא אם לאו לא נחלל עליו את השבת, קמ"ל דלא אמרינן הכי, והיינו נמי דקתני שספקו דוחה את השבת. ע"ש. ומוכח שגם בספק רפואה מחללים את השבת. והר"ן ביומא (פג א) פירש בדברי חכמים שאין מאכילין אותו מחצר כבד שלו, משום שאע"פ שהרופאים נוהגים ברפואה זו אינה רפואה להתיר לו אכילת בשר טמא. והשמיט תיבת "גמורה". וכתב המהר"ם בן חביב שם שנראה שהר"ן הוקשה לו על פירוש רש"י שהרי ספק נפשות להקל, ולכן כשהעתיק לשון רש"י דילג תיבת "גמורה". ע"ש. ובש"ו"ת בשמים ראש (סימן לט) בהגהת הרב המגיה רבי יצחק די מולינא, כ' ג"כ להקשות בפלוגתא דר' מתיא בן חרש ורבנן, שנראה דלרבנן בעינן רפואה בדוקה, והרי ספק פקוח נפש דוחה שבת, ואולי רפואה שאינה בדוקה לאו ספק מקרי כלל. וכתב ע"ז בכסא דהרסנא, שאף שתירוצו נכון בסברא, מ"מ הוא דוחק לומר דלרבנן אפילו ספקא לא הוי, ע' בפ"י רש"י שם, והרי אפי' ספקי ספקות משוי ליה כודאי לגבי פקוח נפש, ואף שיש בזה חילוקים שונים, קשה לבנות סברות להחמיר בנושא חמור כזה של פקוח נפש. וגם צריך להעמיק העיון בפירוש רפואה בדוקה. וצ"ע. עכת"ד. והרדב"ז בלשונות הרמב"ם ח"ב (סימן קנג) עמד ע"ד הרמב"ם בפירוש המשנה, שכיון שהוא מרפא בסגולה אמאי אין מאכילין אותו וכו', וסיים, ובשלמא לפי רש"י י"ל שאע"פ שהתירו ספק נפשות, הני מילי בדבר שרפואתו ידועה בודאי, שכיון שידוע שדבר זה מועיל לחולי זה מאכילים אותו, ואפילו החולי הוא ספק סכנה, ספק נפשות דוחה, משא"כ ספק תרופה, והטעם שאילו היו מתירים ספק רפואה, היו באים לחלל שבת בדברים שלא יועילו ולא יצילו, כהבלי הנשים והטפשים, וכן לענין אכילת דבר טמא. אבל להרמב"ם קשה כיון שעכ"פ רפואתם בסגולה, וצ"ל דס"ל להרמב"ם שרפואות הסגוליות אינם רפואה כלל, ואפי' ספק רפואה אין בהם, לענין איסורי תורה. עכת"ד. וק"ק במ"ש בטעמו של רש"י, שאילו היו מתירים ספק רפואה היו מחללים שבת ע"פ שיחת נשים וכו', והרי כתב רש"י שהרופאים נוהגים ברפואה זו, וא"כ הרי די בזה לסלק חששא זו. גם יש לתמוה שלא זכר שר דברי הר"ן (שבת קט א) הנ"ל, שאף על ספק רפואה מחללים שבת. והערך השלחן (סי' שכח סק"ב) הביא דברי הרדב"ז להלכה, ולא העיר מהנ"ל. ולעצם הקושיא של הפמ"ג על המג"א הנ"ל, ראיתי בס' שבילי דוד (א"ח ר"ס שכח ויו"ד סי' קנה), שכתב, שנראה שאין כוונת הרמ"א והמג"א שתהיה הרפואה ידועה שהיא מרפאה בודאי, דאטו כל הרפואות שהמומחים עושים מרפאים הם בודאי, אלא הכוונה שיהא ידוע שיש ברפואה זו תועלת שעכ"פ לפעמים מרפאה. ע"ש. וכיו"ב כתב בש"ע הגר"ז (סי' שכח סק"ב) שצריך שתהיה הרפואה ידועה לכל, או על פי מומחה, וכשהיא רפואה ידועה אף על פי שאין ידוע אם חולה זה יתרפא בה אם לאו מחללים מספק. ע"כ. וע"ע בשו"ת משיב דברים (חאו"ח סי' סב). ודו"ק.

ט) **ותבט עיני להרב אשל אברהם** (ר"ס שכט) שכתב, על מ"ש מרן הש"ע שם ס"ג, "מי שנפלה עליו מפולת, ספק חי ספק מת, ספק הוא שם ספק אינו שם, ואפילו אם תמצא לומר שהוא שם, ספק עכו"ם ספק ישראל, מפקחים עליו את הגל, אף על פי שיש בו כמה ספקות". ונראה שהוא הדין לענין הרפואה לחולה, דאע"ג דלא ידעין שזהו הסם שיתרפא בו בדרך הטבע, אלא הדבר תלוי בספק, מ"מ מחללים עליו את השבת. ואף על פי שהרמב"ם בפ"י המשנה (יומא פג א) פסק כרבנן דמי שנשכו כלב שוטה אין מאכילין אותו מחצר כבד שלו, ומשמע שהטעם הוא משום ספק, שאין הרפואה בדוקה, שאני התם שאין הרפואה מדרך הטבע, ואין השכל מסכים שתועיל, ואינה אלא דרך סגולה, ואפשר שלא כל העתים שוים, ולא העושים והמקבלים שוים, אבל כשהספק של הרפואה מצד הסברא הוי בכלל אומרם ספק נפשות להקל. תשובת גנת ורדים סימן ב. ע"כ. וחפשי בגנת ורדים ולא מצאתי דברים אלו, אולם כן נמצא בשו"ת קול בן לוי (סימן ב, דף ל ע"ג), סוף ד"ה ומיהו. ע"ש. ושם בד"ה עוד נלע"ד, הוכיח מדברי הר"ן (שבת קט א) שאם נסתפקו הרופאים אם יתרפא או לאו, מחללים עליו את השבת, דהיינו דקתני שספקו דוחה את השבת, וה"ה בנ"ד שהספק הוא ברפואה הטבעית אמרינן ספק נפשות להקל. והוסיף להביא ראיה (שם בד"ה אבל יש להביא ראיה), ממ"ש הרדב"ז בתשובה ח"ד (סימן 10), שנשאל בחולה שיש בו סכנה שאמר צריך אני לתרופה פלונית שיש בה חילול שבת, ורופא אומר אינו צריך, ויש קצת חכמים שאומרים דאף דקי"ל בדיון יוהכ"פ, חולה אומר צריך אפי' מאה רופאים אומרים אינו צריך מאכילין אותו, זהו דוקא לגבי אכילה דשייך טעמא דלב יודע מרת נפשו, משא"כ לגבי שאר תרופות שאין החולים בקיאים בכך, הילכך לבקיאים שומעים ולא לחולה. והשיב, אותם חכמים שאמרו כן, אין רוח חכמים נוחה מהם, וכדמוכח בשבת (קכט א) משלשה ועד שבעה אמרה צריכה אני מחללין עליה שבת וכו', ומעתה נראה שאפי' התרופה אינה מהדברים שרגילין לעשות לחולה, שומעים לחולה, משום לב יודע מרת נפשו, הכלל העולה דטעמא דלב יודע מרת נפשו שייך בין באכילה בין בתרופה, ואם אמר החולה צריך אני לתרופה שיש בה חלול שבת, והרופא אומר שאינו צריך, שומעים לחולה, ואפילו את"ל דספקא הוי, ספק נפשות להקל. ובלבד שלא יאמר הרופא שהתרופה תזיק לחולה וכו'. עכת"ד הרדב"ז. הא קמן שאע"פ שנפל הספק בתרופה, שהרופא אומר שאיננה מועילה כלל אזלינן לקולא, ומשום שלא יהא אלא ספק, מ"מ ספק נפשות לקולא, ואילו היה הדין שבספק רפואה כמו בנ"ד אזלינן לחומרא לא היה הרב מיקל לחלל עליה את השבת. ע"כ. אולם ראיתי בשו"ת משאת משה ח"א (חיו"ד סימן ה), שהביא מ"ש מהריק"ש באו"ח (סימן שכח) בשם רבו הרדב"ז בתשובה, שאפילו אם שאל החולה דבר שאין רגילות לעשותו לאותו חולי, ורופא אומר א"צ, שומעים לחולה, אא"כ הרופא אומר שהדבר מזיקו. וכתב, דלכאורה גם בנידון (בחולה מסוכן שאמר לו גוי ששמע שאם יאכל דבר פלוני האסור באכילה, משרץ המים. יתרפא). יש להקל. אולם החילוק מבואר, דשאני התם שהחולה עצמו ביקש לעשות לו תרופה פלונית, וכיון שחולה מסוכן הוא עבדין ליה ניח נפשיה שלא תטרף דעתו עליו, כיון שלדעתו יש תקוה לרפואתו ע"י תרופה זו, ומש"ה עבדין ליה הכי ליתובי דעתיה, וכהיא דשבת (קכח ב) ביולדת סומא, דליתובי דעתה חבירתה

מדליקה את הנר בשבת. אי נמי משום דלב יודע מרת נפשו, משא"כ כשאחרים אומרים דליספו ליה איסורא, והרופא אומר שאין בה מועיל, אליו ישמעון. ואף שתשובת הרדב"ז הנ"ל אינה מצויה אצלי, כך יפה לי לפרש דברי הרב, אם דבריו בתשובתו יוכלו שאת, כי היכי דלא נשויה להרב ז"ל דפליג להדיא על מ"ש רבוותא שרפואה שאינה ידועה לא ספינ ליה מספיקא. עכת"ד. ובאמת שבתשו' הרדב"ז שם כתב בתוך דבריו, ועוד יש ראייה מדין יולדת סומא שמדליקין לה את הנר בשבת ליתובי דעתה, וכ"ש בני"ד שהחולה אומר צריך אני, שאם לא יעשו לו התרופה תטרף דעתו עליו. וזה ברור. עכ"ל. וזה מוכח להדיא כדחייית הרב משאת משה, ועוד שגם הטעם דלב יודע מרת נפשו, הזכירו הרדב"ז שם להדיא. וא"כ נדחית ראית הרב קול בן לוי הנ"ל. ומ"ש עוד בשו"ת קול בן לוי (בסוף סימן ב) להוכיח להקל ממ"ש הרשב"א בתשובת המיוחסות (סימן רפא), אודות מה שנשאל באחד שנשבע על דעת רבים שלא ישחק בשום שחוק שיש בו מעות, ונשתטה, ושוב נשתפה קצת, ולפעמים חוזר לשטותו, ופעם אחת שיחקו לפניו, ומצא מנוח לנפשו וירוח לו. האם מתירין לו מחמת כך. והשיב, **מסופק אני בזה, שאפשר שהוא מותר משום פקוח נפש, שהחולה מחמת רוח רעה כחולה שיש בו סכנה דמי, וכדתנן המכבה את הנר מפני רוח רעה או מפני החולה שיישן פטור, ומבואר שם שאם הוא חולה שיש בו סכנה פטור ומותר וכו', ובשבת (קכח ב) אמרינן ביולדת סומא שחבירתה מדליקה את הנר ליתובי דעתה, וה"נ שתקפתו רוח רעה ואפשר שיבא לידי סכנה שרינן ליה משום יתובי דעתא, אלא שאני מסופק דשמא עילה מצא לשחוק ולא תתיישב דעתו בכך, ואפשר שמן הספק נשאלין לו וכו' משום שיש כאן ספק נפשות. ע"כ. אלמא דבספק רפואה אזלינן לקולא. עכת"ד. הנה גם בשו"ת משאת משה (חיו"ד סימן ה דף לו ע"ג) העיר כן מתשובת הרשב"א הנ"ל, דמוכח שגם על ספק תרופה אמרינן ספק נפשות להקל. והוסיף עוד שם (דף לה ע"א), שכן דעת הר"ן בפרק יוהכ"פ (פד ב) גבי הא דתניא, ואין אומרים יעשו דברים הללו ע"פ נשים, אבל מצטרפים לדעה אחרת, וכתב הר"ן, שהדבר מוכרע שאם אשה אומרת צריך, אפילו האחרים אומרים אין אנו יודעים הוי בכלל ספק נפשות להקל. ומשמע התם דבאשה שאינה בקיאה קאמר וכו', אלמא דס"ל שא"צ שתהיה רפואה ידועה או ע"פ מומחה, כמ"ש הגמ"י והאו"ה בשם מהר"ם, אלא בכל אופן הוי בכלל ספק נפשות ולהקל. ע"ש.**

(י) אמנם אנכי הרואה בשו"ת נהרי אפרסמון (חיו"ד סימן קמג) שנשאל אודות חולה שיש בו סכנה שאמר לו רופא יהודי שישתה בכל יום דם בהמה בעודו חם מיד לאחר שנשחטה ויתרפא. ואמר שרפואה זו בדוקה ומנוסה ושכבר נתן רפואה זו להרבה בני אדם שחלו במחלה זו ונתרפאו. ובתחלה הביא בתשובתו מ"ש הרמ"א ביו"ד (סימן קנה) שצריך שתהיה רפואה ידועה או ע"פ מומחה. וכ"כ המג"א (ר"ס שכח). וקשה דהא קי"ל ספק נפשות להקל. וכבר עמד בזה הפמ"ג, ומה שתירץ דהרמ"א מיירי בחולה שאין בו סכנה ובאיסור דרבנן, משא"כ בחולה שיב"ס, דבריו צ"ע, שהרי מקור דברי הרמ"א מהאיסור והיתר (כלל נט), ושם מבואר דמיירי בחולה שיב"ס. ומ"ש רש"י (ביומא פג א) גבי חצר כבד שאינה רפואה "גמורה", שאני התם שאינה רפואה טבעית אלא בדרך סגולה, ומש"ה אין מתירין מספק. אולם על הרמ"א שכתב בסתם שכל חולה שמאכילים אותו איסור צריך שתהיה הרפואה ידועה או על פי מומחה, שמסתמות לשונו מוכח שאפי' רפואה טבעית צריכה שתהיה ידועה, קשה, דהא אנן קי"ל ספק נפשות להקל. וכ"כ המהר"ם בן חביב בתוספת יוהכ"פ (יומא פג א) שכל רפואה טבעית שרגילים לעשותה, אף על פי שהיא ספק רפואה מחללים עליה שבת, ואם היא אכילת איסור מותר להאכילה לחולה, שספק נפשות להקל. ע"ש. ונראה דהא דמחללים שבת מספק, היינו כשיש ספק אם רפואה זו תועיל, שאינו ודאי שיתרפא, אבל צריכים עכ"פ לדעת שרגילים לעשות רפואה זו לחולי זה, שאל"כ אין זו בגדר ספק, ולפ"ז גם מ"ש הרמ"א שצריך שתהיה רפואה ידועה, אין כוונתו שתהיה הרפואה בדוקה באופן שבודאי יתרפא, אלא רק שידוע שעושים רפואה זו לחולי זה, וכ"ש אם ידוע שנתרפא חולה כזה על ידי רפואה זו. שאז יש ספק שמא יתרפא. וספק נפשות להקל. ומעתה בני"ד לכאורה כיון שהרופא שהוא יהודי מעיד שברפואה זו נתרפאו כמה חולים במחלה זו, וקי"ל עד אחד נאמן באיסורין. אף שלא נודע לנו בודאי שהיא רפואה גמורה, מ"מ ע"י דבריו נכנס הדבר בגדר ספק, ויש להתיר כדן ספק נפשות להקל. עכת"ד. וזה כעין מ"ש הגר"ז (בסי' שכח ס"ב) הנ"ל, שאע"פ שאין ידוע אם החולה הזה יתרפא ברפואה זו אם לאו מחללים שבת מספק. וכיו"ב כתב גם הרב שבילי דוד. וכיו"ב כתב גם בהגהות זר זהב על האיסור והיתר (כלל נט אות טז), שבאמת גם על ספק רפואה מחללים שבת, וכמ"ש הר"ן שבת (קט א), וה"ה לשאר איסורים. ומ"ש מהר"ם, שהובא באיסור והיתר, שצריך שתהיה רפואה ידועה, וכ"כ הרמ"א ביו"ד (סימן קנה), אין הכוונה אלא שלא לסמוך על כל הדיוט הבא ואומר שיתנו לחולה רפואה פלונית ויתרפא, כי ראה כן לאחד שהיה חולה בחולי כזה ונתרפא ע"י רפואה זו, כדרכם של הדיוטות שאומרים כן תמיד, ומדמים דבר לדבר, ולא היא. אלא צריך שיהיה דבר הנודע לרבים שרפואה זו מועילה ומרפא, או ע"פ בקיאים ומומחים, ואפילו גוים. עכת"ד. ברם חזות קשה הוגד לי במה שסיים אח"כ הרב נהרי אפרסמון במסקנתו, וזת"ד, אלא שי"ל שמכיון דבני"ד אתחזק איסור דם דאורייתא, אף על פי שהרופא היהודי מעיד שרפואה זו בדוקה ומנוסה, מכל מקום עד אחד אינו נאמן במקום חזקת איסור דאורייתא. וע' פני יהושע (שבת סא א) שהביא דברי הרא"ש על מה שפירש רש"י, אתמחי גברא דהיינו שריפא בשלשה מיני קמיעות, וכו' הרא"ש, ולא נהירא, דאטו אם הוא בקי בשלשה מיני קמיעות, וכי בשביל זה יחשב מומחה גם לקמיע אחר שאינו בקי בו. ותירץ הפנ"י, שמכיון שהוחזק שהוא רופא חכם. לכתוב קמיעות, למה לא נאמינהו בכך עכ"פ במקום סכנה, הא קי"ל עד אחד נאמן באיסורין, ולכאורה היה נ"ל דה"ט דהרא"ש דס"ל שמכיון שהוחזק איסור שבת, עד אחד אינו נאמן במקום חזקת איסור, ואפי' באיסור דרבנן כגון הוצאת קמיע דרך מלבוש. ברם הא ליתא, דהא איתא בירושלמי, נאמן הרופא לומר רפיתי בקמיע זה ושניתי ושלשתי. וכן פסקו הפוסקים. וכ"ה בש"ע (סימן שא סעיף כו). ומעתה ניחא פירוש רש"י, וכדבריו כתב הרשב"א, וכתב בב"י סימן שא שכן פירשו גם הסמ"ג והסמ"ק וסה"ת. עכת"ד הפנ"י. וכ"כ הפרי מגדים (סימן שא מש"ז סוף ס"ק טו), שבאיסור דרבנן עד אחד נאמן נגד חזקה. ע"ש. ולפ"ז נראה שבאיסור דם דאורייתא כבני"ד, אין עד אחד נאמן, כיון דאתחזק איסורא דאורייתא הילכך צריך לשאול מעוד רופאים מומחים אם יש ממש ברפואה זו. עכת"ד. וקשה לי טובא, שהרי הדין אם עד אחד נאמן במקום חזקת איסור, היא איבעיא דלא

איפשיטא ביבמות (פח א). ומשום דהוי ספקא דדינא, פסק הרמ"א ביו"ד (סימן קכז ס"ד) להחמיר. וכמ"ש הש"ך שם. ומטעם זה כתב בשו"ת נודע ביהודה תנינא (חאה"ע סימן ז, ובסוף סימן קלו), שבאיסור דרבנן עד אחד נאמן נגד חזקת איסור, משום דספקא דרבנן לקולא. ע"ש. וכ"כ הישועות יעקב אה"ע (סימן קנח סק"א). וכ"כ בשו"ת חלקת יואב (חאה"ע סימן כד) ובשו"ת שם אריה (חאה"ע סימן קי). ע"ש. ואף שבשו"ת חת"ס (חאה"ע סימן ב) כתב לפקפק בזה, אין דבריו מוכרחים. וכמ"ש הגאון מטלז בשו"ת שארית יוסף (סימן כז) ד"ה והנה. ע"ש. ומעתה כיון דלגבי פקוח נפש קי"ל שאפי' בכמה ספקות אזלינן להקל, וכ"פ בש"ע (סימן שכט ס"ג), הא ודאי שגם באיסור דאורייתא עד אחד נאמן אפי' נגד חזקה. שספק נפשות להקל. וכל שכן שמצאנו לכמה פוסקים שכתבו שעד אחד נאמן באיסורין אפי' נגד חזקת איסור דאורייתא, וכפשוטו הסוגיא בריש גיטין (ב ב) שדוקא בדבר שבערוה אינו נאמן, וכן כתבו הרמב"ן והרשב"א (ביבמות פח א) דלדינא עד אחד נאמן גם נגד חזקת איסור דאורייתא. (וכ"כ עוד הרשב"א בתשובה סימן שעו). וכ"כ הנימוקי יוסף (ביבמות פח א) בשם הרשב"א. וכ"כ בשו"ת הרשב"ץ ח"א (סימן מט) שעד אחד נאמן באיסורין אפי' היכא דאתחזק איסורא. ע"ש. וכן העיר מזה הש"ך (בסי' קכז ס"ק טז). וע"ע בשלחנו של אברהם (שם סק"ג) שהוכיח כן מדברי התוס' קידושין (סו ב). ע"ש. וא"כ לא יצא הדבר מידי מחלוקת, וקי"ל ספק נפשות להקל. ומכל הני טעמי תריצי נראה לדינא שהרופא נאמן לומר שרפואה זו בדוקה ומנוסה, ושהרבה בני אדם נתרפאו על ידה. ויש לסמוך על עדותו במקום פקוח נפש גם באיסור תורה. ובאמת הרי מבואר בהר"ן יומא (פ"ד ב) סוף ד"ה ואין עושין, שאפילו אשה אחת אומרת צריך, וכל האחרים אומרים אין אנו יודעים, הוי בכלל ספק נפשות להקל. והובא להלכה בב"י (סימן שכח) בד"ה וכן אם רופא. ע"ש. וע' בשו"ת בשמים ראש (סימן רנט) שאפי' על רופא גוי סמכין לחלל שבת במקום סכנה, ואפי' במאי דמשמע מהתלמוד שאין סכנה בחולי זה, כי עינינו הרואות השתנות הזמנים בכל הענינים האלה. ע"ש. וכ"כ באיסור והיתר (כלל נט סימן ז) שסומכים אפי' על רופאים גוים הרגילים לרפאת בני אדם בעיר. וכ"פ במשנה ברורה (סימן שכח ס"ק כה). הרי שאפי' במקום חזקת איסור דשבת סומכים אפי' על רופא גוי להקל בספק נפשות. וכן פסק בש"ע (סימן תריח ס"א) לגבי יום הכפורים. וכ"ש בנ"ד שהרופא יהודי ומעיד שברפואה זו נתרפאו הרבה בני אדם, שאין להחמיר בזה כלל. ודלא כהרב נהרי אפרסמון הנ"ל. וכן מתבאר משו"ת צמח צדק (סימן לח). וע' להלן בסמוך.

יא) וחזי היות בשו"ת עזרת יהודה (חיו"ד סימן כו) שנשאל בדבר נכפה שגוי מסיח לפי תומו אמר לו שגם אביו היה חולה במחלת נכפה, וציוהו גוי אחד לאכול ביצת עוף טמא הנקרא באדטשאן, ואכל ונתרפא. והשיב, הנה הרמ"א ביו"ד (סימן קנה) כ' שצריך שתהיה רפואה ידועה או על פי מומחה. ולכאורה כן מוכח ביומא (פג א) מי שנשכו כלב שוטה אין מאכילין אותו מחצר כבד שלו, ופרש"י לפי שאינה רפואה גמורה אף על פי שהרופאים נוהגים בה. ור' מתיא בן חרש מתיר דס"ל שרפואה גמורה היא. ומשמע דלכ"ע צריך שתהיה רפואה בדוקה. וצ"ע דהא קי"ל ספק נפשות להקל, ואין הולכים בפקוח נפש אחר הרוב, ואפילו במקום ספק ספיקא אזלינן לקולא. ומ"ש הפמ"ג בר"ס שכח דהרמ"א מיירי בחולה שאין בו סכנה, אשתמטיתיה מ"ש בהגמ"י פרק יד מהל' מאכלות אסורות בשם מהר"ם, דין זה, לגבי חולה שיש בו סכנה. וכפי' רש"י (יומא פג א) הנ"ל. והרמב"ם פירש דהתם ה"ט משום שאינה רפואה טבעיית אלא דרך סגולה. וי"ל שגם רש"י יודה לזה, וס"ל שמחלוקת ר' מתיא בן חרש ורבנן הוא דוקא בכגון חצר כבד דהוי דרך סגולה. ולפ"ז בנ"ד שאפשר שהרפואה הנ"ל היא בדרך הטבע, יש מקום להקל, משום דקי"ל ספק נפשות להקל, אבל מדברי הרמ"א לא משמע כן. אלא שי"ל שמהר"ם והרמ"א מיירי כשלא נתאמת לנו שהרפואה הועילה אפילו לאיש אחד, וע' בהגמ"י שם שסיים, "שהמחאת רפואה כזאת שמא א"צ המחאה גדולה כדין קמיע מומחה, שאם השרץ מרפא מחמת חוזק טעמו אינו צריך המחאה כל כך כמו הקמיע שאינו מרפא אלא מכח המזל". וא"כ אפשר לומר שבנ"ד אפי' שריפא רק לאחד די בזה. ומ"מ קשה לסמוך על זה למעשה. הואיל והגמ"י סיים לחומרא. וכן משמע מפשטות דברי הרמ"א. [והוסיף בסי' כז, ונ"ל ברור שאם יש ספק במי שנתן התרופה הנ"ל אם הוא מומחה או לא, מספק יש להקל. כדקי"ל ספק נפשות להקל. ולפי דברי הגוי המסל"ת יש ספק שמא הגוי שציוה על כך הוא מומחה, ולכן יש להקל]. ואפשר שבתערובת דבר מר דהוי שלא כדרך אכילה יש להקל. וכמ"ש הרמב"ם (בפ"ה מהל' יסודי התורה ה"ח). אולם יתכן דבכה"ג אין הרפואה פועלת כלל, לכן למען פקוח נפש חשבתני עצות מרחוק שיאכל פחות פחות מכשיעור בכדי אכילת פרס, שאף דקי"ל חצי שיעור אסור מה"ת י"ל דבאיסור זה אין חצי שיעור אסור אלא מדרבנן, כיון שאינו אלא איסור עשה. וכמ"ש הרמב"ם (פ"ג מהמ"א ה"ו): "שהאוכל ביצת עוף טמא הרי הוא כאוכל חצי שיעור שאסור מן התורה ואין לוקים עליו". והרי דין חצי שיעור שאסור מה"ת, למדנו מדכתיב כל חלב (יומא עד א), ומה לי איסור לאו מה לי איסור כרת, משא"כ באיסור עשה דלא אמרינן הכי, וכמ"ש הרב המגיה במשנה למלך (פ"א מהל' יום טוב הי"ז), וא"כ י"ל דבפחות מכשיעור אינו אסור אלא מדרבנן, ואף שהתוס' (שבת צא ב) כ' להדיא שגם באיסור עשה חצי שיעור אסור מה"ת, מ"מ יש לצדד בזה לפי מ"ש מהרש"ל ומהרש"א בתוס' שבועות (כג ב) לחד תירוצא דהתוס', שאיסור חצי שיעור הוי כמו שלא כדרך אכילה. היילך בנ"ד יש להקל באכילת פחות פחות מכשיעור בכא"פ, משום פקוח נפש. וסיים (שם בסי' כח), ומצאתי בס' עקרי הד"ט בשם תשובה לחכמי ספרד להקל במקום פקוח נפש אפי' ברפואה שאינה בדוקה, כל שהרפואה בדרך הטבע. ועל פי זה הסכמתי להקל ונעשה מעשה, ושמעתי שתהלות לה' עלתה בידינו שהחולה נתרפא לגמרי ע"י הרפואה הנ"ל. עכת"ד. והנה מ"ש שאף שיש עצה לאכול הרפואה הנ"ל ע"י תערובת דבר מר, מ"מ אפשר שע"י כך לא תפעול הרפואה כלל. כיוצא בזה כ' בשו"ת הלק"ט בלקט הקמח ח"א (סימן רצ) אודות חולה במחלת אסטמא באופן חריף, והתיר לו לשתות חלב אתון במשך מספר ימים, בלי שום תערובת, הואיל והוא חולי שיש בו סכנה. ע"ש. וכן כתב בשו"ת שמש צדקה (חיו"ד סימן כט, דף פא ע"ג) בענין אכילת בשר נחש לחולי הדרוקן. ע"ש. והסברא שכתב הרב עזרת יהודה שבאיסור עשה אין חצי שיעור אסור אלא מדרבנן, לא נפלאות ולא רחוקה היא, וכבר כתב כן הגאון בעל עצי אלמוגים (סימן קנח), והובא בארחות חיים החדש (סימן תמב ס"ק טז) בהגהת מהרש"ם, שלפי דעת הרוקח באיסור לאו הבא מכלל עשה שאין לוקים עליו, אין חצי שיעור שלו אסור מן התורה, ודלא כהתוס' שבת (צא ב) דס"ל שגם באיסור עשה חצי

שיעור אסור מה"ת, וע"פ זה כתב שבאיסור בל יראה דהוי לאו שאין בו מעשה, או לאו הניתק לעשה (אליבא דהתוס' פסחים כט סע"ב), ליכא דין חצי שיעור לאוסרו מן התורה. ע"ש. וחזי לאצטרופי לשאר טעמים שכתב העזרת יהודה להקל. ויש להוסיף עוד לסניף בזה מ"ש הגאון רבי בצלאל זאב שפראן בשו"ת הרב"ז (סימן יא אות ד), על מ"ש בספר החינוך (מצוה שיג) וז"ל: "לפיכך מי שהוא חולה אף על פי שאין בו סכנה גמורה, אם יהיה חלוש הרבה ראוי להאכילו ולהשקותו מעט פחות מכשיעור שאמרו". וכבר הרגיש המנחת חינוך שם על זה, שהרי חצי שיעור אסור מן התורה, ולא מצינו שיהיה מותר שלא במקום סכנה. ותירץ הרב"ז הנ"ל, שהואיל וכל עיקר הטעם שחצי שיעור אסור מן התורה הוא משום דחזי לאצטרופי, וכתב החכם צבי (סימן פו) שהוא משום דאחשביה לאכילה, ולכן כתב שכל זה כשעושה מעשה שמחשיבו לאותו חצי שיעור, אבל אם אינו עושה מעשה שמראה בו שמחשיבו, לא מהני טעמא דחזי לאצטרופי. ולפ"ז חולה שאין בו סכנה שאוכל פחות מכשיעור משום חולשתו בודאי שלא נראה באכילתו כעושה מעשה להחשיבו, ורק מחלתו דוחקתו וההכרח יאלצו לכך, לכן י"ל שחצי שיעור מותר לחולה שאין בו סכנה, ודברי החינוך נכונים, ואפשר לסמוך עליהם אפי' שלא בשעת הדחק. ע"ש. ואף שלענין מעשה אין לסמוך על זה, כל שאין אפילו ספק סכנה, מ"מ חזי לאצטרופי לסניף בנ"ד שהוא במקום חשש סכנה. לאכול פחות פחות מכשיעור. והנה אם גומע הביצה של עוף טמא הנז' כשהיא חיה, יש עוד סניף להקל לפי מ"ש הגאון מהר"ש קלוגר בספר החיים הל' יום הכפורים (סימן תריב דף ע"ג) שהגומע ביצה חיה חשיב שלא כדרך אכילה וכאוכלים שאינם ראויים לאכילה שהאוכלם פטור. ע"ש. אולם רבו האחרונים שחולקים על זה, שהרי הגומע ביצה חיה מברך עליה שהכל נהיה בדברו, וכמ"ש האחרונים. וכן מבואר בספר אור שמח (בפ"ח מהל' טומאת אוכלים) שגמיעת ביצה חיה חשיבא דרך אכילה. ע"ש. וע' תוס' יבמות מו. ד"ה ר' יוחנן. ע"ש. הילכך יש לצרף סניף אחר, שגמיעת ביצה היא פחות מכשיעור, כי יש לדונה כמשקים ששיעורם ברביעית, (שהיא ביצה ומחצה, וכמ"ש הר"ף בהלכות פסחים קט א), וכמ"ש הגאון מהר"ש קלוגר שם. וכ"כ הגאון מהר"ש בן זקן בספר גפן פוריה (דף סו ע"ב). ואף על פי שכמה אחרונים חולקים, וס"ל שדינה כאוכלים ששיעורם בכזית, מ"מ חזי האי סברא לאצטרופי, כיון דלא נפקא מפלוגתא. (ולענין ברכה אחרונה, אין לברך, שספק ברכות להקל). וכמו שהארכתי בזה בשו"ת יביע אומר ח"א (חאו"ח סימן יא). ע"ש. ודו"ק.

יב) ומיהו נראה שכל זה היכא דאפשר לאכול פחות מכשיעור, אבל אם צריך לאכול כשיעור בתוך כדי אכילת פרס, כגון לגמוע שתי ביצים בפעם אחת, או שצריך לבשל הביצה ולאכולה, שיש בה יותר מכזית, אפ"ה יש להתיר משום חשש סכנה של החולה, דשמא רפואה מעלייתא היא באופן טבעי, כיון שהעידו שאיש אחד שהיה נכפה נתרפא בה, וספק נפשות להקל, וכמ"ש בהגמ"י שא"צ המחאה גדולה כל כך בכה"ג להצריך ג' פעמים, כדין קמיע מן המומחה, ששם הכל תלוי במזל. ולכן אם המעשה שהיה שנתרפא בה, היה באופן שבישלו הביצה, ואכילתה היתה באופן שהיה בה כשיעור, אין לשנות, כי שמא לא תועיל באופן אחר. וע' בשו"ת האלף לך שלמה (חאו"ח סימן רצז), בדין חולה שיש בו סכנה שצריך להרתיח לו שעורים בפסח לרפואתו, שהחק יעקב (סימן תסה) כ' שאם יכולים לחלוט השעורים ברותחים יש לעשות כן, שכל מה שאפשר לעשות בהיתר יש לעשות כן, וכתב ע"ז, ולדעתי אין הדבר מוסכם, דלא מבעיא לדעת מרן הש"ע (בסי' שכח סי"ב) דס"ל שבשבת אפילו יש גוים שם, עושים על ידי ישראל, אלמא דס"ל דשבת הותרה אצל פקוח נפש, א"כ כל שכן שאר איסורים שהותרו לגבי חולה שיש בו סכנה, ואין צריך למהדר אהיתרא כלל. וכדמוכח ביומא (ו ב), אלא אפילו להרמ"א בהגה שם דס"ל שעושים ע"י גוים, וס"ל שהשבת דחוויה אצל פקוח נפש, ולא הותרה, מ"מ י"ל שזהו דוקא לענין שבת דחמיר, משא"כ לענין איסור בל יראה ואיסור הנאה מהחמץ ודאי שהותרו לגמרי אצל פקוח נפש, וא"צ למהדר אהיתרא כלל. ומ"מ כשא"צ לשהות כלל יש להחמיר כדברי החק יעקב הנ"ל. עכת"ד. ולפי סברתו גם בנ"ד א"צ למהדר אהיתרא לאכול פחות פחות מכשיעור. ואף שלענין אכילה ביוהכ"פ נפסק בש"ע (סימן תריח ס"ז) שמאכילים את החולה פחות פחות מכשיעור, י"ל שאני יוהכ"פ דחמיר טפי, משא"כ אכילת ביצת עוף טמא שאינה אלא איסור עשה. וישנה סברא דהא דאמרינן (ביומא פג א) חולה מאכילין אותו הקל הקל תחלה, היינו למ"ד שהאיסורים דחויים לגבי פקוח נפש, ולא הותרו לגמרי, משא"כ למ"ד שהותרו לגמרי, לא מהדרין אהיתרא, ושזהו טעמו של הר"ף שהשמיט הדין דמאכילין אותו הקל הקל תחלה. והובאה סברא זו בשו"ת אמרי בינה (הל' שבת סימן כח). וע"ש. אולם בעיקר דברי הגרש"ק בשו"ת האלף לך שלמה הנ"ל, יש להעיר, שאין כל הוכחה ממ"ש בש"ע שמשתדלים לעשות ע"י ישראלים גדולים ולא ע"י עכו"ם, דס"ל שהשבת הותרה לגבי פיקוח נפש, כי אדרבה מבואר בדברי מרן בכסף משנה (פ"ב מהל' שבת ה"א) דנקטינן שהשבת דחוויה אצל פקוח נפש, ושכ"כ הרשב"א והר"ן, ושכן דעת רבינו הרמב"ם. ע"ש. וההלכה שאין עושים דברים אלה לא ע"י עכו"ם ולא ע"י נשים וכו', הובאה ג"כ ברמב"ם (שם ה"ג). וה"ט כמ"ש הרא"ש (יומא פ"ח סימן יד) משום דזימנין דליתנהו קמן, ואתי לאהדורי בתרייהו, ואדהכי והכי יבא החולה לכלל סכנה, ויש לחוש שלא יהיה מכשילן לעתיד לבא, וכמ"ש הט"ז (סק"ה), דמ"ש הרמ"א שנוהגים לעשות ע"י עכו"ם כשאין איחור בדבר, אינו מנהג ותיקין, ועכ"פ בודאי שישראל יעשה הדבר בזריזות יתרה. ע"ש. וכל זה מתבאר להדיא גם בס' האשכול ח"ב (הל' מילה סימן לו) שאע"פ שהשבת רק דחוויה אצל פקוח נפש, אין עושים דברים אלו ע"י עכו"ם אלא ע"י ישראל, שאל"כ נמצאת מכשילן פעם אחרת כשלא ימצאו גוים. ע"ש. אך גם מ"ש מהרש"ק אליבא דהרמ"א דס"ל שהשבת דחוויה אצל פקוח נפש, אינו מחזור, שהרי מרן בש"ע י"ד (סימן רסו סעיף יד). כתב: "יש להזהר שלא ימולו שני מוהלים מילה אחת בשבת, שזה ימול וזה יפרע, אלא המל הוא עצמו יפרע". וכתב ע"ז הרמ"א בהגה, ולי נראה להתיר, שהרי מילה דוחה שבת כמו העבודה במקדש, ושם כמה כהנים היו עובדים בקרבן ומחללים עליו את השבת, שמאחר שניתן השבת להדחות הרי הוא כחול לגמרי. ולכאורה נראה דמרן לשטתו דס"ל שהשבת דחוויה אצל מילה, כמו אצל פקוח נפש, ולא דמי לעבודת הקרבנות שהותרה לגמרי בשבת. ואילו הרמ"א לשטתו בתשובה (סימן עו) להתיר בזה מטעם שהמילה הותרה לגמרי בשבת, ואינה בגדר דיחוי בלבד. ע"ש. והרי ביומא (פה ב) ילפינן פקוח נפש שדוחה שבת בקל וחומר ממילה, ומה מילה שהיא באבר אחד דוחה שבת, פקוח נפש לא כל שכן. ולפ"ז דון מינה ומינה שגם פקוח נפש הותרה לגמרי בשבת. ויש מקום

לפלפל עוד בזה. וע' במש"כ בשו"ת יחווה דעת ח"ד (סימן ל). ואעיקרא דמילתא מ"ש הגרש"ק שדוקא שבת דחוויה היא אצל פקוח נפש, אבל שאר איסורים שאינם חמורים כמו שבת הותרו לגמרי לצורך פקוח נפש. הנה בהרא"ש (פ"ח דיומא סימן יד) בשם המהר"ם מרוטנבורג, מתבאר להיפך, שאע"פ שהשבת הותרה אצל פקוח נפש, מ"מ שאר האיסורים אינם אלא דחויים, לכך שוחטים לחולה בשבת ואין מאכילים אותו נבלה. וכל בשו"ת עטרת חכמים (חאו"ח סימן ד), דס"ל למהר"ם מרוטנבורג שכל האיסורים דחויים הם אצל פקוח נפש, ולא הותרו לגמרי, אף על פי שהוא סובר להדיא שהשבת הותרה לגמרי אצל פקוח נפש, ולכ"ע האיסורים רק דחויים לגבי פקו"נ. ע"ש. ואמנם בשו"ת בשמים ראש (סימן לט) כתב לתמוה על הרב הגדול האשכנזי (הוא המהר"ם מרוטנבורג) בתירוצו הנ"ל, במה ששוחטים לחולה בשבת ואין מאכילים אותו נבלה, שאם השבת הותרה לצורך פקו"נ, כל האיסורים ג"כ הותרו וכו', אולם אין דבריו מוכרחים, כי רב המרחק ביניהם, וכמ"ש באורך בשו"ת מהר"ן יפה (סימן כג). ע"ש. וכ"כ בספר קובץ הערות (סימן יח אות ח) לחלק בין שבת שהותרה לשאר איסורים שדחויים הם. ע"ש. וכ"כ בשו"ת חלקת יואב (חאו"ח סימן יד) בד"ה ולכאורה, אליבא דהרב המגיד. דשבת הותרה לגבי פקו"נ משא"כ שארי איסורין. ע"ש. וכ"כ הגאון בעל זרע אמת (בחידושי הש"ס סימן מו). ע"ש. וכ"כ בשו"ת חיים וחסד מוספייא (ס"ס יז). ע"ש. וע"ע בזה בשו"ת נחלת בנימין (סימן קטז). ובשו"ת עין יצחק (חאו"ח סימן טו). ובשואל ומשיב רביעאה (ח"א סימן מב). ובשו"ת דברי יששכר (סימן טז). ואכמ"ל.

יג) ואשר כתב הרב עזרת יהודה להשוות דעת רש"י יומא (פג א) בדין חצר כבוד, שאינה רפואה גמורה, למ"ש הרמב"ם בפירוש המשנה, שהטעם הוא משום שאין הרפואה טבעיית אלא דרך סגולה. הנה בתשובת הרדב"ז (בלשונו הרמב"ם סימן קנג) מתבאר להדיא דס"ל שהם חלוקים בטעמיהם. כיעו"ש. וכן דעת המהר"ם בן חביב בתוספת יוה"כ פ"ש. וע' בשו"ת קול בן לוי (סימן ב). ואמנם בשו"ת שמש צדקה (חיו"ד סימן כט, דף פ ע"ב) כתב, שדברי רש"י והרמב"ם עולים בקנה אחד, ומה שכיסה זה גילה זה, ושניהם כאחד טובים. ע"ש. אולם בספר תורת שבת (סימן שכח סק"ב) לאחר שחשב ג"כ להשוות שיטת רש"י לשיטת הרמב"ם, שוב הדר תבריה לגזיזה, וכתב שמכיון שלא כתב כן רש"י בפירוש ש"מ דלית ליה סברת הרמב"ם. ע"ש. וגם הלום ראיתי להגאון מליבאוויטש בשו"ת צמח צדק (חאו"ח סימן לח), שנשאל בחולה שנסתכן מאד בשבת, ויש שאומרים לעשות לו בשבת סגולה ע"י התכת עופרת, שהיא מלאכה דאורייתא, כמ"ש הרמב"ם (בפ"ט מהל' שבת ה"ו). והאיש היוצק את העופרת מעיד שבפעולה זו ריפא ושנה ושילש לחולי זה. והגהמ"ח הביא מ"ש הרמב"ם (יומא פג א) שאין להתיר איסור לרפואה שהיא דרך סגולה בלבד, ושזה הוא הטעם של חכמים שאמרו מי שנשכו כלב שוטה אין מאכילין אותו מחצר כבוד שלו. **אולם מפירוש רש"י שם נראה שאינו מפרש כן אלא רק משום שאינה רפואה בדוקה. ואין הכי נמי שאילו היתה רפואה בדוקה אפי' היא דרך סגולה מותר. ומיהו אפשר שגם הרמב"ם מודה ברפואה בדוקה שיש להתיר אפילו אם היא דרך סגולה. ולפי מ"ש הרב המגיד שחולה שיש בו סכנה עושים לו אפילו דבר שאין במניעתו משום סכנה, והובא במג"א (סימן שכח סק"ד), לפ"ז י"ל שסגולה זו ג"כ אפי' אינה רפואה בדוקה לא גרע משאר דברים שאין בהם צורך כל כך, שכל מה שרגילים לעשות לו בחול עושים גם בשבת, וכן דעת הש"ע (סימן שכח ס"ד), הילכך כיון שהאיש העוסק בזה אומר שבסגולה זו העלה ארוכה ומרפא שלש פעמים, אפי' אם בעוד כמה פעמים לא הצליח לרפאת, יש לסמוך ע"ד הרב המגיד והש"ע להקל, ואין להחמיר כלל. עכת"ד. ובשו"ת יחווה דעת ח"ד (סימן ל) הארכתי ע"ד הרב המגיד והש"ע, שדבריהם נכונים אפי' לדעת האומרים שהשבת דחוויה אצל פקוח נפש. והבאתי מ"ש המשנה ברורה בביאור הלכה לפקפק ע"ד הרב המגיד ומרן הש"ע בזה, והעלתי שהעיקר כדבריהם להלכה ולמעשה. ע"ש. ומשם בארה. (ומ"ש עוד הצמח צדק שם, על קושית הפמ"ג על הרמ"א ביו"ד סימן קנה שהצריך שתהיה רפואה ידועה דהא קי"ל ספק נפשות להקל, שי"ל דהתם מיירי בסגולה שהיא ספק, כי מקור דין זה מראבי"ה, והוציאו ממתני' דיומא (פג א) דמיירי בכה"ג, וס"ל כפירוש הרמב"ם יומא שם. הנה מפשטות דברי הרמ"א ביו"ד משמע שבכל רפואה מיירי, ולא דוקא בסגולה, וכ"כ בשו"ת עזרת יהודה (חיו"ד סימן כו) הנ"ל. וכן מוכח מדברי הגמ"י (פרק י"ד מהל' מ"א), שסיים בנידונו שחוזק טעמו של השרץ מרפא, ולכן א"צ המחאה גדולה כ"כ כמו בקמיע שהוא תלוי במזל. ע"ש. וצ"ע.)**

יד) וראה ראיתי להפרי חדש בליקוטים (סימן שכח) שכתב וז"ל: כתב הר"ן בפרק שמנה שרצים (קט א), שאם היה ספק לרופאים אם יתרפא על ידי החמין, אם לאו, מחללים את השבת. ומשמע שהוא הדין בספק אם היא רפואה מחללים את השבת. וע' ביומא (פג א) ובפי' הרמב"ם והרע"ב שם. וע' ביו"ד (ס"ס קנה) ובהגה שם. וצ"ע. ע"כ. וכוונתו פשוטה לפניה להקשות ע"ד הר"ן דס"ל שגם על ספק רפואה מחללים שבת, והרי כתב הרמב"ם בפירושו ליומא (פג א), שאין להתיר לעבור על איסור אלא ברפואה שהיא דרך הטבע, שהריפוי הוא דבר ברור ואמיתי מתוך הסברא, והנסייון הקרוב לאמת, אלמא שאין להתיר ספק רפואה במקום איסור. ולכאורה תקשי ליה גם על פירוש רש"י שכל שאינה רפואה גמורה, ומשמע דאין מאכילין אותו בספק רפואה, אכן זה י"ל כמ"ש המהר"ם בן חביב שהר"ן השמיט תיבת גמורה, וס"ל שאינה רפואה כלל, והר"ן לטעמיה אזיל. ובלא"ה י"ל לפי מה שאמרו בירושלמי (פרק יוה"כ פ"ה), אל יאמר לך אדם שנשכו כלב שוטה וחיה. גרמני עבדיה דר' יהודה נשיאה נשכו כלב שוטה והאכילו מחצר כבוד שלו ולא נתרפא מימיו. ע"ש. (וע' בפ"י רמב"ן (פרשת חוקת כא. ט), שידוע מדרכי הרפואה שכל נשוכי בעלי הארס יסתכנו בראות דמותם, עד כי נשוכי כלב שוטה אם יביטו במים יראה להם שם בבואת הכלב וימותו, וכמו שכתוב בספרי הרפואות ובתלמוד (יומא פד א). ע"כ.) וכל בשיח יצחק יומא שם, שאפשר שאכילת חצר כבוד שלו תשקיט כח הדמיון הגובר עליו בחולי זה, אבל אין בה תועלת רפואית כלל. ע"ש. וכיו"ב כתב בס' תורת שבת (סימן שכח סק"ב) שגם רש"י מודה שאף בספק רפואה מאכילים אותו איסור, ומ"ש רש"י שאינה רפואה גמורה, כלומר שאינה מרפא, אלא שמקילה את החולי קצת. ע"ש. אך בס' מתא דירושלים (פ"ח דיומא דף טז א) כתב, שאכילת חצר כבוד לכ"ע אינו יכול לרפאו כלל, אלא שיש ספק שמא יועיל לחיי שעה, שעל ידי אכילתו יוכל לחיות עוד זמן מה, ואילו היתה רפואה בדוקה, בודאי שהיינו מאכילין אותו לחיי

שעה, אלא בהיות שגם זה אינו מועיל תמיד, לפיכך ס"ל לרבנן שאין מאכילין אותו מחצר כבד שלו, שעל ספק חיי שעה אין מאכילין איסור, ור' מתיא ס"ל שלענין חיי שעה חשיב רפואה בדוקה. ע"כ. ויצא לנו חידוש מדבריו, דלרבנן אם הוא ספק חיי שעה אין מחללין שבת ואין מאכילין איסור. ואין דבריו מוכרחים, שהרי מחללים שבת על גוסס, כמ"ש התוס' נדה (מד ב), וכן פסק בשו"ת שבות יעקב ח"א (סימן יג), ואפי' מצאוהו מרוצץ מחללים עליו שבת, אף על פי שהוא גרוע יותר מגוסס, שאין לו סיכוי לחיות אפי' מיעוטא דמיעוטא, ובכל זאת מחללים שבת, שאפשר שיחיה חיי שעה, וכמ"ש המשנה ברורה בביאור הלכה (סימן שכט ס"ד). ע"ש. ומחזורתא כמש"כ לעיל, וכדברי הרב תורת שבת הנ"ל. ובעיקר קושית הפר"ח מדברי הרמב"ם, לכאורה החילוק ברור בין רפואה טבעית ע"פ הרופאים, שאפי' בספק רפואה מחללים שבת, לבין רפואה שהיא בדרך סגולה שתועלתה קרוב לאפס. וכמ"ש כיו"ב באשל אברהם (ר"ס שכט), בשם גנת ורדים, (ורמזו גם השערי תשובה), ואף שלא נמצא כן בגנת ורדים, כבר כתבנו לעיל שמקור דבריו בשו"ת קול בן לוי (סימן ב) הנ"ל. ע"ש. [וכן בקדש חזיתיה להרב ערך השלחן (סימן שכח סק"ב), שהביא דברי הר"ן שבת (קט א), והקשה ע"ז מפי' רש"י יומא (פג א) שאינה רפואה גמורה, אלמא דלא סמכינן על ספק רפואה להאכילו איסור, ותיירץ כמ"ש הרדב"ז (בלשונות הרמב"ם סימן קנג) שלא התיירו ס' נפשות אלא בדבר שרפואתו ידועה, אבל לא בספק רפואה, שמא יבאו לחלל שבת בדברים אשר לא יועילו ולא יצילו וכו'. ע"ש. ודו"ק] ומה שהקשה הפר"ח ממ"ש הרמ"א בהגה ביו"ד (ס"ס קנה) שצריך שתהיה רפואה ידועה, י"ל כמ"ש הרב שבילי דוד (יו"ד שם) שאין כוונת הרמ"א שצריך שתהיה הרפואה ידועה שמרפאה בודאי, אלא הכוונה שידוע שיש תועלת בה לרפואה, וכל שהיא רפואה ידועה אף על פי שאין ידוע אם חולה זה יתרפא על ידה, אם לאו, מחללים עליה שבת מספק. ע"ש. וכיו"ב כתב גם בש"ע הגר"ז (סימן שכח ס"ב). ע"ש. (וכבר הבאנו כל זה לעיל סוף אות ח). וגם הלום ראיתי בספר חקר הלכה ח"ב (מערכת חולה דף ו סע"א), שהביא מ"ש המג"א (ר"ס שכח) דבעינן שתהיה רפואה ידועה, כמ"ש הרמ"א ביו"ד (ס"ס קנה). ושהפמ"ג תמה עליו, דהא קי"ל בספק פקוח נפש להקל, וההיא דיו"ד י"ל דמיירי בחולה שאין בו סכנה, וכתב, ואמת הדבר שאין ראיה מדברי הרמ"א ביו"ד, אך גם בכוונת המג"א נ"ל דבעינן שהתרופה תהיה באופן כללי מעניני הרפואה, רק שאנו מסופקים אם תועיל לחולי זה, ובהא שפיר אמרינן ספק פקוח נפש להקל, אף להמג"א, משא"כ אם אין ידוע לנו בכלל אם תרופה זו היא מעניני הרפואה או לא בכה"ג אין לחלל שבת מספק מטעם שמא היא רפואה, וכמ"ש כיו"ב המג"א (בסק"ז) שאע"פ שכל בני אדם חשויים בקיאים קצת, מ"מ בעינן שהאומר כן יהיה מכיר באותו חולי, ואם לאו אין אמירתו כלום. וה"נ כל שאין ידוע כלל שהיא מעניני רפואה, אמירת אותו פלוני שאומר שהיא רפואה אינה כלום. ומ"מ כיון שבאמת ראית המג"א מיו"ד (סימן קנה) נדחית, ודעת הפמ"ג שאין לחלק, נוכל לסמוך בפקוח נפש גם בספק שמא אמירת אותו פלוני שהיא רפואה, נכונה היא וספק נפשות להקל. עכת"ד. והנה אף על פי שמה שהסכים להפמ"ג דההיא דיו"ד סימן קנה מיירי בחולה שאין בו סכנה, אינו מחוור, כי לא ראה במקור דברי הרמ"א בהגהות מיימוני ובאיסור והיתר בשם מהר"ם דמיירי בחולה שיש בו סכנה, אבל עצם פירושו בכוונת המג"א ניתן להאמר בדעת הרמ"א ביו"ד (סימן קנה). וכן ראיתי בשו"ת עטרת חכמים (חאה"ע ס"ס ל), שהביא מ"ש הפמ"ג שהרמ"א ביו"ד סימן קנה מיירי בחולה שאין בו סכנה, והשיג עליו שהמעין באיסור והיתר שהוא מקור דברי הרמ"א, יראה שכתב להדיא דין זה בחולה שיש בו סכנה, ומ"מ סיים, דשאני התם שהרפואה באכילת שרץ לא נאמרה מפי רופא אלא מסתם עכו"ם שלא היה רופא, ולכן לא רצה מהר"ם להקל. (וכ"כ הרמ"א בסי' שכח סעיף י' בשם האיסור והיתר, לחלק בזה). אולם דעת לנבון נקל שכל הרפואות שעל ידי מאכלות אסורות, אפי' יש בהן איסור כרת, כל שהוא חולה שיש בו סכנה, אף על פי שאין להחליט שהרפואה היא תועיל לחולה ההוא, אלא שידוע שיש שייכות לרפואה היא במחלה כזאת, מ"מ מותר לעשותה לחולה ההוא, משום שגם ספק פקוח נפש דוחה. וכמו כן אם יש ספק בסכנה וגם ספק ברפואה, מ"מ מותר, שגדול כח מצות הצלת נפש מישראל וכו'. עכת"ד. ולפ"ז לק"מ קושית הפרי חדש, שאדרבה דברי הרמ"א הם שפה אחת ודברים אחדים עם דברי הר"ן (שבת קט א). ושו"ר בפתח הדביר ח"ב (סימן רכ סק"ב, דף פ"ה ע"ב) שהביא דברי הפרי חדש, והאריך ביישוב קושיותיו כעין מש"כ. ע"ש. ב. +ולכאורה יש לדון אם מותר לשלוח מברק בשבת ע"י גוי לחכם גדול וצדיק מפורסם בבקשה להתפלל על חולה מסוכן, ע"פ מה שאמרו חז"ל (ב"ב קטז א) כל שיש לו חולה בתוך ביתו ילך אצל חכם ויבקש עליו רחמים, שנאמר חמת מלך מלאכי מות ואיש חכם יכפרנה. וכתב הנימוקי יוסף שם, שכן המנהג בצרפת שכל מי שיש לו חולה מבקש פני הרב התופס ישיבה שיברך אותו. ע"ש. ובספר סדר היום, הובא באליה רבה (סימן רכ סק"א) כתב, שמותר להטיב החלום בשבת, אף על פי ששואל צרכיו, מ"מ פקוח נפש הוא ודוחה שבת, ושם כתב שמותר לו גם להתודות בפה מלא, ולבקש רחמים מהשי"ת לאמר העבר חטאתי ולא אמות, וכמו שהתירו להתענות תענית חלום, מפני שהוא פקוח נפש, דשמא נגזרה עליו גזרה, והוא צריך לבטלה בתפלה ובתחנונים וכו'. ע"ש. וכתב הפתח הדביר ח"ב (סימן רכ, דף פ"ה ע"ג) ע"ד הסדר היום הנ"ל, דס"ל שהתועלת בהטבת חלום והודוי לאו רפואה סגוליית היא אלא טבעיית, שנאמר קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת, רצון יראיו יעשה וכו', ואף על פי שאפשר שמפני מעשיו לא תקובל תפלתו, לא יאה אלא ספק, והרי רפואה טבעיית דוחה איסור תורה אפילו על הספק. אלא שאין סברא זו מוסכמת, וכמ"ש המג"א (סימן קכח ס"ק ע) בשם הגאונים, שאין לומר בשבת בעת ברכת כהנים הנוסח רבונו של עולם אני שלך וחלומותי שלך וכו', ולא דמי לתענית חלום בשבת שבודאי מבטל החלום כאש בנעורת (תענית יב ב), משא"כ תפלה זו, וכמ"ש ביו"ד (ס"ס קנה) דבעינן שתהיה הרפואה ידועה וכו'. ע"ש. וע' באליה רבה (סימן קל סק"א). ע"ש. וע"ע בפתח הדביר (סימן שו ס"ק טוב), במעשה שהיה בזמן המגפה בשנת תקע"ד, שראובן ניגף בתוך העיר, ושמעון אחיו היה בכפר חוץ מתחום שבת, והחולה היה מצטער מאד על שאין אחיו יודע מחוליו, כי עז רצונו שיתפלל לרפואתו, וגם היה רוצה לצוותו על בניו הקטנים, וגיסו של ראובן בראותו צרת נפשו קרא לסופר גוי וצוהו לכתוב באופן דחוף לשמעון הנמצא בכפר להודיעו כי נשבה אחיו ושיעשה לו שם לימוד ותפלה לרפואתו, וכן עשה, והגיע המכתב לשמעון ביום שבת, וכתב, ונראה שאין בזה שום נדנדוד איסור, שכל מה שעשה היה ליישב דעתו של החולה דהוה תקיף ליה עלמא, ודמי למ"ש מרן (סימן שו ס"ט), חולה דתקיף ליה עלמא ואמר שישלחו עכו"ם לחוץ לתחום בעד

קרוביו, מותר, והיינו כדי שלא תטרף דעתו עליו, כמ"ש המג"א ושאר אחרונים. (ובש"ע הגר"ז שם כתב אפי' יצא חוץ לתחום של כמה פרסאות). והרי כתב העכו"ם של הדיטות אסור רק מדרבנן, להרבה פוסקים וכו', ואין לך צורך גדול מזה ליישב דעתו של החולה, שהוא בצער גדול על כך, וגם שאפשר שתהיה שעת רצון ותקובל תפלת אחיו ולימודו ודעתו וצדקתו, ושב ורפא לו. שדברים אלו מקרעין גזר דינו של אדם (ר"ה טז ב), וא"כ שריותא היא בני"ד. עכת"ד. ונראה שכל זה הוא באופן שהחולה דורש לעשות כן, שיש חשש שאם לא ימלאו את בקשתו תטרף דעתו עליו, ואפילו הבעת רצון החולה בזה די, אבל בלא"ה אין לעשות אפי' שבות דרבנן. וכמ"ש הגאון רבי שלמה קלוגר בשו"ת ובחרת בחיים (סימן פז), וזת"ד: הציקתני רוחי על חילול שבת שנעשה על ידי הוראה רעה ומקולקלת בקהלת זלאטשוב, אשר הורה מורה אחד לכתוב בשבת קוויטל ולנסוע יותר משלש פרסאות שהוא דאורייתא וכו', ובאמת שהוראה זו מקולקלת מאוד מאוד, כי אף על פי שהדין פשוט שפקוח נפש דוחה שבת, מ"מ לא הותר אלא ברפואה שהיא דרך הטבע, וגם צריך שתהיה ע"י מומחה ידוע, בדוק ומנוסה, אבל בדרך נסיי ותפלה לא הותר בשום אופן, אפילו אם יהיה המתפלל צדיק כרבי חנינא בן דוסא, שלא ניתן לדחות שבת עבור זה אפי' בשבות דרבנן, ומכ"ש דאורייתא. וכמ"ש רש"י תענית (יד סע"א) ר' יוסי אומר לעזרה ולא לצעקה, כלומר, צועקים לבני אדם שיבואו לעוזרם, אבל לא לתפלה, כי אין אנו בטוחים כל כך שתועיל תפלתינו לצעוק עליהן בשבת. ואם ר' יוסי אומר כן בדורו, כ"ש אנו יתמי דיתמי שאין אנו בטוחים בתפלתנו, והתם פריך, מתריעין במה אילימא בשופר, שופר בשבת מי שרי, הרי שאפי' תקיעה שהיא שבות, וחכמה היא ואינה מלאכה, לא הותרה אפי' במקום סכנה, כיון שאינה בדרך הטבע, כ"ש בני"ד שאפי' חילול שבת דרבנן אסור. וכן מבואר בפ"י המשנה להרמב"ם ביומא (פג א), שלא הותר שום איסור אלא ברפואה טבעית ולא כשהיא דרך סגולה. סוף דבר המורה הזה חילול שבת בכמה דברים ועליו לחזור בו מהוראתו וכו'. עכת"ד. גם בשו"ת מהרש"ם ח"ג (סוף סימן רכה) כתב, בדבר שילוח הטליגרף בשבת לצורך חולה, מה שאמרו בשם הגאב"ד פרעמישלא וכעת בלבוב שהתיר בספרו בית יצחק. לא כן הוא, כי אדרבה בבית יצחק פסק בפשיטות שגם אם נכתב המברק מערב שבת יש לאסור לשלוחו בשבת וכו', ולכן אין להתיר אפי' ע"י אמירה לאמירה לעכו"ם, גם להחות יאיר שסובר דבכה"ג ליכא שבות, ובשו"ת שואל ומשיב תליתאה (ח"א ס"ו קצד) השיב להגאון הנ"ל שצידד קצת להקל, שחס ושלום להתיר, ודחה מה שכתב שאינו חשוב כתיבה, וסיים וחלילה חלילה להתיר, אך לצורך חולה שיש בו סכנה למאמינים בצדיקים י"ל דהוי כפקוח נפש שמותר אפי' באיסור תורה, שאע"פ שהרמב"ם אוסר כשאינו דרך הטבע, מ"מ הברכ"י סימן שא הביא שהרמב"ן והרשב"א חולקים, ובס' טוב עין ובכסא רחמים הביא שרבינו פרץ כתב קמיע באופן דאתמחי גברא וקמיעא, וה"נ צריך שיהיה הצדיק מומחה ומוחזק שיפעול בתפלותיו לרפואה שלמה. ועובדא ידענא בעיר מולדתי זלאטשוב שהיה חולה מסוכן, והתיר לו דיין אחד לכתוב מברק ע"י עכו"ם בשבת אל הגאון הקדוש מהר"ש מבלז, והגאון מהר"ש קלוגר הרעיש עליו מאד ופסל את הדיין מלהורות עוד, וגם כבוד הגה"ק הנ"ל נתרעם מאד על כך, ואמר עכשיו אני מחוייב להתאמץ בכל כחי להביא רפואה לחולה שלא יגרם חילול שבת על ידי, וכן היה, שנתרפא אח"כ. עכ"פ אין להקל בכל כה"ג, ובפרט בדור הזה בודאי שאין להקל מכמה טעמים. עכת"ד. וע"ע במנחת שבת (סימן פד ס"ק סה, דף עג ע"ב והלאה). ובשו"ת ציץ אליעזר (ח"ד סימן ד אות יז, וחלק ח עמוד קד, ובחלק ט עמוד פב). ובשו"ת מנחת יצחק חלק י' (ס"ו לא). ע"ש.

טו) כלל העולה מכל האמור שאף בספק רפואה מחללים שבת ומאכילים איסור את החולה, כל שידוע שהיא בדרך כלל רפואה טבעית, אף שלא ידוע אם תועיל לחולה הזה שלפנינו. שכיון שהחולה יש בו סכנה אמרינן ספק נפשות להקל. וכן מבואר בהר"ן שבת (קט א) ובאחרונים. וכן העלה בשו"ת משאת משה ח"א (חיו"ד סימן ה) ע"פ תשובת הרשב"א במיוחסות (סימן רפא). ע"ש. וכן כתב בשו"ת שמש צדקה (חיו"ד סימן כט דפ"א ע"ג), דנקיטין כמ"ש המשאת משה בשם הרשב"א שאף בספק רפואה סמכין להקל מדין ספק נפשות להקל, ודלא כהגמ"י בשם מהר"ם שהחמיר להצריך רפואה ידועה, שמכיון שהרשב"א חולק על זה הדין לכלל דספק נפשות להקל. ואף שבשו"ת קול בן לוי (סימן ב) רצה להשוות דעת מהר"ם לדברי הרשב"א, מ"מ לדינא מבואר בתשובת הרדב"ז ח"ד (סימן 10) להקל בספק רפואה. וכן הובא להלכה בהגהות מהריק"ש (סימן שכח). עכת"ד. ולכאורה אין ראייה כ"כ מדברי הרדב"ז ומהריק"ש דמיירי בחולה שאומר צריך אני לתרופה פלונית, ורופא אומר א"צ, והתם שייך הטעם דלב יודע מרת נפשו. משא"כ בספק שנסתפק לנו אם יש תועלת ברפואה זו שצריך לחלל עליה שבת. ועוד ששם סמך הרדב"ז על מ"ש בשבת (קכח ב) דעבדינן הכי כי היכי דליתובי דעתיה, שלא תטרף דעתו עליו בראותו שאין שומעים לו להביא לו הרפואה שלדעתו תועיל לו. (והגאון אור שמח בפרק ב' מהל' שביתת עשור, ה"ח, כתב, ובאמת שאני מסופק בהא דקי"ל ביומא (פג א) ובטוש"ע (סימן תריח ס"א), שאם החולה אומר צריך אני אפי' מאה רופאים אומרים שאינו צריך שומעים לחולה, שאולי זהו דוקא לגבי אכילה ביוהכ"פ, שיש סכנה אם לא יאכל, שבתענית יש אבדת הנפש (יומא עד ב), אבל אם אמר החולה בשבת צריך אני לרפואה פלונית, שיש בעשייתה חילול שבת, והרופאים אומרים אינו צריך, לא מצאנו שיהיה החולה עצמו מכריע בזה את כל הרופאים הבקיאים. אך צ"ע שמסתמות הפוסקים משמע שאין חילוק בדבר, והמיקל במקום פקוח נפש שפיר עבד. עכת"ד. ולא זכר שר דברי הרדב"ז ומהריק"ש שכתבו להדיא שאפי' שאל החולה רפואה שאין רגילות לעשותה לחולה, והרופא אומר אינו צריך, שומעים לחולה, משום לב יודע מרת נפשו. וגם שלא תטרף דעתו. ופשוט שאין הבדל בזה בין רופא אחד להרבה רופאים שאומרים אינו צריך. וזה ברור). ולכאורה יש סיוע לדברי הרדב"ז, ממ"ש בהגמ"י (פ"ב מהל' שביתת עשור אות ה) בשם רבינו תם וז"ל: וכי החולים נביאים הם, או בקיאים הם, אלא כיון שידוע החולה או היולדת שהיום שבת או יום הכפורים, ואמר צריך אני, ואיני יכול לסבול התענית מחמת החולי, מאכילים אותו, אפילו סבורים הם שאינו מסוכן מחמת זה, וכי היכן מצינו סכנה למי שאחזו בולמוס ולעוברת המתאוה ולנשיכת כלב שוטה. ומה שאמרו (יומא פד א) דנכית ליה מיית, האי לישנא לאו דוקא הוא. אלא שמתירא לחלות יותר, כי מניעת האוכל מכאיבה את הלב, ואפילו דאבון של אבר אחד אני קורא בו סכנה ומחללים עליו שבת וכו'. ע"ש. וראה עוד במאירי ע"ז (כח ב) בד"ה עין

שמרדה. ע"ש. (וע' במש"כ בשו"ת יביע אומר ח"ג חיו"ד סימן כג אות כט). והנה כן מבואר בדברי המהר"ם בן חביב בתוספת יוה"כ פ' (יומא פג א), ז"ל: ומשמע לי שכל רפואה טבעית שרגילים לעשות, אף על פי שהיא ספק רפואה, יכולים להאכילה לחולה שיש בו סכנה, אף על פי שהוא דבר איסור, או שצריכים לחלל שבת לעשות אותה, שספק נפשות להקל. ע"כ. וכן יש לצרף לזה סברת הרב המגיד ומרן הש"ע שכל שרגילים לעשות לחולה בחול, אף על פי שאין במניעתו משום סכנה, עושים בשבת, הואיל וניתנה השבת להדחות בשבילו. וכמ"ש בשו"ת צמח צדק (סימן לח) הנ"ל. ואפילו הרמ"א יו"ד (סימן קנה) שכתב שצריך שתהיה הרפואה ידועה או ע"פ מומחה, נראה שמודה שאם הרופא מסופק אם תועיל הרפואה יש להקל, ומ"ש "או על פי מומחה", היינו אף במומחה המסופק אם תועיל הרפואה. וכן פירש בספר תהלה לדוד (סימן שכח סוף סק"ב). ע"ש. ואף על פי שראיתי בשו"ת מהר"ן יפה (סימן כג) שהעלה להחמיר בתרופה שאינה ידועה, ומכל שכן כשהיא בגדר סגולה בלבד. ע"ש. מ"מ כיון שגם בדעת הרמ"א יש אומרים שא"צ שתהיה ידועה בודאי שהיא מרפא חולי זה, וכמ"ש הרב שבילי דוד, והגר"ז, ועוד, והביאו ראה מהר"ן (שבת קט א) הנ"ל. וק"ל ספק נפשות להקל, הילכך יש להקל. (וע"ע בשו"ת באר יצחק (חאו"ח ר"ס טז) שעמד ע"ד הרמ"א. ע"ש. ולפי מש"כ אתי שפיר. וע"ע בספר תורת שבת (סימן שכח סק"ב). ע"ש).

ולענין רפואה שהיא בגדר סגולה, כגון כתיבת קמיע בשבת במקום סכנה, והזמן בהול, אם אתמחי גברא על ידי נסיון של כמה פעמים, שהועיל בהצלת נפשות מישראל, יש לסמוך על דעת הרשב"א והרא"ה ורבינו פרץ שחולקים על הרמב"ם שאוסר בכיו"ב משום שהוא דרך סגולה בלבד, ואינהו ס"ל להקל במקום פקוח נפש, ורבינו פרץ עשה מעשה וכתב קמיע בשבת ליושבת על המשבר. וק"ל מעשה רב. וכן סמכו ע"ז הנרות המזרחיים בשו"ת אדמת קודש ובשו"ת פרי הארץ, והעידו שכן הורו רבני סאלוניקי. והלכה רווחת ספק נפשות להקל. אבל במקום שאפשר להמתין בודאי שאין להקל, וכמ"ש בש"ע (סימן שכח ס"ד). ובאיסור דרבנן כגון לצאת עם הקמיע לרה"ר דרך מלבוש, כל שהוא קמיע מן המומחה, בין אתמחי גברא בין אתמחי קמיעא, בין קמיע של כתב בין קמיע של עשבים, מותר גם לחולה שאין בו סכנה, ואפילו אם עדיין לא אחזו החולי, אלא שתולו עליו מפני שהוא ממשפחת נכפין ומתיירא פן יחלה, מותר. וכמבואר בשבת (סא א) ובש"ע (סימן שא סעיף כה). וכן נפסק שם (בסעיף כד) שמותר לצאת לרה"ר במיני עשבים שקושרים אותם ותולים אותם לרפואה. וכ"כ עוד בש"ע (סימן שג סעיף טו) שמותר לאשה לצאת בקשר שעושים לרפואה שלא תשלוט בה עין הרע. ע"ש. ומרן החיד"א בס' ככר לאדן (דף רפה ע"א), כתב, ואגב לדור ודור אודיע כי העשב הנקרא בלשון משנה "פיגם", (שביעית פרק ט משנה א, ופירש הר"י בן מלכי צדק שהוא "רוטא", והרמב"ם בפ"א דכלאים מ"ח כתב פיגם בל" ערב סדאב ובלע"ז רודא). מועיל לבטל עין הרע וכישוף. ושמעתי מרבני ירושלים מעשה נורא על זה. ויש שם קדוש "רוטא", והנושא עשב זה יכוין בשם קדוש הנז' וטוב לו. וגם העשב הזה מועיל במקום מגיפה. עכת"ד. וכן הביאו הגר"ח פלאג'י בס' רוח חיים (סימן שא סק"ב) ובספר רפואה וחיים (דף נה ע"ב) וכתב, ושמעתי מפה קדוש הרה"ג המקובל כמהר"ר יעקב ניניו ז"ל כי הפיגם אותיות מגיפה, שהוא מציל מן המגיפה. ע"ש. ונראה שלכן נהגו רבים כשמביאים את התינוק למילה שמים עליו את העשב רודא הנ"ל, להגן מעין הרע. ונראה שמותר לומר לגוי בשבת להביא לו דרך רה"ר את העשב הנ"ל, ואף למ"ש הרב זרע אמת ח"ג (ס"ו קכג) שדוקא בשבות שמוציאו דרך מלבוש התירו, שהוא שבות קל, משא"כ שאר שבותים, מ"מ שבות שעל ידי גוי שאין בו מעשה קל יותר. (ע' עירובין סח א). ובצירוף דעת הפוסקים דס"ל שאין לנו רשות הרבים בזמן הזה. וכל שכן אם הגוי מוציאו מרשות היחיד לרשות היחיד דרך רשות הרבים, שאז הוא שבות דשבות, כמו שביארנו בספר לוית חן (עמוד קטו). ע"ש. והנלע"ד כתבתי.